

Van den Schryver

J

9787
6

GESCHIEDKUNDIGE AANTEKENINGEN,

BETREFFENDE DE

PORTUGESCHE ISRAELIETEN IN DEN HAAG

EN HUNNE

SYNAGOGEN

ALDAAR.

GEDENK-SCHRIFT

TER GELEGENHEID VAN HET

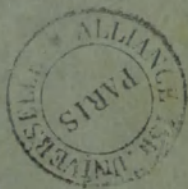
HONDERD EN VIJFTIG JARIG BESTAAN DER TEGENWOORDIGE SYNAGOGE

(AAN DE NIEUWE PRINCESSE-GRACHT),

DOOR

M. HENRIQUEZ PIMENTEL,

Secretaris der Nederlandsch-Portugeesch-Israëlietische Gemeente te 's Gravenhage.

's GRAVENHAGE,
GEBROEDERS BELINFANTE.

1876.

Van den Schryver

J

9787
6

GESCHIEDKUNDIGE AANTEKENINGEN,

BETREFFENDE DE

PORTUGESCHE ISRAELIETEN IN DEN HAAG

EN HUNNE

SYNAGOGEN

ALDAAR.

GEDENK-SCHRIFT

TER GELEGENHEID VAN HET

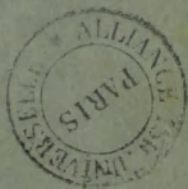
HONDERD EN VIJFTIG JARIG BESTAAN DER TEGENWOORDIGE SYNAGOGE

(AAN DE NIEUWE PRINCESSE-GRACHT),

DOOR

M. HENRIQUEZ PIMENTEL,

Secretaris der Nederlandsch-Portugeesch-Israëlietische Gemeente te 's Gravenhage.

's GRAVENHAGE,
GEBROEDERS BELINFANTE.

1876.

J

9787

C

GEDENK-SCHRIFT.

Algemeen Rijts en Rasid. Almanak 1879. (stad getuim)
is nu bij de N. P. J. G. v. de i. Lage 12160.
Secretaris look bij den grooten Kerksaad) e
Boekhouder. Mr. M. de Pinto. Luth. Burgwal 15.

J 9787c

GESCHIEDKUNDIGE AANTEKENINGEN,

BETREFFENDE DE

PORTUGESCHE ISRAELIETEN IN DEN HAAG

EN HUNNE

SYNAGOGEN

A L D A A R.

GEDENK-SCHRIFT

TER GELEGENHEID VAN HET

HONDERD EN VIJFTIG-JARIG BESTAAN DER TEGENWOORDIGE SYNAGOGE

(AAN DE NIEUWE PRINCESSE-GRACHT),

DOOR

M. HENRIQUEZ PIMENTEL,

Secretaris der Nederlandsch-Portugeesch-Israëlietische Gemeente te 's Gravenhage.

's GRAVENHAGE,
GEBROEDERS BELINFANTE.

1876.

BOEKDRUKKERIJ VAN H. C. A. THIEME, NIJMEGEN.

Bibliothek zur Erforschung
der Judenfrage
Frankfurt a. M.

NAAM-LIJST

VAN DE

I N T E E K E N A R E N .

A.

Abrahams (J.), te 's Gravenhage.
Andries (J. E.), te 's Gravenhage.

B.

Baruch (D. S.), te Amsterdam.
Belinfante (F. J.), te 's Gravenhage.
Belinfante (Mr. G.), te 's Gravenhage.
Belinfante (I.), te 's Gravenhage (5 exempl.).
Belinfante Jr. (I.), te 's Gravenhage.
Berenstein (B. S.), te 's Gravenhage.
Bergh (Th. van den), te 's Gravenhage.
Bles (David), te 's Gravenhage.
Blok (B.), te 's Gravenhage.
Borstel (L.), te Rotterdam.
Bosboom (J.), te 's Gravenhage.
Bresler (W. C. F.), te 's Gravenhage.
Bryce (C. I.), te 's Gravenhage.
Buzaglo (A.), te Amsterdam.

C.

Campbell (Dr. M. F. A. G.), voor de Koninklijke
Bibliotheek, te 's Gravenhage.
Capadose (Mej. E.), te Amsterdam.
Cassuto Jr. (I.), te Hamburg.

- Castro Dz. (D. H. de), te Amsterdam.
 Castro Jz. (D. H. de), te Amsterdam.
 Castro Mz. (D. H. de), te Amsterdam.
 Castro (J. Teixeira de Mattos Henriques de),
 te Amsterdam.
 Cattela (R. S.), te Amsterdam.
 Commissie (Hoofd-) voor de zaken van het Portug.-Israël.
 Kerk-genootschap in Nederland, te Amsterdam (3 exempl.).
 Coronel (Dr. S. Senior), te Leeuwarden.
 Courlander (D. I.), te 's Gravenhage.

D.

- Dahlberg (Moresco), te 's Gravenhage.
 Davidson (J. E.), te 's Gravenhage.
 Dias (M. Vas), te 's Gravenhage.
 Dobben (J. F. van), Boekhandelaar te Haarlem.

E.

- Edersheim (B.), te 's Gravenhage.
 Emden (Mr. E. L. van), te 's Gravenhage.
 Enthoven Lz. (K.), te 's Gravenhage (5 exempl.).
 Ephratty (A.), te 's Gravenhage.
 Ephratty (A. I.), te 's Gravenhage.
 Evers (Dr. J. C. G.), te 's Gravenhage.

F.

- Ferares (Em.), te 's Gravenhage.
 Ferares Jr. (J.), te Rotterdam.
 Ferares (J. van J.), te 's Gravenhage.
 Ferares (S.), te 's Gravenhage.
 Finsie (A. S.), te Amsterdam.
 Finsie (M.), te Amsterdam.
 Fock (Mr. C.), te 's Gravenhage.
 Fuente (B. H. de la), te Amsterdam.
 Fuente (J. H. de la), te 's Gravenhage.

G.

- Gevers Deynoot (Jonkheer Mr. F. G. A.), te 's Hage.
 Gigch (Mr. Jac. van), te 's Gravenhage.
 Godefroi (Mr. M. H.), te 's Gravenhage.

H.

- Haaff (J. M. van 't), Boekhandelaar te 's Hage (2 exempl.).
 Heim (Jonkheer Mr. H. J. van der), te 's Gravenhage.
 Heuvel (K. van den), te 's Gravenhage.
 Hooghart (Jos.), te Rotterdam.
 Hulst (Laurens van), Boekhandelaar te Kampen.

J.

- Jacobson (Mr. A. Wm.), te 's Gravenhage.
 Jongh (Dr. L. J. de), te 's Gravenhage.

L.

- Labat (M. G.), te Amsterdam.
 Labella (P. M. de), te Rotterdam (2 exempl.).
 Leão Laguna (A. Lopes de), te Amsterdam
 Leão Laguna (M. Lopes de), te Brussel.
 Leeuwe (W. J. de), te Rotterdam.
 Léon (B.), te 's Gravenhage.
 Léon (Mr. D.), te 's Gravenhage (5 exempl.)
 Léon (J.), te Amsterdam (2 exempl.).
 Limburg (L.), te 's Gravenhage.
 Lith Jr. (J. van), te 's Gravenhage.
 Lobatto Rz. (I.), te 's Gravenhage.
 Lobatto (J. C.), te 's Gravenhage.
 Lynden van Sandenburg (Mr. C. Th. Baron van),
 te 's Gravenhage.

M.

- Mendes (M. I.), te Amsterdam.
 Mendes da Costa (H.), te Amsterdam.
 Mendes da Costa (J.), te Amsterdam.
 Mendes da Costa (Jos.), te Amsterdam.
 Mendes da Costa (J. R.), te Amsterdam.
 Mendes da Costa Rz. (M.), te Amsterdam.
 Mendes da Costa (R. I.), te Amsterdam.
 Mesquita (B. Bueno de), te Amsterdam.
 Dezelfde, voor het Portugeesch-Israëlietisch Seminarium
Ets Haim, te Amsterdam (5 exempl.).

Metz (J. D.), te Rotterdam.
 Moesveld (A. S.), te 's Gravenhage.
 Moresco (E. H.), te Amsterdam.

N.

Namias (J^b. A.), te Amsterdam.

O.

Ottelé (J.), te 's Gravenhage.

P.

Pape (Mr. J. D. W.), te 's Gravenhage.
 Pinto (Mr. A. de), te 's Gravenhage (3 exempl.).
 Pinto (Mr. A. A. de), te 's Gravenhage.
 Pinto (B. A. de), te 's Gravenhage.
 Pinto (J. de), te 's Gravenhage.
 Pinto (J^b. de), te 's Gravenhage.
 Pinto (M. de), te 's Gravenhage.
 Pinto (Mr. M. de), te 's Gravenhage.
 Pinto (M. L. de), te 's Gravenhage (5 exempl.).
 Pinto (S. de), te 's Gravenhage.
 Polak (F.), te 's Gravenhage (3 exempl.).
 Polak Daniels (Mr. D.), te 's Gravenhage.
 Portugeesch-Israëlietische Gemeente (Nederlandsch-) te
 's Gravenhage (40 exempl.).
 Putten (F. W. van der), te 's Gravenhage.

Q.

Quint (P. Gouda), Boekhandelaar te Arnhem.

R.

Roco (J.), te Londen.
 Rodriguez (S.), te Rotterdam.
 Rose (W. N.), te 's Gravenhage.

S.

Salvador (Jonkheer F. S.), te Sorrento, bij Napels.
 Salvador (Jonkheer M.), te Haarlem.
 Salvador (Douairière Jonkheer Teixeira), te 's Hage.
 Schimmelpenninck van Nyenhuis (Mr. R. J.
 Graaf), te 's Gravenhage.

- Senator (D. H.), te 's Gravenhage (5 exempl.).
 Senator (J. A.), te Scheveningen (5 exempl.).
 Sequeira (J.), te Amsterdam.
 Simons (L. D.), te 's Gravenhage.
 Simons (M.), te 's Gravenhage.
 Smit (I. D.), te Amsterdam.
 Soury (Mr. H. J.), te 's Gravenhage.
 Stam (J.), te 's Gravenhage.
 Stockum & zoon (W. P. van), Boekhandelaren te 's Hage.
 Suasso (Jonkheer A. Lopes), te Amsterdam.
 Dezelfde, voor de Portugeesch-Israëlietische Gemeente te
 Amsterdam (8 exempl.).
 Suasso Jr. (Jonkheer A. Lopes), te Amsterdam.
 Suasso (Jonkheer B. Lopes), te Amsterdam.
 Suasso (Jonkheer D. Lopes), te Hannover.
 Suasso (Jonkheer I. Lopes), te Amsterdam.
 Swaab (Sⁿ.), te 's Gravenhage.

T.

- Teixeira (E.), te Amsterdam.
 Teixeira d'Andrade (J^b.), te Amsterdam.
 Teixeira de Mattos (Mr. A.), te 's Gravenhage.
 Teixeira de Mattos (D.), te Amsterdam.
 Teixeira de Mattos (Joseph), te Amsterdam.
 Teixeira de Mattos (S. A.), te Amsterdam.
 Tour van Bellinchave (Mr. W. M. Baron du), te 's Hage.

V.

- Verveer (Elchanon), te 's Gravenhage.
 Vita Israël (J.), te Amsterdam.
 Vrolik (Dr. A.), te 's Gravenhage.

W.

- Wanefried (L. G.), te 's Gravenhage.
 Wiener (A.), te 's Gravenhage.
 Willemsen (J. A.), Boekhandelaar te Zutphen.
 Wintgens (Mr. W.), te 's Gravenhage.
 Wolff (J.), te 's Gravenhage.
-

ERRATA.

- Pag. 1, reg. 5 van ond., *staat*: vlek alwaar; *lees*: vlek, alwaar.
» 3, » 6 » bov., *nà* gerigt: moet *nieuwe regel* aan-
vangen.
» 3, » 11—12 van bov., *staat*: stads-zaken; *lees*: staats-
zaken.
» 9, » 8 van bov., *staat*: de magistraat; *lees*: den
magistraat.
» 11, » 1 van bov., *staat*: *Leemans*; *lees*: *Lehmans*.
» 14, » 2 » » , » : in 1708; *lees*: omstreeks 1708.
» 29, noot, *staat*: Zweden en; *lees*: Zweden, en.
» 29, » , » : d'Andrade) in; *lees*: d'Andrade
en Teixeira) in.
» 35, » , *staat*: voorouders; *lees*: stamvaderen.
» 50, reg. 3 » bov., » : nam zeer toe; *lees*: namen
zeer toe.
» 51, » 2 » ond., » : vooraf gaande; *lees*: vooraf
gegane.
» 58, » 3 » bov., » : heeft gehad; *lees*: hebben
gehad.
» 70, » 18—19 van bov., *staat*: verordeningen; *lees*: wij-
ziging.
» 72, » 3 van bov., *staat*: door de beide; *lees*: door twee.
» 74, » 1 » » , » : nu af; *lees*: nu (1842) af.
» 75, noot 1, *staat*: *Gigh*; *lees*: *Gigch*.

VOORWOORD.

Slechts weinige woorden vooraf:

De strekking van dit gedenk-schrift is om ten aanzien van de Portugesche Joden in den Haag en hunne bedehuizen aldaar, meer bijzonderheden mede te deelen dan men in Koenen's Geschiedenis der Joden in Nederland en in Da Costa's Israëel en de Volken vindt, en daarin ook naar den aard der zaak konden voorkomen. Voor eene volledige geschiedenis der Joden in Nederland zullen verschillende, hen betreffende, plaatselijke geschiedkundige aantekeningen, de bouwstoffen kunnen opleveren.

Ik heb vele (ook Spaansche en Portugesche) handschriften en in druk verschenen werken geraadpleegd. Men vindt die bronnen meestal, het zij in of onder mijne »geschiedkundige aantekeningen», vermeld.

Zoo als reeds uit het titel-blad blijkt, heeft het honderd en vijftig-jarig (1) bestaan der tegenwoordige synagoge van de Portugesche Israëlieten te 's Gravenhage, mij tot dezen arbeid aanleiding gegeven.

Ik heb het handschrift mijn' zeer geachten behuwdoom, den Heer J. J. Belinfante alhier, — die eene zeer uitgebreide kennis van de geschiedenis der Joden heeft, — ter inzage gegeven. Vooral in betrekking tot de geschiedenis der laatste eeuw, was hij

---

(1) Volgens de tijdrekening der Israëlieten: 14 Menachem 5636. Naar de gewone tijdrekening: 4 Augustus 1876. De 14^e Menachem 5486 (dag der inwijding) kwam overeen met 9 Augustus 1726.

zoo welwillend mij eenige hoogst belangrijke mededeelingen te verstrekken, waarvan ik gaarne gebruik heb gemaakt, — zeker als ik ben, dat het werk hierdoor in volledigheid zal winnen. Vooral waar het geschiedenis betreft moet men, zoo veel mogelijk, alle licht-bronnen opsporen en benuttigen.

Ik heb ten dienste van dezen arbeid ook veel nut gehad van vele belangwekkende opgaven en inlichtingen, die de Heer M. L. de Pinto alhier mij wel heeft gelieven te verstrekken.

Aan beide Heeren betuig ik voor hunne mij betoonde hulpvaardigheid, bij deze openlijk mijn' opregten dank. Alléén op mijn uitdrukkelijk verzoek worden hunne namen hier genoemd.

Ik heb mij bijna alléén bepaald tot den tijd van en na de vestiging der Portugeesch-Israëlietische gemeente te 's Gravenhage. Van daar dan ook dat men, in mijne »geschiedkundige aantekeningen», de namen mist van twee vermaarde Portugesche Israëlieten, die hier ter stede, respectivelijk in 1604 en 1616, overleden zijn. Ik bedoel: Pacheco, die hier namens den Keizer van Marokko Musley Sidan onderhandelingen voerde, en Samuel Palache (1), gezant van de zelfde Marokkaansche Majesteit.

Moge dit geschrift eene welwillende ontvangst en daarbij vooral eene verschoonende beoordeeling vinden.

M. H. P.

's GRAVENHAGE, October 1876.

(1) Hij werd met groote pracht begraven. Zijn lijkstoet is begeleid geworden door Graaf Maurits en de leden van den Raad van State. (Resolutie der Staten-Generaal van 18 Februarij 1616.) Hij was — aldus wordt vermeld in Koenen's Geschiedenis der Joden in Nederland, bl. 186 — een der stichters en eerste regenten geweest van de Foodsche synagoge, te Amsterdam, in 1598 gesticht; en de eerste Foodsche godsdienst-oefeningen in ons vaderland waren te zijnen huize gehouden.

Eeuwig groene Haag, omringd met lustwaranden
Die vorsten doet ontbranden
Naer uw belommerd dak, waerop 't gevogelte springt,
En uwe luister zingt
O Tempe rijk van pracht!
Priel der nachtegalen!
O koor van vreemde talen.
O Weelderig Paradijs, waar 't goude boomoft gloeit
En 't zilver beekje vloeit!
Wie zag te Sidon ooit, hoe hoog ten top getrokken,
Zoo'n krans met groene lokken?

*O vrijgesproken vlek, alwaar de vrijheit woont,
Haer speer en hoet vertoont.*

Zoo zong *Hendrik Schim* in eene »krans van letteren'', die hij den schrijver van de *Geschiedenis van 's Gravenhage*, de Riemer, aanbood.

Inderdaad *niet* als model van dichtstijl, laten wij deze gezwollen dichtregelen hier voorafgaan; maar alleen om, in verband met het voorgaande, den nadruk te leggen op de woorden:

»O vrijgesproken vlek, alwaar de vrijheit woont,
»Haer speer en hoet vertoont.»

Daarin ligt niet alléén de schoonste, maar ook de meest verdiende lofspraak op den Haag. Reeds van vroege tijden was dit »weelderig Paradijs'' een toevlugt voor verdrukten

en vervolgden, — eene veilige wijkplaats voor staatkundige bannelingen, eene vrijstad voor hen, die wegens hun geloof van elders verdreven werden.

Hoe vele zoodanige zouden wij u niet kunnen noemen?

De aard van dit werk brengt echter mede, ons bij enkelen te bepalen.

Onder de merkwaardige figuren der 17^e eeuw, die hier de weldaden van vrijheid en in het bijzonder van gastvrijheid mogten genieten, behoorde o. a. de beroemde Baruch d'Espinoza (meer algemeen bekend onder den latijnschen naam van Benedictus de Spinoza), nadat hij zich niet meer veilig achtte in zijn geboorstestad, Amsterdam, waarheen zijn vader eenmaal de toevlugt nam om de Joodsche godsdienst uit te oefenen, — dezelfde godsdienst die, althans in zijne vormen, nu door den zoon zóó scherp werd aangevallen.

Amsterdam had den niet regtzinnigen zoon Israëls als het ware uitgestooten; — den Haag nam den *vrijen* denker op. Wij beoordeelen niet zijne meeningen, waartoe het hier zeker de plaats niet zou zijn. Wij staven alléén het feit, dat hij zich hier ongestoord, zooals hij het uitdrukte, aan de »zaligheid van het denken'' overgeven kon. Vrede en rust, die idealen zijns levens, vond hij hier (1). En geen

---

(1) D'Espinoza zag den 24 November 1643 te Amsterdam het eerste levenslicht; hij woonde te 's Gravenhage zeker van 1669 tot aan zijn dood, den 21 Februarij 1677, en had zijn laatsten intrek bij de rechtschapen echtgenooten Van der Spijck, op de Paveloensgracht aldaar. Zoo men weet, is d'Espinoza in de toenmaals te regt genoemde Nieuwe Kerk, op het Spui, te 's Gravenhage begraven (huirgraf N°. 162). — Vergelijk o. a. ook Joh. van Vloten, *Benedictus de Spinoza naar Leven en Werken*, Schiedam, H. A. M. Roelants, 1871.

De *Naauwkeurige Beschrijving der uitwendige godsdienstplichten, kerkzeden en gewoonten van alle volkeren der wereld*, door Abraham Moubach, heeft eene titelplaat, bevattende eene allegorische voorstelling van alle godsdiensten. Aan de linker voorzijde ziet men iemand, die zijn rug naar alle geopenbaarde godsdienst toekeert. *Vermoedelijk* stelt deze persoon d'Espinoza

halve eeuw verder of in de *zelfde* stad werd eene Joodsche gemeente gevestigd, werd het d'Espinoza's stamgenooten vergund, eene Synagoge te bouwen en daarin hunne eeredienst uit te oefenen volgens den zelfden ritus en met de zelfde ceremoniën, waartegen hij zijne scherpe pijlen had gerigt. (De vestiging van eene Joodsche gemeente in het vorstelijk 's Gravenhage wordt door Koenen (1) te regt beschouwd als een keerpunt in de geschiedenis der Joden. Zij, zegt deze schrijver, is het merkteken en tevens een zinnebeeld (?) der uitbreiding van hunnen invloed in betrekking tot de behandeling der toenmalige gewichtige stads- / Straats-zaken, waarbij over het lot van Europa werd beschikt. In Nederland is, behalve in Amsterdam, het aanzien der Spaansche en Portugesche Joden nergens zóó groot geweest als in den Haag (2).

In Amsterdam onderscheidden zij zich meer bepaaldelijk door de krachtige impulsie die zij daar aan de uitbreiding van den handel gaven; en te dier plaatse zoowel als in den Haag bekleedden velen hunner diplomatische betrekkingen.

De beteekenis der landverhuizing van de Israëlieten uit Spanje en Portugal is vroeger en later in het licht gesteld, o. a. in een opstel in het 1^e deel van het Tijdschrift der Maatschappij tot nut der Israëlieten, 1851, bladzijde 92 en volg. Daar worden de woorden van *Raynal* (Hist. Univ.) herinnerd: »Die landverhuizing veroorzaakte eene groote

---

voor. Het gelaat dezer figuur is althans dat van een denker. De platen in het werk zijn door *B. Picart* vervaardigd. Men heeft mij meer dan eens verzekerd, dat de gezigten naar portret of het leven zijn geteekend, evenals in *W. Hurd's* »*Oude en tegenwoordigen staat en geschiedenis van alle godsdiensten.*»

(1) *Geschiedenis der Joden in Nederland*, bl. 204.

(2) De plaatsen waar vroeger, behalve Amsterdam en 's Gravenhage, Port. Isr. gemeenten gevestigd waren, zijn: Middelburg, Rotterdam, Nijkerk, Maarssen en Naarden.

omwenteling, daar zij de nijverheid, die tot dusverre in Spanje en Portugal haar middelpunt had gevonden, tot verscheidene andere gewesten uitstreckte, en de twee genoemde staten van de voordeelen beroofde, welke de een uit de Oost-Indiën en de andere uit de West-Indiën gewoon was te putten."

»Die voordeelen (lezen wij in gemeld tijdschrift) gingen grootelijks op Nederland over. Het waren de luistervolle tijden van de oprigting zijner Oost- en West-Indische compagniën. Daarin belegden vele Portugesche Israëlieten hunne kapitalen en zoo vermeerderden zij de schatten juist op eene wijze waartoe hun geheele aanleg hun riep. Immers zij waren toegerust met al de kennis van den handel op Oost en West, — eene kennis die hier in Nederland zoo dringend gezocht werd, en eene voorwaarde was voor het verder opkomen van den staat."

Eene overlevering wil zelfs, dat Kornelis Houtman, die het eerste, na een verblijf te Lissabon, raad en voorbeeld aan de Hollanders gegeven heeft om een togt naar de O.-Indiën te ondernemen, ten einde aldus de verbodsmaatregelen van Spanje te ontgaan, aan de bron zelve van het wereldvertier zijne meeste inlichtingen had ontvangen van een Israëliet, die met hem, in Portugals hoofdstad, lang in den kerker was geweest. In het laatst der 16e en in de 17e eeuw verplaatsten zich naar Antwerpen en Middelburg, naar Amsterdam en Rotterdam vele invloedrijke handelshuizen der Portugesche Israëlieten, vele nijvere burgers en aanzienlijken op onderscheiden gebied; in het midden en op het laatst der 17e eeuw werden velen der vermogendsten naar het vorstelijk 's Gravenhage gelokt, dat voor hen niet minder aantrekkelijkheid had als brandpunt van de regering en van staatkundige onderhandelingen, dan als lustoord en verzamelplaats van hetgeen Europa destijds beroemds en aanzienlijks opleverde.

Zoo vond de derde stedehouder Willem III hier, van zijne jeugd af, reeds een kern van de geslachten, die spoedig tot eene gemeente zouden aangroeijen.

En Willem III, die uitnemend de kunst verstond om den regten man op de rechte plaats te stellen, droeg dikwerf aan de Haagsche Spaansche en Portugesche Joden gewigtige diplomatische betrekkingen en onderhandelingen op.

Macaulay leert ons dezen Vorst kennen als zeer omzigtig en behoedzaam in de keuze zijner vertrouwelingen. Hij koos daartoe slechts zeer weinigen, en zelden deed hij eene verkeerde keuze. De Spaansche en Portugesche Joden die onder deze »weinigte vertrouwelingen» behoorden, hebben zich die eer steeds waardig betoond door hunne naauwgezette pligtsbetrachting en door hunne innige gehechtheid aan het huis van Oranje, die nog steeds onder hen van ouders op kinderen overgaat en immer krachtig blijft. Eene gehechtheid niet in *woorden* maar in *daden*, zooals door hunne offervaardigheid voor Oranje en Nederland dikwerf bewezen werd.

Sommigen beweren dat de Joden zich reeds in 1590 (5350) in den Haag gevestigd hebben (1). Anderen daarentegen geven daarvoor het jaartal 1636 (5396) op.

De eerste Israëliet, die zich hier met der woon vestigde, zou, volgens tot ons gekomen berigten, zijn geweest Alexander Polak (2), stamvader der familie

(1) Een belangwekkend opstel over de Israëlieten te 's Gravenhage (grootendeels van de hand van wijlen J. Belinfante) vindt men in de Jaarboeken voor Israëlieten in Nederland (uitgegeven te 's Gravenhage bij J. Belinfante), 2^e jaargang, bl. 121. Dat opstel is overgenomen in Se'erith Jisrael door wijlen L. Goudsmit Az., met aanteekeningen en voor de geschiedenis der Israëlieten in Nederland merkwaardige bijzonderheden verrijkt door wijlen G. J. Polak (Amsterdam, M. Coster Jz., 1853).

(2) Deze Polak behoorde tot de Nederlandsche (zoogenaamde Hoog-

Polak Daniels. Den 10 December 1675 kreeg hij zijnen burgerbrief, geschreven op gezegeld papier en luidende aldus:

»Alexander Polak heeft zyn burgerschap behoorlyck in »'s Gravenhage gewonnen en den eed te deze synde ge- »daen ter camere van Burgemeesteren op huyden den 10 »December 1675.

»Ter ordonnantie van Burgemees-
»teren van 's Gravenhage
»R. v. D. HOUCK."

De Heer D. Veegens vermeldt ons het volgende, voorkomende in de *Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage* (1):

»Vroeger dan de tweede helft der XVIIe eeuw vindt

---

duitsche) Israëlieten. Het schijnt dat deze laatsten zich nagenoeg gelijktijdig met de Portugesche Israëlieten, zelfs iets vroeger in de hofstad vestigden. Een groot aantal Joden was reeds te voren uit Polen — vroeger een toevlugts-oord voor verdrukten ter zake van het geloof — gevlugt. Daar was een godsdienstoorlog tusschen de Grieksche Christenen en de Roomsche-Katholijken uitgebroken. En opmerkelijk feit: terwijl het Catholijk Spanje de Joden had verdreven, werden hunne geloofsgenooten uit Polen verjaagd ten gevolge der beschuldiging dat zij voor de Roomschen partij zouden trekken.

Vele duizende Hoogduitsche of Poolsche Joden kwamen tengevolge van de rampen, die Polen teisterden, in de tweede helft van de 17^e eeuw naar Nederland, met name naar Amsterdam, vlugten.

In »*Het leven en bedrijf der Prinsen van Nassau*», gedrukt te Amsterdam in den jare 1664, leest men, bl. 540: »Den 20 van Somermaand (1656) quamen tot Amsterdam in 3 schepen [er staat 3 met een cijfer, dit zal wel eene fout zijn], omtrent 3000 Poolsche Joden, die tot Memel scheep waren gegaen: quamen anders hoog uit Littauwen vluchtende van daer, om de gruwel der verwoesting te ontgaen. Sy waren heel beroyt: wierden van de Joden daer ter stede wonende eerst in twee packhuysen gelegd, en van alles versorgt, en daarna bequame huysvestinghen verschaft. In een ander geschrift vindt men opgegeven: 300 Joden in drie schepen.

(1) Deel II, 2e afl., bl. 173 en volg., 's Gravenhage, W. P. van Stoc-
kum, 1867.

»men geen spoor van de vestiging van Joden te 's Graven-
 »hage. Onmogelijk is het niet dat reeds vóór dien tijd een
 »enkel joodsch huisgezin daar hebbe gewoond, maar dan
 »zal dit wel onder het meest armoedige deel der bevol-
 »king als verloren hebben gegaan. In het kohier van den
 »100sten penning voor 1654, waarin al de Haagsche inge-
 »zetenen worden genoemd wier vermogen *f* 1000 of meer
 »bedroeg, ontmoet men geen enkelen naam die aan Israë-
 »litische herkomst denken doet. Daarom kwamen wel van
 »tijd tot tijd enkele Joden om bijzondere redenen herwaarts.
 »Zoo leest men dat, toen Prins Maurits op het uiterst lag,
 »de Joodsche geneesheer Joseph Bueno naar de hof-
 »plaats ontboden werd (1) en daar, vermits hij zich sterk
 »maakte den beroemden veldheer te genezen, eenige dagen
 »de gemoederen in spanning hield (2).

»Ook laat zich onderstellen dat het hier reeds vóór 1650
 »bij jaarmarkt of dergelijke gelegenheid niet aan Joodsche
 »kleinhandelaars of kramers ontbrak; maar ook deze bleven
 »niet langer dan het belang van het oogenblik mede bragt,
 »en spoedden zich dan weder naar steden als Amsterdam
 »en Rotterdam, waar zij een eigen bedehuis bezaten, eene
 »eigen begraafplaats vonden."

Volgens denzelfden geëerden schrijver zou reeds gemelde Polak, in vereeniging met Moses de Pinto en andere aanzienlijke Portugesche Israëlieten, in 1694 hebben weten te verkrijgen, dat het Bestuur der Graafschap, op den Scheveningschen weg een stuk gronds (nog de tegenwoordige begraafplaats der P. I. gemeente te 's Gravenhage) afstond voor het begraven hunner dooden.

(In de boeken en schrifturen der Port. gemeente vindt men

---

(1) Mijn geachte vriend Dr. S. Senior Coronel te Leeuwarden, maakt hiervan ook melding in zijn belangwekkend opstel: »Baruch d'Espinoza in de lijst van zijn tijd." Zalt-Bommel, Joh. Noman & Zoon, 1871.

(2) Nijhoff, *Bijdragen*, III, bl. 99.

hiervan niets aangeteekend.) (1). Voormelde omstandigheid wordt door den Heer Veegens en anderen hieruit afgeleid, dat op den grafsteen van gemelden Polak (2) o. a. voorkomen de woorden :

והוא השתדל את בית העלמין פה קק האנ

hetgeen de heer Veegens aldus vertaalt : »Hij heeft aan »de Israëlietische gemeente te 's Gravenhage het eigendom »verschafft van het huis voor de eeuwige werelden."»

Volgens het grafchrift, zooals dit luidt en door den Heer Veegens wordt medegedeeld, zou genoemde Polak ten jare 5457 (1697) zijn begraven. Het register der Port. begraafplaats geeft daarvoor echter op 5464 (1704).

Ware de eerste opgave juist, dan zou Polak de eerste zijn geweest die op het Portugeesch Israëlietisch kerkhof te 's Gravenhage is ter aarde besteld.

Luidens genoemd register is daarop echter (den 1 Tebet

(1) Het oudste Notulenboek — dat van *Beth-Jacob* — is van 1709 (A. M. 5469). Het oudste van *Honendal* is van 1743 (A. M. 5503). Waar het vroeger notulenboek van *Honendal* gebleven is blijkt niet. Wat betreft een vroeger notulenboek van *B. J.* — is wel aannemelijk de onderstelling dat het onder de natemelden Familie *Pereira* gebleven is. Zooals later blijken zal, zijn *Honendal* en *Beth-Jacob* namen der twee Haagsche P. I. gemeenten, waarvan de eerste nog bestaat.

(2) Ofschoon Hoogduitsche Israëliet, (vergelijke aantekening op bl. 5) is Polak even als zijne huisvrouw en eenige andere leden zijner familie op het Port. Isr. kerkhof begraven. De Hoogduitsche Israëlieten schijnen toen nog geene afzonderlijke begraafplaats te hebben gehad. Later hebben zij hiertoe gekregen een stuk gronds naast de P. I. begraafplaats. Uit de notulen der Port. gem. is af te leiden dat harerzijds verlof is verleend om door den ingang van hare begraafplaats tot die der Hoogd. gem. te komen, daar deze toen nog geen afzonderlijken toegang daartoe schijnt gehad te hebben. De laan voor de beide begraafplaatsen is nog eigendom der Port. Isr. gemeente (zie nopens de begraafplaats later). De grafsteen van Polak is den 6 Junij 1866 door zijne afstammelingen vernieuwd. Ook eenige andere Hoogduitsche Israëlieten (niet tot de familie Polak Daniels behorende) zijn op den Port. doodenakker begraven.

5460 [1700]) het eerst begraven de *Hazan* (Voorlezer) *Mello*. Afd. II, Graf 18 (1).

Den 26 Tebet 5460 werd op denzelfden doodenakker begraven de huisvrouw van genoemden Polak, genaamd Beila, dochter van R. Tanchum en den 6 Tamuz 5460 aan haar voeteinde haar zoon Leyp.

In 1692 werden door de Joden, toen in den Haag gevestigd, bij de magistraat pogingen aangewend om op hunne kosten te doen afbreken de steenen bruggen, die over eenige stadsgrachten lagen, en die door ophaalbruggen te doen vervangen.

Aanleiding hiertoe was dat de Joden, volgens rabbijnsch voorschrift, op eene plaats die niet afgesloten is of waartoe althans des nachts de vrije toegang niet versperd is, op den Sabbath geene voorwerpen bij zich mogen dragen (2). Dit is hun echter wel veroorloofd, wanneer de stad of het vlek afgesloten is. Vooraf had men te dezer zake ingewonnen het advies van drie Amsterdamsche Port. Isr. opper-rabbijnen: *Ishak Aboab*, *Selomoh de Oliveira* en *Jacob Saporta* (stamvader der firmanten van het voormalig wel bekend bankiershuis *Saportas* te Amsterdam.) Dit advies bevindt zich in het archief mijner gemeente.

Even als in Altona hebben de Joden ook in den Haag voor zulk eene afsluiting (of oogenschijnlijke afsluiting bij gemis van stadspoorten) aanzienlijke sommen aangeboden. Het gedaan verzoek werd ingewilligd (3).

---

(1) Waar deze *Mello* voorlezer (*Hazan*) was, is mij niet mogen blijken. Hij had anderen voornaam dan een *Hazan Mello* vermeld op bl. VII der bijlagen van »1675—1875. *De Synagoge der Port. Isr. gemeente Amsterdam*» door *D. H. de Castro Mz.* Laatstgemelde voorlezer had, behalve den familienaam *Mello*, vooraf ook dien van *Abenatar*.

(2) Vergelijke te dezer zake de uitleggers op *Luc. VI : 12* en *Hand. XVI : 13*, mitsgaders aanteekening van *Rupert* op *Juvenalis, Sat. III, v. 296*.

(3) Om aan het verlangen der Haagsche Joden te gemoet te komen,

Luiscius vermeldt in zijn *Algemeen Historisch Geographisch en Genealogisch Woordenboek*, deel V, bl. 170:
 »Wijl de Portugezen van de magistraat verzogten dat de
 »stene bruggen liggende over de gragt rondom den Hage
 »op hunne kosten mogten afgebroken en in houte ophael-
 »bruggen veranderd worden gelijk geschiedde, zoo gaf
 »zulks gelegenheid aan den geleerden burgemeester van
 »Deventer, Gijsbert Cuper, die tijd zitting hebbende
 »in de Staten-Generaal in 's Hage om aan N. Wagenseil, tot Neurenberg, te vragen of den Joden ongeoorloofd is synagogen te bouwen in onbeslotene plaatsen.

»De brief van Cuper is van den 23 October 1693, te vinden bij Wagenseil, *Pera libr. t. 2. Synops. Geogr.* p. 431. Het antwoord aan Cuper staat (zie ook *Jüdische Merckwürdigkeiten van Johann Jacob Schudt*, deel I, bl. 296 en volgende) bij Wagenseil, *Comment. de Urbi. Nourenberg*, cap. 18."

De overheid schijnt echter van de hand gewezen te hebben het verzoek om het gedeelte van de stad waar de synagoge zou worden gebouwd met het overige *alléén* door ophaalbruggen te verbinden, zoodat de synagogale grond met den omtrek als het ware een eiland zou hebben uitgemaakt.

Parnassyns (bestuurders) hadden het regt, leden hunner gemeente die op den Sabbathdag de ophaalbruggen overgingen te beboeten. Voor zoo ver ons bekend, heeft *alléén* het bestuur der Hoogduitsche Isr. gemeente alhier, van dit regt gebruik gemaakt. Om de overtreding te kunnen constateren liet dat bestuur des Zaturdags bedienden zijner gemeente vòòr bedoelde bruggen als het ware de wacht houden.

In latere jaren heeft men zonder voorkennis van de Haagsche Joden de gemelde ophaalbruggen afgebroken.

werden ook aan den Houtweg, bij de Veenlaan en bij den Zuidsingel looze poorthekken aangebragt.

Wijlen de heer Leemans, in leven opper-rabbin der Ned. Isr. gemeente te 's Gravenhage, toenmaals tevens tijdelijk rabbinaal adviseur der Nederlandsch Portugeesch Israëlietische gemeente alhier, heeft in deze zaak berust, doch verkregen, dat ter zijde van de vaste bruggen, die in plaats van de ophaalbruggen waren gekomen, ijzeren kettingen zouden worden aangebragt. De sleutels daarvan zijn onder berusting van de besturen der beide Israelitische Gemeenten te 's Gravenhage.

6.1.1.1.

Ongeveer het jaar 1698 (1) vestigde zich hier en wel op de Bierkade Jahacob Abenacar Veiga, voormailg leerling der beroemde leerschool (*Fesiba*) van Don Gil Lopes Pinto alias Abraham de Pinto te Rotterdam (2), die de oprigting en het onderhoud dezer school bekostigde.

Gemelde Abenacar werd onderwijzer der kinderen van Joden, die zich in den Haag hadden gevestigd.

Tevens hield hij een logement voor Joden, die van Amsterdam en elders kwamen. Daar zich toen een genoegzaam aantal Joden in den Haag bevond om gemeenschappelijke godsdienst te kunnen uitoefenen (3), zoo kwam

(1) Voor het houden van godsdienstoefening moeten ten minste tien personen, van het mannelijk geslacht en boven de dertien jaren oud, te zamen vergaderd zijn.

(2) De familie de Pinto, de voorzaten der tegenwoordige familie de Pinto te 's Hage, was aanvankelijk uit Spanje naar Portugal en later (in 1607) van Lissabon naar Antwerpen geweken, en na een vrij langdurig verblijf aldaar, in 1646, naar Rotterdam gekomen. Zij had aldaar eene Portugeesche begraafplaats aangekocht, waarvan in den laatsten tijd de beschrijving harer kostbare zerken enz. gegeven is. De nazaten derzelfde familie vestigden zich eerst te Amsterdam, later ook te 's Hage. Zie *Eerste vestiging der Israëlieten te Rotterdam*, door L. Borstel, *Isr. Jaarboekje* 1863.

(3) Volgens L u i s c i u s (terzelfder plaatse als hierboven vermeld) werd de eerste synagoge der Portugeesche Joden te 's Gravenhage in den jare 1692 gebouwd. Uit officiële bron blijkt echter dat dit eerst in 1698 plaats had. Ook in verband met het onmiddellijk voorafgaande (omtrent de afsluiting,

Abenacar met eenige zijner vrienden overeen om een groot vertrek van zijn logement te bestemmen tot het houden van godsdienstoefeningen op Sabbath- en feestdagen.

Dit geschiedde vooral op aandrang van zijne godvruchtige en deugdzame echtgenoot Hanna Namias, dochter van den eerwaarden heer en doctor Namias de Crasto, van Hamburg. Hoofdzakelijk op aandrang eener *vrouw* werd hier alzoo het eerste bedehuis voor Portugesche Israëlieten gevestigd. Het strekt der vrouw tot eer voor *zulk* een werk heerschappij of veeleer invloed op den man uit te oefenen.

Abenacar vroeg en verkreeg dat in gemeld vertrek, volgens den Joodschen ritus, eene afscheiding voor de vrouwen werd gemaakt. Voorts had men eene kast voor de boeken Mozes, een *theba* of leesgestoelte voor den voorlezer, koperen kroonen en kandelaars, mitsgaders andere synagogale benooidigheden, o. a. een boek Mozes (Sepher Tora) van Joseph. Jessurun Lobo, terwijl Hisquiau de Fonseca een tweede, en een lid van de Hoogduitsche Joden (1), met name Elihezer bar Lip-

---

bij gemis van stadspoorten) onderstel ik, dat men in 1692 te 's Gravenhage reeds eene synagoge voor de Portugesche Joden wilde doen bouwen, maar dat *toen* aan dat voornemen geen gevolg is gegeven.

(1) Of de Israëlieten van Hoogduitschen en Poolschen oorsprong toen reeds hier een bedehuis bezaten, is mij niet regt duidelijk. Ik vind wel aangeteekend dat zij zich omstreeks 1707 verzamelden in het huis van Tobias Boas, een geacht man die ook bij de Portugesche Israëlieten in betrekking tot finantiële aangelegenheden, groot vertrouwen genoot. Hij erlangde door zijne strikte rechtschapenheid buitenslands groot crediet, en stond in veel aanzien bij Frederik, koning van Pruisen. Gemeld huis was tot in onze dagen bekend onder den naam van *Salomon's Tempel*. Op het terrein daarvan staat thans Z u r k a n 's edele stichting: *het Israëlitische oude mannen- en vrouwenhuis*. Daarin is ook een bidvertrek voor de oude lieden, die daar verzorging en verpleging vinden. De eerste regeling van een bestuur der Hoogduitsche Israëlieten dagteekent van 1701, en opmerkelijk is het voorwaar, dat de ordonnantie of het reglement, waarin van dat bestuur melding wordt gemaakt, is zamengesteld door twee toen hier

man, een derde ten geschenke gaven. Zoo werd dan de eerste synagoge der Portugesche Joden in den Haag opgericht. De reeds gemelde Abenacar verrichtte aldaar de dienst van voorlezer; terwijl als parnas (kerkbestuurder) fungeerde David Arary. De dienst werd ook veelal door sommige Hoogduitsche Israëlieten bijgewoond.

Omstreeks het jaar 1703 werd de Port. Isr. synagoge meer naar het midden der stad, en wel naar de *Wagenstraat*, verplaatst. Moses (Don Rodrigo Alvares Pinto?), zoon van Abraham de Pinto, gaf een vierde boek Mozes ten geschenke. Men begon toen ook des Maandags en Donderdags ochtenddienst te verrigten, en voorts ook de meeste middagen, wanneer daartoe een genoegzaam getal personen (*minjan*) opkwam (1).

Gewoonlijk fungeerde nu als parnas (kerkbestuurder)

---

woonachtige Portugesche Joden, namelijk Manuel Levy en Moyses de Pinto, die door »Burgemeesteren en Schepenen van den Haag waren gecommitteerd tot het, voor sooveel mogelijk is, minnelijk assioeren der differenten, welke onder die van de Hoogduitsche Joodsche natie over saken hunne religie en de ceremoniën betreffende souden mogen komen te ontstaan." Deze ordonnantie is door schout, burgemeesteren en schepenen verbindend verklaard op 24 Januarij 1701. De oorkonde bestaat uit 18 artikelen. (Medegedeeld in de rede van den Heer Mr. D. Polak Daniels, uitgesproken bij de installatie van den eersten bij regtstreeksche verkiezing gekozen kerkeraad der Ned. Israel. gemeente te 's Gravenhage, op 7 April 1872.)

In 1721 (5481) lieten de Hoogduitsche Israëlieten eene afzonderlijke synagoge op de *Voldersgracht* bouwen, die later (1844) door de thans bestaande in de *Wagenstraat* werd vervangen. Ik constateer hier met wezenlijk genoegen, dat tusschen de Portugesche gemeente te 's Gravenhage en hare zustergemeente aldaar van de oudste tijden af en nu nog, de beste verstandhouding heeft bestaan en nooit werd verbroken. Dit bleek o. a. in later tijd bij de vestiging van opgemeld gesticht voor oude mannen en vrouwen, waartoe *beide* gemeenten krachtig bijdroegen, ofschoon de Port. gemeente regt van plaatsing bezit, ook in een Amsterdamsch gesticht, — althans wat oude mannen betreft.

(1) Zie omtrent dit vereischt aantal de eerste aantekening op bl. 11 hiervoren.

2, 3
 omstreeks
 1708, 1
 Ishak Pareyra Coutinho, die deze betrekking vele jaren bekleedde. Vijf jaren later, dus in 1708, werd de synagoge naar de *Kasuariestraat* verplaatst, in wier omtrek toen de meeste Portugesche Joden woonden. Hieraan is het dan ook waarschijnlijk toe te schrijven, dat men in deze nieuwe synagoge zoowel elken morgen als middag geregeld dienst deed. Het aantal kerkgangers nam gaandeweg toe, en daar zich hieronder vele gefortuneerde personen bevonden, werd er dan nu ook veel voor de armen (*sedaca*) geofferd. De kerkelijke gemeente breidde zich uit en de dienst werd geregelder dan vroeger.

Op een middag, toen men in de synagoge was bijeen gekomen, werd voorgesteld den voorlezer, die, naar het schijnt, aanvankelijk geen vaste wedde had, maar in bijdragen onder den naam van »offerings» eene tegemoetkoming vond, een salaris toe te kennen, alsmede om de voorwerpen die bij de uitoefening van de eeredienst gebezigd werden (als kroonen, kandelaars enz., welke men tot dien tijd slechts in huur schijnt te hebben gehad) aan te koopen. Voorts werd besloten Mozes Abenacar Veiga, zoon van den reeds gemelden voorlezer, tot koster aan te stellen en een voorlezer door de ledematen te doen verkiezen. Deze en eenige andere voorstellen, die tot armenbedeeling betrekking hadden, vonden algemeen bijval. Tot parnas werd nu gekozen Ishak Pereyra en tot penningmeester Jahacob Lopez Berachel (de Liz). Tevens werd nog overeengekomen de synagoge te noemen HONENDAL.

Die naam, in het wapen der synagoge door twee elkan- der vattende handen zinnebeeldig uitgedrukt, beteekent: Steun der Armen. Met dit embleem hebben onze godvruchtige voorouders voorzeker steeds voor den geest willen doen houden, dat weldadigheid een der voornaamste drijfveren van waren godsdienstzin is; dat niet alléén »de Wet en de Eeredienst», maar ook liefdadigheid »grondtrek van het Jodendom, grondzuil der Wereld» is.

Uit de vroegere aanteekeningboeken blijkt schier op elke bladzijde, dat *Houendal* voor onze vrome voorouders niet eene loutere leuze was. Werkelijk oefenden zij de weldadigheid in den meest onbekrompen zin uit, ook wanneer de hulpbehoevende vreemdeling bijstand vroeg, of zelfs buitenslands offers werden gevraagd om instellingen van menschenmin in het leven te roepen. De gemeente had zelfs vele jaren voor hare behoeftige leden eene eigen bank van leening, waarin zij *kosteloos* voorwerpen konden beleenen.

Omstreeks 1711 werd de synagoge naar het Voorhout verplaatst. Alles werd nu meer in vereischten vorm gebragt en het gebouw meer als eigenlijke synagoge ingerigt. Eene afscheiding voor de vrouwen werd hier, bij wijze van galerij, aangelegd.

Als penningmeester fungeerde nu de Baron Ishak Israël Suasso, die eene zeer fraaije boeken Mozes-kast van Sacardaansch hout ten geschenke gaf. Ook werd in deze synagoge een afzonderlijke bank geplaatst voor den parnas en penningmeester en eene estrade rondom de boeken Mozes-kast en om het leesgestoelte van den voorlezer, terwijl vele banken van bergplaatsen voor boeken enz. (*gavetas*) werden voorzien.

Inmiddels was eene geheel andere Synagoge gesticht door Jacob Pareyra (1) en wel in het *Korte of Nieuwe Voorhout*. Volgens de Riemer, *Beschrijving van den Haag*, was dit huis gelegen aan de oostzijde van het Nieuwe Voorhout, dicht bij het Bosch, naast het huis van gemelden P.; later (in 1730) door koop toekomende aan

---

(1) J. J. Schudt maakt in zijne *Jüdische Merckwürdigkeiten*, IVe boek, bl. 205, melding van een zeer rijken Haagschen Parera. Of deze dezelfde persoon is als hierboven bedoeld, heb ik niet kunnen opsporen. Men vindt dien naam op zeer verschillende (5) wijzen gespeld.

den heer Jacob Lopes de Liesse (Berachel) »regt over
 »daar heen het Boschwagtershuis pleeg te staan; zijnde de
 »zelve Synagoge in den jare 1707 in den vorm van een
 »huis van vooren door de zelve P. gestigt en aan die van
 »de Portugesche natie ten gebruike geschonken zoo lang
 »eenige van die familie hier wonen."

Het volgend stuk behelst eenige bijzonderheden omtrent de voorwaarden waarop de stichting van die synagoge is toegestaan geworden (1):

C o p y e.

Wy Mrs. EWOUT BRAND ende ADRIAAN VAN SPIERINX-HOEK, schepenen in 's Gravenhage, oirkonden eenen yege-lyck dat voor ons gekomen en verschenen is Jacob Pareira dewelke verklaarde, dat alsoo deselve met voorweten van de Ed. Achtbare Magistraet alhier heeft doen bouwen tot syn eygen kosten aldernaast syn huysinge een kerck en schoole; tot gebruyck van de Portugesche Joodsche Natie alhier 't selve te hebben gedaan op de naervolgende conditien.

' »*Eerstelyck* dat hy nocte syn erfgenamen in der eeuwigh-
 »heyt niet sal vermogen te praetenderen eenigh rembour-
 »sement van de onkosten by hem gedaan tot opbouwen
 »van de voorz. kerck en schoole.

»*Ten tweeden* dat hy aan die van voorz. Natie 't ge-
 »bruyck van de voorsz. kerck en schoole is donateerende
 »sonder dat hy of syne erfgenamen eenige huur, recogni-
 »tien ofte iets anders, wat benaminge 't selve oock soude
 »mogen hebben, sal vermogen te praetenderen en wel ver-
 »staande nogtans dat 't selve gebruyck sal duuren soo langh

---

(1) Twee afbeeldingen van het inwendige der Synagoge van *Beth-Jacob* vindt men in het Ie deel bl. 117 van het werk van *Moubach*, vermeld in de aanteekening op bl. 2 hiervoren.

»als er van de Portugeesche Joodsche Natie alhier ter stede
 »mogen woonen ; Maar als het mogte komen te gebeuren
 »dat er in de tyd van twee achter eenvolgende Jaaren in
 »die voorsz. Kerck en Schoole geen gebed by die der
 »Voorsz. Natie wert gedaan , dat alsdan en anders niet ,
 »de voorsz. donatie van gebruyck uyt sal syn en dat syn
 »Erfgenaamen alsdan met 't voorsz. Gebouw sullen vermo-
 »gen te handelen en doen als met haar eygen ende vry
 »goed , sonder dat 't selve door yemant aen haer sal ver-
 »mogen te werden gecontradicteerd.

»*Ten derde* , dat deselve, vermits syne hooge jaren tot
 »syn gemack een deur van syn Kamer in de Kerck heb-
 »bende doen maken begeert dat na syn overlyden deselve
 »deur aanstonds sal werden uytgebroken en toegemetselt
 »tot eyge en privékosten van synen Boedel ; 't welke mede
 »sal moeten geschieden byaldien hy met syn wooninge el-
 »ders mogte gaen woonen 't zy hier ter stede ofte naer
 »een andere Plaetse ;

»*Ten vierde* dat de Binnenplaats die tegenwoordig is
 »tusschen de Kerck en d'Orangerie, noyt ten eeuwigen
 »dage soo lang als 't voorsz. gebruyck van de Kerck sal
 »duuren by hem, syn Erfgenamen ofte by diegene de
 »Possesseurs naar hem van syn Huysinge mogten worden,
 »sal vermogen betimmerd te werden, nochte ook de Oran-
 »gery hooger betimmerd werden als dezelve jegenswoordig is ;

»*Ten vijfde* , dat voor soo veel aangaat de regeeringe
 »van de Kerk dat die sal werden gereguleert en vastge-
 »stelt by de respective Ledematen van de Portugeesche
 »Joodsche Natie die tegenwoordig in de Kerck komen en
 »die mogten resolveeren daar te koomen waertoe hy haer
 »is beroepende mits desen te komen op de vergadering
 »die hy daartoe sal doen houden in de Voorz. Kerck ,
 »acht dagen voordat 't eerste Gebed daerin sal werden
 »gedaen ; Beloovende voor zig en syn Erfgenamen en Naer-
 »komelingen te sullen achtervolgen 't geene alsdan by

»meerderheid van stemmen zal werden geresolveerd en in
 »'t Kerckboek geregistreert, bekrachtigd met de onder-
 »teekeningen van diegeene die op de voorschreve verga-
 »deringen ofte Convocatie present zullen zyn sonder dat hy
 »ofte syne Erfgenamen eenige superioriteit ofte oppergezag
 »sullen vermogen te praetenderen maar sig altijd moeten
 »reguleeren naar 't geene geresolveert sal worden in de
 »voorschreven Convocatie alsmede naer 't geene by de
 »Kerckmeesters met soodanige assumptie als sy sullen goed-
 »vinden, in tydt ende wylen sullen resolveren ende voor-
 »stellen.

»*Ten sesden* dat noyt soo lang 't voorschreve gebruyck
 »sal duuren by hem, syn Erfgenamen en Successeurs eenige
 »Deur, venster ofte iets anders sal vermogen te werden ge-
 »broocken ofte gestelt in de gemeene Muur van syn Huy-
 »singe, en Kerck en Schoole uitgesondert in de kelders;
 »Ende by aldien 't selve hy yemant mogte worden gecon-
 »traveniert sullen die aenstonts door de Kerkmeesters, in
 »die tijd als sulcks soude mogen worden gedaan, mogen
 »werde toegemetselt tot kosten van die geene, die sulcks
 »mogten hebben ondernoomen. En soo de Kerckmeesters
 »sulcks mogten negligeren, soo authoriseert hy yeder een
 »van de Portugesche Joodsche Natie die alsdan in de Kerck
 »komen om haer gebed te doen om sulks *defacto* tot Kosten
 »als boven te mogen doen. Dat de Pomp en Secret die
 »onder de Trap van de Vrouwe Kerck staan ten eeuwigen
 »dagen soo lang als het voorschreve gebruyck duurt, aldaar
 »sal blyve, sonder dat hy, syn Erfgenamen ofte Successeurs
 »de Put van 't Secret, dat in de Voorkelder onder het
 »Voorhuys van de Vrouwekerck ende waterput, die in de
 »Voorkelder in syn Huysinge staet, waeruyt 't Water met
 »de voorschreve Pomp werd gepompt, sullen vermogen af
 »te breecken of te dempen en soo sulcks oyt mogt komen
 »te geschieden sal 't selve aenstonds tot Kosten van die
 »geene die sulcks ondernomen mogten hebben moeten

»gerepareert ende in vorigen staet gestelt werden alles zonder fraude.

»Des ten oirkonde hebben wy deesen met onse zegelen bevestigd ende by den Secretaris laten teekenen.

»Actum den XVIII Febr. 1707.

»(was geteekend) ANTHONI DE VEER.”

Alzoo bestonden te 's Gravenhage te dien tijde twee bedehuizen der Portugesche Joden. Tot opper-rabbijn van het tweede, *Beth-Jacob*, werd in 5468 (1708) benoemd David Nunes Torres. In de notulen van 10 Tebet 5472 (1712) vindt men aangeteekend, dat hij in zijne betrekking van geestelijk hoofd der gemeente voor zes jaren gecontinueerd werd met dezelfde praerogativen als de opper-rabbijn der Portugeesch-Israëlietische gemeente te Amsterdam. Ook blijkt dat hij later de bestuursvergadering van 10 Eloel 5472 heeft bijgewoond.

Ofschoon zulks niet officieel gerelateerd is, weet men intusschen toch bij overlevering, dat tusschen dien rabbijn en de gemeente in 5473 hevig geschil moet zijn ontstaan (1). Het volgende was daarvan de oorzaak.

In eene predikatie, naar ik meen op den dag van »vreugde der wet” gehouden, gaf hij te kennen, dat hij zich tot zijn leedwezen verplicht zag in den ban te leggen de twee zoogenaamde »bruidegoms der wet”, die in den tijd van 15 tot en met 23 Tisrie, bevorens, een zeker rabbijnsch verbodsvoorschrift veronachtzaamd hadden. Die ban over hen de facto uitsprekende, gaf hij echter te gelijkertijd te kennen, dra te zullen toonen hoezeer hij ten deze met alle gematigdheid wilde te werk gaan, — en . . . aan het eind zijner predikatie werd gemelde ban door hem opgeheven.

Hoe kort deze bestraffing ook ware, door, de wijze

(1) Reeds vroeger en wel ten jare 5469 is, naar mij medegedeeld wordt, tusschen hem en parnassim (kerkbestuurders) oneenigheid ontstaan ter zake dat hij zonder hunne voorkennis een kerkelijken echt had ontbonden.

waarop die geschiedde, werden de gemoederen toch in gisting gebragt. Had de leeraar de daarbij betrokkenen datgene waartegen hij opkwam, in vertrouwen onder het oog gebragt, hun vooraf gewaarschuwd, — het ware hem door de regtzinnig-vrome gemeente wel niet euvel geduid. Doch de openlijke bestraffing, de uitspraak van den ban, hoe kortstondig ook, stuitte, gaf ergernis, werd als buitenmatig magtsvertoon beschouwd.

Niet alléén dat het voorgaande niet in het notulenboek van *Beth-Jacob* vermeld wordt, maar zelfs de naam van David Nunes Torres komt daarin nu niet meer voor. In de notulen van 24 Tisrie 5473 is echter aangeteekend, dat eene beslissing werd genomen over de autoriteit, zowel van den tegenwoordigen rabbijn der gemeente als van zijne opvolgers, in zake van den ban (*Herem*). Bij meerderheid van stemmen werd besloten, »dat het geestelijk hoofd der gemeente geen ban vermag uit te spreken of op te heffen zonder uitdrukkelijke orde, verlof en bewilliging van het bestuur, met bepaling, dat die handelingen anders van nul en geenerlei waarde zouden zijn.»

Ook in andere opzichten werd de magt van den geestelijke terzelfder gelegenheid wat geknot. Hij zou wel *Din*, maar geen *Pesac Din* mogen geven. De eigenlijke beweegreden van deze beslissing vatten wij niet. *Din* is uitspraak of advies, hoedanig de Joodsche leer omtrent een of ander punt is. *Pesac Din* is hetzelfde als *Din*, maar gemotiveerd. Ons komt het voor, dat het geestelijk gezag juist, omgekeerd, door de verpligting om zijne uitspraken of adviezen te motiveren, meer beperkt wordt! David Nunes Torres schijnt nu als opper-rabbijn van *B.-J.* te zijn afgetreden.

Er bestaat in druk een door hem zelve geschreven vertoog ter voormelde zake, waarin hij zijne gedragslijn in betrekking tot deze bangeschiedenis verdedigt. Dit stuk is in het bezit van den Heer J. van J. Ferares, den tegenwoordigen opper-rabbijn van de Ned.-Port.-Isr.

gemeente te 's Gravenhage, en van één lid of meer leden der Port.-Isr. gemeente te Amsterdam.

Nooit is sedert in onze gemeente een ban uitgesproken. Ook hebben parnassim der Haagsche P. gemeente nooit zoo veel kerkelijke tucht uitgeoefend of welligt *mogen* uitoefenen als die der Amsterdamsche (1).

Mede vinden wij geene voorbeelden dat de Haagsche parnassim, even als de Amsterdamsche, uitspraak hebben gedaan in burgerlijke geschillen tusschen de leden der gemeente onderling.

Nadat de twee Portugesche gemeenten eenige jaren gezamenlijk hadden voortbestaan, begonnen de leden van *Honendal* in te zien, dat de vereeniging van beiden tot ééne gemeente wenschelijk was. In 1721 werden hiertoe het eerst stappen gedaan. De te dezer zake betrekkelijke

---

(1) Er zijn in de boeken der H. P. gemeente slechts twee voorbeelden te vinden van personen, die ter synagoge openlijk bekeering deden. Den eerste was, om in de synagoge weder te kunnen worden opgenomen, penitentie *opgelegd*, en zulks ter zake zijner criminele zonden tegen de H. wet. De tweede deed vrijwillig penitentie: 25 jaren achtereen — zoo luidde zijn eigen bekentenis — had hij zijn' Schepper beledigd. Van dien tijd had hij het grootst gedeelte in een klooster doorgebracht, waar hij niet als Jood kon leven. De bekentenis moest in de fransche taal geschreven worden, daar de berouwhebbende geene andere taal verstond.

In latere jaren werd op het P.-I. kerkhof alhier geheel afgezonderd begraven een Port. Israëliet, die te Delft buiten alle gemeenschap met de synagoge overleden was (en wiens beenderen later gevonden, doch toen op last of advies van den opper-rabbin, den Heer J. van J. Ferares, op een *niet* afgezonderde plek van het kerkhof zijn overgebracht). Men begrijpe intusschen wel, dat het hier niet gold een gewijd of ongewijd gedeelte der begraafplaats. Zóódanig onderscheid bestaat bij de Joden niet. Naar onze meer verlichte begrippen is die afzonderingsstraf na het overlijden inderdaad zeer inhumaaan, doch vroeger dacht men er anders over. Te oordeelen naar het gesticht, *waarin* de man overleed, schijnt hij inderdaad door moreel gedrag niet te hebben uitgemunt!

voorslag is geteekend door Jacob de Pinto als parnas, en Moses Lopez Suasso als penningmeester (gabay).

Ook anderzijds scheen men de gemelde vereeniging wel te willen. Dit blijkt uit het schriftelijk antwoord van de gemeente *Beth-Jacob*, onderteeekend door H. Marache als parnas-gabay.

Selomoh Pareyra (1), hoogst vermoedelijk een zoon van Jacob Pareyra, den stichter van *Beth-Jacob*, deed echter in betrekking tot de vereeniging contra-voorstellen die voor *Honendal* te bezwarend waren. Van daar dat men het plan der vereeniging, althans voorshands, liet varen. Intusschen begon men middelen te beramen om voor *Honendal* een grooter kerkgebouw te verkrijgen. Tot dat einde werd door de leden der gemeente op 5 September 1724 (15 Eloel 5484) eene vergadering belegd.

Ter zelfde tijd werd tot 2^{en} voorlezer benoemd Daniel Cohen Rodriguez.

Als parnassim (kerkbestuurders) fungeerden toen Moseh de Pinto en Moseh Israël Suasso en als ouderlingen Jahacob de Pinto, Benjamin da Costa en Imanuel Israël Suasso.

Er werd besloten eene geheel nieuwe synagoge te doen bouwen. Een hiertoe strekkend adres werd aan den Magistraat van den Haag gerigt. Den 22 November 1724 werd aan de ledematen medegedeeld, dat de Magistraat de gevraagde magtiging had verleend.

Door den hierboven reeds gemelden Selomoh Pareyra werden nu aanbiedingen gedaan tot het overnemen van de synagoge der gemeente *Beth-Jacob*, echter, naar het anderzijds voorkwam, weder op te bezwarende voorwaarden. Het was omstreeks denzelfden tijd, dat de reeds vermelde eerste

---

(1) Ik herinner mij in der tijd een belangwekkend geschrift van wijlen Mr. Jacob van Lennep gelezen te hebben over de Pareyra's alhier, waarin gemelde Selomoh, naar ik meen, in geen gunstig daglicht voorkomt.

voorlezer Jahacob Abenacar Veiga overleed (13 Februarij 1725). Hij, die met zijne huisvrouw den grondslag had gelegd tot de vestiging der Portugeesch-Israëlietische kerkelijke gemeente te 's Gravenhage — de Haagsche Tirado (1) — mogt alzoo de uitvoering van het nieuwe bouwplan niet beleven. In figuurlijken zin mogt hij, even als Mozes, het beloofde land niet betreden.

Een terrein over de Maliebaan werd voor den bouw van den nieuwen tempel bestemd. Vooral Selomoh de Medina maakte zich te dezer zake zeer verdienstelijk. Den bedoelden grond, die hem in vrijen eigendom toebehoorde, bood hij ten geschenke aan.

Dit aanbod werd echter beleefdelijk afgewezen, daar men het passend, of althans meer eigenaardig vond, dat die grond uit de algemeene kas van *Honendal* zou worden aangekocht, dat ieder lid alzoo het zijne tot den aankoop zou bijdragen. Er is voor den grond betaald 1128 gulden en 19 stuivers.

Men besloot onderscheidene effecten te gelde te maken om gedeeltelijk in de kosten van den voornoemden bouw, begroot op 30,000 gulden, te voorzien.

Het bleek echter al spoedig, dat deze raming te laag was. Met inbegrip van het koper voor de kerksieraden enz., hebben de kosten bedragen 38,078 gulden en 10 stuivers. Het geheel zou der gemeente echter vrij wat meer hebben gekost, indien niet veel, ja zeer veel, ten geschenke ware gegeven, zooals o. a. de pilaren of kolommen, het hout vóór en rondom de Boeken-Mozes-kast, het leesgestoelte (*Theba*) van den voorlezer enz. Tevens werd als tweede offering ingesteld eene voor de kosten van het

---

(1) Tirado was de grondlegger der Port.-Isr. gemeente te Amsterdam. Zie »1675—1875. *De Synagoge der Portugeesch-Israëlietische gemeente te Amsterdam*», door D. H. de Castro Mz., 's Gravenhage, Gebr. Belfinfante, 1875.

gebouw (*fabrica*). De eerste zoodanige offering bragt op 4871 gulden en 10 stuivers.

Moseh de Pinto, parnas, en Benjamin da Costa, penningmeester, gingen te dezen aanzien op regt vrijgevege wijze voor. Onderscheidene andere personen boden giften in geld aan, en wel ten gezamenlijken bedrage van 18,672 gulden; zoodat men reeds aan vrijwillige bijdragen een totaal van bijna 23,544 gulden bijeen had.

Onder hen, die daartoe het hunne bijdroegen, treffen wij ook aan den reeds genoemden opper-rabbijn David Nunes Torres.

Ook vele geschenken van anderen aard werden gedaan (1). Het regende als het ware aanbiedingen. Men mag zeggen, dat deze zaak met grooten ijver, met geestdrift werd op touw gezet, volvoerd.

Joseph de la Penha, van Rotterdam (2), bood eene Boeken-Mozes-kast ten geschenke aan, welk aanbod men echter van de hand moest wijzen, daar reeds eene was geschonken.

Reikhalzend zag men het oogenblik te gemoet dat de nieuwe tempel zou verrijzen.

Het eerste bouwplan (*avant projet*) werd geleverd door Daniel Marot.

Felis de Saart, architect, was met het opzigt en het vervaardigen van gedetailleerde teekeningen belast.

In Maart 1725 werden de fundamenten en den 11 April d. a. v. de eerste steenen gelegd, aan de westzijde door den parnas, aan de zuidzijde door den penningmeester. Zij deden bij die gelegenheid vrij aanzienlijke giften.

Den 23 April 1725 begon men de huizen op de voorplaats te bouwen. De eerste steenen daarvan werden

---

(1) O. a. fal van prachtige en kostbare kerksieraden.

(2) Enkele deskundige Rotterdammers van de Hoogduitsch-Joodsche gemeente werden omtrent den bouw geraadpleegd.

gelegd door Moseh de Semuel de Pinto en Abraham Israël Suasso.

Men had het voornemen een toren op de synagoge te doen bouwen. Om redenen, die wij niet hebben kunnen opsporen, werd daarvan echter afgezien, ofschoon het hiertoe vereischte verlot van den Haagschen Magistraat (1) onvoorwaardelijk werd verkregen.

Het aantal vensters aan beide zijkten, te zamen, werd ter herinnering aan de twaalf stammen Israël's, op 12 bepaald.

Een reglement voor de synagoge, bestaande uit 24 artikelen, werd ontworpen en goedgekeurd. Het is geteekend door Moseh de Pinto, als parnas, Benjn. da Costa, als penningmeester, alsmede door David Nunes Torres, Ishak de Abr. Mocata de Fonseca en J. Senior.

Inmiddels bleven als uit een hoorn des overvloeds steeds geschenken te voorschijn komen. Hetgeen men daarvan leest, getuigt voor den vromen zin onzer voorouders. Al hun doen en laten bewees over het algemeen, dat zij diep doordrongen waren van hunne afhankelijkheid aan een Hooger Wezen.

Gode ter eere een eenvoudig schoonen tempel te stichten, die beter ruimte aanbood voor de gemeente, die zich al meer en meer uitbreidde, was hun edel streven.

Dat gebouw zou niet alléén zijn een huis des gebeds, maar ook het midden- en vereenigingspunt der vroegere bannelingen, om Hem te danken voor de vele zegeningen, die zij hier op den vrijgevochten, herbergzamen Nederlandschen bodem mogten genieten en om, zoo door toespraak als anderzins, de dankbaarheid, — eene der hoofdeugden van den mensch, — onder de gemeente-

---

(1) Het daartoe strekkend adres was, ter bevestiging van de echtheid, mede onderteekend door Jan Wapperom, Nicolas de Graaf, Gerit 'SGravesande, Burghart Corbal, Hendrik Mes en Jacobus Van Reyswyk. De gunstige dispositie van den Haagschen Magistraat was geteekend Quarles.

leden levendig te houden. Het kerkgebouw moest de plaats zijn, waar zij met vereende krachten aan hunne loutering en verbetering zouden arbeiden.

Zóó was, luidens oude schrifturen, de gang hunner gedachten.

Wel verre van te willen beweren, dat men in den ouden tijd in het algemeen veel beter dan nu was, pleit het toch inderdaad voor den vromen zin onzer voorouders, dat zij juist te midden van de grootste weelde en overvloed, die den sterveling dikwerf brooddronken en ongevoelig voor het Hoogere maken, dat Hoogere met voorbeeldeloozen ijver zochten. Dat Hoogere was hun de Godsdienst, — hun te dierbaarder, omdat hunne voorzaten elders veel daarvoor geleden en gestreden, ja vaak het leven verloren hadden.

Met rassche schreden naderde de voltooiing van het Gode gewijd gebouw. Reeds waren de plaatsen verdeeld. De eerste ter zijde van de Arke of Boeken-Mozes-kast werd bestemd voor David Nunes Torres, die nu opper-rab-bijn van *Honendal* was.

Dra zou de lang verbeide dag aanbreken.

Levendig kunnen wij het ons voorstellen, hoe men eerst de dagen, later de uren telde, die nog moesten verlopen eer het gewenschte oogenblik der inwijding zou gekomen zijn.

Enkele dagen te voren was Jeruzalem's val, tevens de verjaardag van de verbanning der Israëlieten uit Spanje, herdacht. De *Sabath-nahamoe* of »Sabath der vertroosting'', de dag der inwijding — zou nu in dubbele mate een »dag van vertroosting'' zijn.

Alvorens over de inwijding zelve te spreken, laten wij hier volgen een beschrijving van het gebouw, aan de Riemer's Geschiedwerk van 's Gravenhage (1) ontleend:

(1) Deel I, 1e stuk, bl. 425 en 426. Minder uitvoerige beschrijvingen vindt men in *De Leidsman der Vreemdelingen door 's Gravenhage*, 's Hage, 1766, bl. 134; Luiscius, *Algemeen Geographisch en Genealogisch Woor-*

»Het gebouw is in allen deele geschikt na de Synagoge
 »welke de Jooden van deselve natie te Amsterdam bezitten,
 »dog in verre na zoo groot niet, zijnde binnensmuur 46
 »voeten lang en 36 breed, dog behoeft in pragt, cieraaden
 »en nuttigheid voor de Amsterdamsche niet te wijken. Het
 »gestigt is bijna vierkant, heeft in de zijdgevels 12 en in
 »de voor- en agtergevels 10 en zulks te zamen 22 groote
 »glazen, benevens een vierkant glas boven de deur. Het
 »dak is schuins, dog boven op plat. Op ieder der vier
 »hoeken van het lijstwerk, 't geen rondom het gebouw
 »heenen loopt, staat eene schoone groote vaas, en tusschen
 »de twee voorste een zware steen in het frontespies, waar-
 »op het jaartal dezer stigtinge na de Joodsche tijdrekenin-
 »gen 5486 gehouwen is. De deur, waardoor men van de
 »voorplaatse in het gebouw treedt, is fraai en met lijst-
 »werken verrijkt. Van binnen zijn ter wederzijde eenige
 »voeten hoog galderijen voor de vrouwen, met een afge-
 »schut latwerk, zoodat ze van beneden niet kunnen gezien
 »worden. Ieder galerij werd ondersteund met twee heele
 »en twee halve steenen kolommen; onder ieder galderij
 »hangen drie kopere kroonties en in het midden van de
 »kerk drie groote kroonen. Aan 't oostende staat een
 »grootte zakerdaanhouten kas, die met twee deuren open-
 »gaat (1), met zuilen, snijwerk als anders heerlijk verciert,
 »daarin de boeken Moses bewaart werden. Voor de kas
 »is eene plaats van eenige voeten breed met drie optreden
 »tot de kas, omzet met een hek van cederhout; de plaats
 »binnen dat hek werd bij hen heilig gehouden; de Cohens

---

denboek, deel V, bl. 170; *Morgenwandelingen door en in den omtrek van 's Gravenhage*, A. Kloots, 1832, bl. 250 en volg.; A. W. Kroon's *Beschrijving van 's Gravenhage*, 5e aflevering, bl. 316 en 317.

(1) Moet zijn: drie deuren; namelijk: een dubbele in het midden en twee enkele aan iedere zijde daarvan. Boven de middendeuren zijn van hetzelfde hout als de kast twee tafels, waarop de tien geboden in koperen letters voorkomen.

»of priesters op de hooge Feestdagen daarin gaande, trekken hunne schoenen uit en de zangers staan daar binnen alsdan mede ongeschoent. Op het hek ziet men vier gegoten koperen kandelaars.

»Na 't end toe, zooals men van de voorplaats door 't portaal in de Synagoge komt, staat een vierkante zakerdaanhoute boeklessenaar op een verheven met een hek van cederhout omgeven plaats daar men met drie trappen opgaat en daar de Rabbijn of Leeraar leest. Op de vier hoeken van hetzelfde zijn vier zware kandelaars.

»Ter rechterhand is een gestoelte voor den Penningmeester en Kerkmeester. Verder is de geheele kerk met zitbanken en ieder zitbank met sluitkastjes, daar zij hunne boeken en doeken die zij onder het gebed over hunne hoeden hangen bewaaren. Eer men in de Synagoge komt is er een ruime voorplaats met vier linde (kastanje?) boomen beplant, net bestraat en met een muur omgeven; wordende de ingang met een sierlijk gewrochte ijzer hek gesloten.

»Van agteren op de nieuwe Princesse-gragt is de kerk bedekt door twee huizen, het een voor den schoolmeester en het ander voor den Rabbijn; tusschen deze huize is een ruime ingang poortsgewijze, waardoor men ook komt op eene binnenplaats, welke ingang meest gebruikt werd door de vrouwen, omdat aan die zijde de trappen zijn langs welke zij na boven klimmen; deze trappen komen van buiten, dog zijn met een halve koepel omvangen, dewelke zoodanig is geschikt en geordoneert, dat ze aan die kant het gebouw tot cieraad verstrekt" (1).

---

(1) Omtrent de bouworde deelt mij een bevoegd beoordeelaar het volgende mede, dat ik *geheel* voor zijne rekening laat:

»De synagoge is gebouwd in een tijd, waarin op het eigenaardig karakter minder werd gelet.

»Zij heeft, even als de Christelijke kerken, eene zijdelingsche verlichting, en is op een sousbassement geplaatst, ofschoon er geen gradins zijn voor zitplaatsen, waardoor een zoodanig sousbassement wordt gemotiveerd.

Volgens de plaat, die de Riemer van de synagoge (gezien van de achterzijde in de Jan-Evertstraat) geeft, was de grond, althans aan de linkerzijde der plaats, destijds nog geheel onbebouwd en duin- of heuvelachtig. Of dit ook aan de andere zijde het geval was, is uit diezelfde plaat niet duidelijk op te maken.

Vrijdag middag 9 Augustus 1726 (Sabath-*nahamoe* 5486) had de inwijding met veel luister plaats, in tegenwoordigheid van vele aanzienlijke personen van onderscheidene geloofsbelijdenis, waaronder de Heeren van den Magistraat en de Groot-Baljuw met zijne familie.

Tot de plegtige deelneming aan de kerkdienst (mitswoth) werden aangewezen: Doctor Jahacob Pereyra Mendes, *Kadisj*, Benj. Señor Teixeira (1), *habrir Hechal*, Joseph de Pinto, *acompanar Sepharim*.

In de consistorie-kamer werden de 13 Boeken-Mozes (het dragen daarvan) verdeeld als volgt.

Moseh de Pinto, *parnas*, Benjamin da Costa,

»Daar de synagogen van den openbaren weg eenigzins moeten afgezonderd zijn, zou het met den eigenaardigen eisch zeer in overeenstemming zijn, indien het gebouw met een atrium vereenigd ware. Eene verlichting van boven, in plaats van ter zijde, zou ook meer met het eigendommelijk karakter der dienst overeen komen.

»Het komt mij voor, dat het gebouw naar de behoeften der dienst een streng antiek karakter had moeten hebben.»

(1) Deze was de jongste zoon van Don Manuel Teixeira, alias Isaac Senior Teixeira, Resident te Hamburg, eerst van Christina, koningin van Zweden, en later van Christiaan V, koning van Denemarken en Noorwegen. (Gemelde Don Manuel, in 1705 te Amsterdam overleden, was zoon van Don Diego Teixeira Sampayo, alias Abraham Senior Teixeira, stamvader van alle nog levende Teixeira's (n.l. Teixeira de Mattos en Teixeira d'Andrade) in Nederland. Vergelijkte o. a. *Da Costa's* »Israël en de volken», bl. 384 en 385. — De hierboven [in den tekst] genoemde Benjamin heeft met zijne echtgenoot, Ribca Teixeira, een fonds opgericht, dat tot pieuse doeleinden bestemd is, en door het kerk- en armbestuur der Nederl.-Port.-Isr. gemeente alhier beheerd wordt.)

gabay, Jahacob de Pinto, Imanuel Israël Suasso, Mordechay Señor Henriquez, Moseh Israël Suasso, Imanuel Jesurun Rodrigues, Aharon Israël Suasso, Moseh de Semuel de Pinto, Abraham Israël Suasso, David de Fonseca, Moseh Abenacar Veiga en een Boek-Mozes (*Sepher*) voor de gemeente.

Men begon een dankgezag aan te heffen voor de gunst door den Algoede aan de gemeente bewezen, dat zij dit tijdstip had mogen bereiken (שהחגיג).

Gemelde 13 Boeken-Mozes werden nu bij wijze van herhaalden omgang naar de synagoge gebracht. Vóór elk Boek-Mozes werd een fakkel van witte was uitgedragen.

Prachtig en sierlijk waren de ornamenten dezer Boeken-Mozes. De verlichting der kroonen en kandelaars bestond uit 160 kaarsen.

Op het leesgestoelte van den voorlezer (*Theba*) lag een prachtig Perzisch tapijt. Het inwendige der Arke of Boeken-Mozes-kast was gedrapeerd met gekleurde fluweelen voorhangsels, allen rijk met goud omzet. De gemeente zong I *Chronyken*, hoofdst. XVI, vers 8 tot 35, en de Psalmen 30, 122 en 136. Daarna werden de wetsrollen of Boeken-Mozes in de Arke gebracht, onder het aanheffen van gebeden voor het Vorstenhuis van Oranje, de Staten van Holland, de Generale Staten, den Magistraat van den Haag, de Gemeente, den parnas Moseh de Pinto, den penningmeester Benj. da Costa en voor alle Joodsche gemeenten in het algemeen.

Hierna werd het volgend gedicht, zinspelende op *Honedal* en *Ma jedidoth* (1) door den voorlezer, Daniël Cohen Rodriguez, gezongen:

(1) Voor den ingang (kant Jan-Evertstraat) staat:

בשנת כה ירדוה משכנותך לפ"ק,

uitmakende het jaar der stichting 5486. De Hebreeuwsche letters worden,

בשנת כה ירדוה משכנותך לפ"ק
 " " " "
 בשנת 5486. 2. 81. 81. 81.

אזחילה לך א נא היה עזר
 היטיבה לעמך זה שמו וגדל
 וגמולו תשלם לו לציץ נזר
 הוד בלוה ה הין להינן דל

הן אין כל שחקי על יכילוך
 אף כי קיר עליה זאת לשבתך
 אכן כן רצינך כה יהללך
 בזמור כה ידיות משכניתיך (1).

Dit gedicht was vervaardigd door gemelden Daniël Cohen Rodriguez en de muziek gecomponeerd door

zoo als men weet, ook ter aanduiding van getallen gebezigd. Iedere letter heeft hare getallenwaarde.

(1) Eene beschrijving van de ceremoniën der inwijding kwam o. a. voor in :
 » *La Quintessence des nouvelles Historiques, Politiques, Critiques, Morales et Galantes* " Numero's van 12 en 19 Augustus 1726, waarin bovenstaand gedicht in de Hebreeuwsche taal voorkwam en daarnevens letterlijk de volgende vertaling, die hoogst gebrekkig en hier en daar zelfs onzamenhangend en onverstaanbaar is :

» J'espère, seigneur, qu'a présent tu sera *notre aide*.

Comble de biens ce peuple tien, accroît sa gloire,

Tes recompenses sont l'ornement de sa Couronne.

Que le louange de celui qui prête à Dieu tombe sur Honen Dal!

Mais si tous les cieux ne peuvent te comprendre,

Encore moins cette Maison *poura-t-elle etre* ta demeure.

Néanmoins telle est ta volonté, afin que tu sois loué ici.

Par l'himne de » combien aimables sont tes Tabernacles " " (sic) [*].

Ten slotte dier beschrijving wordt het volgende gezegd :

» Si la place ne me manquois je serois tenté à l'occasion de cette cérémonie, de démontrer ici l'obligation où sont les Chrétiens de protéger la Nation Juive; entre plusieurs raisons j'en choisi une seule, c'est le témoignage que toute, cette nation rend à la vérité du christianisme; et peut-être

[*] Tiré du Pseaume 84 vers 2 que l'on chante ordinairement au commencement des prieres de l'après midv, et que le Chantre entonna en même tems.

(Deze woorden zijn de vertaling van die in noot bl. 30 vermeld (het stichtingsjaar uitmake,de)).

Abraham Casseres te Amsterdam. Een buitengewone vrijwillige offering voor den bouw, die te dezer gelegenheid plaats had, bragt 5025 gl. en 15 st. op; bovendien werden nog 1500 gulden voor de armen geofferd; alzoo te zamen uitmakende het aanzienlijk bedrag van 6525 gulden en 15 stuivers.

Des anderen daags (Zaturdag) werden ook weder aanzienlijke offeringen gedaan. Elf personen werden voor de Boeken-Mozes geroepen; het eerst (als *Cohen*) de voorlezer Daniël Cohen Rodriguez, en o. a. de opperrabbijn Nunes Torres.

Gezamenlijk offerden de elf opgeroepen personen 778 gl. Daarbij voegende 210 gl. en 5 st., voor de Hechal geofferd, bekomt men een totaal van 988 gl. en 5 st. Van nog andere offeringen, en wel van elders wonende personen, vinden wij ook gewag gemaakt, ten gezamenlijk beloop van

---

jamais le christianisme n'a-t-il eu plus de besoin que dans ce siècle d'un témoignage aussi important; puisque jamais, il n'y a eu tant de Déistes qui l'aient attaqué. Le christianisme est fondé sur les livres de Moïse et sur l'accomplissement des Prophéties; qu'un Déiste viennent hardiment nier l'antiquité et l'authenticité de ces livres Sacrez, comment la lui prouvera-t-on sans le témoignage de la Nation qui en a été la gardienne et la dépositaire de tous tems. Le Déiste ne pourra rejeter ce temoignage, puisque le Juif ne peut être suspect de vouloir favoriser la cause du Chrétien, l'authenticité de l'Ancien Testament prouvé, on sait assez combien il est aisé à un Theologien d'en tirer, des conséquences en faveur du christianisme; ajoutons que la conservation de cette nation est encore une preuve parlante contre l'Athéisme. Car comme le disoit très sagement un ancien *si cette Religion n'est pas de Dieu, elle tombera d'elle même*; la perpetuité du Juive prouve la Devinité de son origine et par conséquent l'existence de celui qui en est l'Auteur et le conservateur. Quels éloges ne méritent donc pas un souverain qui conserve Israël sous sa puissante protection, c'est concourir aux vues de Dieu même; c'est une louange dont vient de se rendre digne le Grand Duc de Toscane en ouvrant dans ses Etats un asile à cette Nation de Dieu, contre les flammes de l'Inquisition."

(Benjamin de Metz, Fransche meester, gaf in druk uit eene Hollandsche vertaling van evengemelde beschrijving.)

ruim 858 gulden. Daaronder zijn twee giften van Hoogduitsche Joden, t. w. van Abraham en Tobias Boas, ieder 20 guld., begrepen.

Achter dit werk vindt men als Bijlage I de namen van:

10. de gehuwde contribuerende ledematen ;

20. de ongehuwde mannelijke contribuerende ledematen van 13 jaren en daarboven, die eene zitplaats in de synagoge hadden ;

30. gehuwde en ongehuwde congreganten van 13 jaren en daarboven, die plaats als voren hadden. (Alles in 1726, stichtingsjaar der straks beschreven synagoge.)

Deze en meer van de voorgaande mededeelingen en opgaven zijn voor een gedeelte ontleend aan een handschrift, vervaardigd door wijlen David de Fonseca, dat zich in het archief der Ned.-Port.-Israël. gemeente alhier bevindt. Het bestaat uit twee deelen. Het eerste betreft uitsluitend de geschiedenis van *Honendal* tot 1726, en bevat omtrent al het voorgaande haarfijne bijzonderheden, te uitvoerig om hier plaats te kunnen vinden. Het tweede behandelt meer bijzonder de vereeniging van *Honendal* met *Beth-Jacob*; welke vereeniging, zoo als hier verder vermeld wordt, later tot stand kwam. Alléén uit eerstgemeld deel blijkt dat David Nunes Torres, — dien wij vroeger als geestelijk hoofd van *Beth-Jacob* ontmoetten, — later contribuerend lid en (zie bl. 26) opper-rabbijn van *Honendal* is geweest, en laatstgemelde betrekking tijdens de inwijding der synagoge in 1726 bekleedde. Gelijk reeds op bl. 8 is vermeld, begint het eerste notulen-boek van *Honendal*, dat zich in het archief der gemeente bevindt, met 1743 (A. M. 5503). Hoe lang Torres opper-rabbijn dier gemeente is geweest blijkt ook uit meergemeld manuscript niet. In de *Faarboeken voor de Israëlieten*, 2^{en} jaargang, bl. 126, wordt echter opgegeven dat hij in 1717 (5478) opper-rabbijn der gemeente *Honendal* werd en in 1727 (5488) overleden is. Vergelijkte Bijlage III hierachter.

Verlaten wij thans een oogenblik het kerkelijk leven om een' blik te werpen op den maatschappelijken en huiselijken toestand van de Portugesche Joden in den Haag.

Wat hun maatschappelijken toestand in de eerste helft der 18^e eeuw betreft, merkt Da Costa (1) te regt op, dat, naast Amsterdam, de bloei en het aanzien der Portugesche Joden nergens in Nederland zóó groot geweest is als in den Haag. Sommige der schoonste gebouwen van de stad hebben zij laten bouwen en zijn nog lang door hunne geslachten bewoond geworden (2).

Uit het kohier van het familiegeld der bewoners van het lange Voorhout over het jaar 1715 blijkt, dat daar toen reeds vele zeer rijke Portugesche Israëlieten woonden (3).

(1) *Israel en de volken*, bl. 414.

(2) Met name: een gedeelte der gebouwen waar eertijds het hof van Brederode stond; op het terrein van het tegenwoordig Paleis van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden was vroeger een huis der familie Suasso; het tegenwoordig Gouvernements-gebouw van Zuid-Holland was weleer een hôtél der familie de Pinto. — Enz.

(3) Een uittreksel uit dit kohier heb ik medegedeeld in het Nieuw *Israëlietisch Weekblad* van 19 Januarij 1872, No. 26.

Een gedeelte van dit uittreksel neem ik hier over:

h. beteekent *huurwaarde*

b. „ *bediende*

r. „ *rijtuig*, enz.

Jacob De Pinto koopman *h. f* 760 *b.* 4 *r.* 1.

Jacob de Mercado koopman *h. f* 400 *b.* 4.

Mevr. Machado wed. (Joodin) *h. f* 400 *b.* 2.

Moses Antunes (Jode) solliciteert (reclameert?) om zijn achterstallen *h. f* 450 *b.* 3 *r.* chais met 2 paarden voor zijn kinderen.

De Joodse kerk van Pareira voorbijgegaan.

Salomon Pareira (Joodse) rentenier *b.* 2 koetsiers 2 knechts, 5 mijden *r.* 1 koets, 6 paarden, 2 rijpaarden.

Frederik Quiros doet niets *h. f* 340 *b.* 2.

David Nunes Toris (Jood) Rabby *h. f* 200 *b.* 1 naayster.

Abraham de Mercado (Jode) niets *h. f* 228 *b.* 1.

Salvador, rentenier *b.* 6. *r.* 1 koets 2 paarden. — Enz.

In een Engelsch werk, *A Description of Holland, or the present state of the United Provinces, wherein is contained a Particular Account of the Hague and all the Principal Cities and Towns of the Republick, with their buildings, curiosities etc.*, in 1743 uitgegeven bij »J. and P. Knapton at the Crown Ludgate-street London'', vindt men het volgende omtrent den Haag vermeld.

»Van het *Voorhout* naar het Bosch gaan wij door het *Nieuw Voorhout*. Het is omrasterd (?) en met hooge boomen versierd. Het heeft onderscheidene fraaije huizen waaronder dat van den Heer Swartso (*lees: Suasso*), den Jood, het fraaiste is.

»Het heeft twee vooruitstekende vleugels, die aan de voorzijde als het ware een voorplein vormen. Het is van de allerliefste bouworde in den Haag. De eigenaar verdient dat en alle andere goede zaken. Hij is een sieraad voor zijn huis en niet zijn huis, hoe fraai ook, een sieraad voor hem.''

Nu volgt eene beschrijving van de nieuwe synagoge over de Maliebaan en van de welwillendheid waarmede Christenen, wanneer zij daarin komen, ontvangen en omtrent de dienst en de ceremoniën ingelicht worden.

»Weinige jaren geleden werd'', aldus gaat gemeld geschrift voort, »den inwoners van den Haag op zeer grooten voet eene gelegenheid tot uitspanning verschaft. De rijke en prachtlievende heer Lopez (1), een Jood, was degen die het plan opvatte, en ook ten uitvoer bragt, de stad met eene soort van opéra te begiftigen. Met dit oogmerk deed hij zangers en zangeressen, met de schoonste stemmen begaafd, uit den vreemde komen,

(1) Lees: Lopez de Liz.

Suasso (Don Francisco Lopes Suasso, Baron van Avernas-le-Gras) en de Liz (Don Francisco Lopez de Liz) waren voorouders ook der nu nog levende de Pinto's.

de beste acteurs en actrices, met al datgeen wat bijdragen kon tot volmaking van den luister zijner inrigting. De beroemdste vreemdelingen, de ministers van staat, de gezanten van vreemde mogendheden en andere hoog geplaatste personen kwamen in zijn huis bijeen om deel te hebben aan het genot dat hun door den vrijgevigigen man, met opoffering van onnoemelijke kosten, werd aangeboden. Zij werden daar ontvangen in eene groote zaal die schitterend versierd en verlicht was. De muzikuitvoering had op oordeelkundige wijze plaats in een belendend vertrek, dat in schoonheid naauwelijks voor gemelde zaal behoefde te wijken. Ververschingen werden aangeboden door bedienden in schitterend liverei. Men zong daar geen geheele opéra's, maar enkele uitgelezen gedeelten en fransche cantaten. Deze nieuwe instelling ondermijnde zoo lang zij bestond den schouwburg zoo geheel en al, dat deze gesloten moest worden, en de acteurs en actrices zich genoodzaakt zagen elders hun brood te zoeken. De adel had geen smaak meer voor eenige andere afleiding, dan die hem door den onbekrompen Jood één maal iedere week werd aangeboden. Doch, even als men door het genot van de fijnste spijzen op den duur verzadigd wordt, zoo wordt ook de geest door de meest uitgelezen genoegens ten laatste als het ware overladen. De smaak van het gezelschap veranderde, en het aantal dergenen die opkwamen verminderde.

»De Joden leven hier op luisterrijker voet dan ergens elders. De Heeren Swartso (lees: Lopes Suasso), Dulis (lees: Lopez de Liz (1), kerkelijk: Lopez Berachel),

---

(1) »Un juif aussi opulent que magnifique fonda l'opéra à Amsterdam (?). (Moet zeker zijn 's Gravenhage.) Il s'appelait François Lopez de Liz. Il fit venir des pays étrangers les plus belles voix et les symphonistes les plus parfaits qu'il pût rencontrer.

Il paya les uns et les autres en grand seigneur. Par sa libéralité il attira les artistes les plus fameux. Ainsi, — dit la Barre de Beaumarchais

D'Acosta (lees: Da Costa) (wiens broeder, die buitengewoon rijk was, verleden jaar te Londen overleed) en Taxeira (lees: Teixeira), zouden in sommige opzichten der Christenheid eere aandoen en ons bijkans er toe nopen, de synagoge het bezit van zulke buitengewoon verdienstelijke mannen te benijden. Dag aan dag brengen zij iets groots en goeds tot stand, in betrekking tot menschen van iedere gezindte. Menschlievend en mild jegens hunne bedienden; liefdadig en vrijgevig jegens de armen; edelmoedig en hulpvaardig jegens ongelukkigen en verlatenen, luisterlievend en vorstelijk in hunne levenswijze, zijn zij bemind en geëerd door alle standen. Zij bezoeken aanzienlijken, nooden die te hunnent, bezoeken gezellige bijeenkomsten en zijn wezenlijke sieraden van al die vereenigingsplaatsen waarin zij verschijnen."

Nagenoeg hetzelfde, doch eenigzins verkort, komt voor in *A new traveller's companion, through the Netherlands, containing a brief account of all what is worth to be taken notice on by a stranger* enz. *At the Hague printed for Henry Scheurleer F. z., upon the Plain, MDCCLIV.*

Ten aanzien van een der Suasso's vermeldt Johann

---

qui vécut long temps en Hollande, — se formèrent les concerts dont il a régaté les honnêtes gens et les personnes les plus illustres de La Haye pendant quelques années de suite. Les ministres d'état, ceux des puissances étrangères, les voyageurs du plus haut rang, les princes mêmes s'y rendaient. On recevait les principaux dans une salle superbement illuminée et meublée. La musique elle même était placée dans une chambre fort ornée et toute brillante, et c'était là que les personnes d'une moindre condition étaient admises. Des laquais faits au tour et habillés du meilleur air, présentaient des rafraîchissements de toutes sortes à l'assemblée."

Nouvelles Archives historiques des Pays-Bas, publiées par le Baron de Reiffenberg, Bruxelles, 1829, C. J. de Mat, page 323 (echter geen zeer vertrouwbare bron). Voor zoo ver mij bekend, was de familie de Liz eene Haagsche, die oorspronkelijk tot *Beth-Jacob* behoorde. Zoo als op bl. 15 en 16 vermeld wordt, kocht Jacob (Francisco?) Lopez de Liz het huis van Jacob Pareyra.

Jacob Schudt in zijne *Jüdische Merckwürdigkeiten* (1), deel III, bl. 204, het volgende.

»Uit den Haag werd in Junij dezès jaars 1716 geschreven: De hier wonende zeer rijke Jood Baron Schwanse genaamd (omtrent wien ook iets voorkomt Liber VI, Cap. 30, § 1 (2)), die over het omwerpen zijner koets met een commies een proces gehad heeft en tengevolge daarvan door het hof tot eene boete van 1000 ducats veroordeeld werd, heeft, wel is waar, de boete dadelijk voldaan, doch daarbij gezegd dat dit zijne laatste uitgave hier te lande zou zijn, daar hij al zijne goederen verkoopen, zijne groote rijkdommen uit het land en zijne domicilium naar Engeland overbrengen zou.

»Het schijnt dat men over zoodanige procedure eenig leedwezen betuigde en men wel gewenscht had, dat proces niet gevoerd te hebben, daar gemelde Jood den staat in tijd van nood voor een paar millioen niet in den steek liet.»

De bedoelde Suasso was waarschijnlijk de zelfde, t. w. Don Francisco (3) (zie noot op pag. 35), die in het denkwaardig jaar 1688 aan Willem III, toen deze zich tot zijn togt naar Engeland gereed maakte, geheel belangloos en zonder eenig bewijs hoegenaamd, twee millioen gulden voorschoot; daarbij te kennen gevende dat alléén dan, wanneer de uitkomst gunstig mogt wezen, terugbetaling kon geschieden. Don Francisco was de zoon van Don Antonio Lopes Suasso, op 3 Jan. 1676

---

(1) Ook geen zeer vertrouwbare bron.

(2) Daar wordt vermeld dat de Baron duchtig *gebastioneerd* werd, omdat hij, op de uitnoodiging van den Franschen predikant Jacquelot, ging hooren eene door dezen gehouden predikatie over de komst en Godheid van den Messias.

(3) Koenen, Da Costa en meerdere auteurs laten, ten onregte, zijn vader (Don Antonio), die reeds in 1685 te 's Gravenhage was overleden, of andere Suasso's voor hem doorgaan.

door Karel II, koning van Spanje, tot Baron van Avernasle-Gras verheven, »wegens de zeer uitmuntende diensten (aldus o. a. luidt het Diplôma), die hij Ons bewezen heeft in zaken van het uiterste gewigt''. Antonio's echtgenoot was Doña Violante Pinto, dochter van (zie hiervoren, pag. 11) Don Gil Lopes Pinto.

De de Pinto's hebben te 's Gravenhage vele kostbare huizen in bezit gehad. Uit het testament van den »rijken Portugeschen Jood de Pindo'', te Amsterdam gestorven, zou blijken, dat hij aan zijne vrouw, ook te 's Gravenhage, vele prachtige huizen heeft vermaakt. Zie reeds gemelde *Merckwürdigkeiten*. Hetgeen dààr omtrent dit testament vermeld wordt, komt echter zeer verdacht voor. Wij hebben dit testament wel eens fabuleus hooren noemen.

Had men te Amsterdam vele hoven van Portugesche Joden, zooals bijv. het hof van den Baron Belmonte, het hof van de Pinto (1), het hof van Da Costa, — zonder overdrijving kan gezegd worden dat het ook te 's Gravenhage niet aan »hoven'', of daarmede gelijkstaande vorstelijke hôtels van hunne stamgenooten ontbrak.

De welvaart was een tijd lang onder de Haagsche Portugesche Israëlieten zóó algemeen, dat voor sommige bedieningen geene lieden van die »natie'' te vinden waren. Een Nederlandsch of Hoogduitsch Israëliet, die tijdens de dienst in de Portugesche synagoge de degenen der Heeren in bewaring nam, vond alléén in de voordeelen, die hem deze ligte dienst afwierp, een vrij ruim middel van bestaan.

(1) Hiervan bestaat eene plaat van den bekenden Romeyn de Hooghe, uitgegeven (met privilegie) door Pieter Persoy. — Een ander prachtig en schoon hôtel te Amsterdam (in Julij ll. o. m. door den Kroonprins van Duitschland met gemalin bezocht — zie o. a. *Arnhemse Courant* van 19 Julij ll.) heeft in zijn' tijd tot zijn woonhuis laten bouwen een overgrootvader van het tegenwoordig oudste geslacht der familie de Pinto. Hem (Aäron van Joseph de Pinto) werd o. a. in 1754 de bekende beschrijving, *Eerste Stichting*, van Haarlem opgedragen, en wel als *Uitnemend Liefhebber van nutte Kunsten en Weetenschappen*.

Het was geen louter praal-vertoon dat bij deze aanzienlijke geslachten voorzat; velen hunner leden kenschetsten zich door bescherming en beoefening van de fraaije letteren, waaronder eerst inzonderheid de Spaansche en Portugesche, straks meer en meer de Fransche en Nederlandsche. Het tooneel en de schoone kunsten bleven hen aantrekken.

Nevens de genoemde geslachten, kwamen zich van lieverlede familiën van den midden- of burgerstand hier nederzetten, bij welke men de zelfde toewijding aan beschaving van hart en geest vond. Dat deze nog geen vakken van nijverheid uitoefenden, moet aan de uitsluitende bepalingen van dien tijd en aan het gildenwezen worden toegeschreven; mogten er al *eenigen* nering hebben uitgeoefend — aan handel op groote schaal was in de hofstad niet te denken. Het getal armen der Port. alhier was zeer beperkt, hetgeen de beurzen voor behoefligen der andere gezindten des te ruimer deed openen.

Keeren wij thans weder tot het kerkelijke leven terug.

Reeds vroeger is gebleken dat vele pogingen om eene vereeniging van *Honendal* met *Beth-Jacob* tot stand te brengen, zonder vrucht bleven. Eindelijk gelukte dit, en wel in 1743 (A M 5503), dus zeventien jaren na de inwijding onzer tegenwoordige synagoge (over de *Maliebaan*).

Over die vereeniging thans enkele mededeelingen.

Den 17 December 1743 (1 Tebeth 5503) werd een der ledematen van *Honendal*, met name Is. Nunes Henriquez, bij eene behoorlijke acte gemagtigd, om te dezer zake in onderhandeling te treden.

Die acte is geteekend door Imanuel Israël Suasso, als *parnas*, en Moseh de Jahacob de Pinto, als *gabay*.

De onderhandelingen liepen over zeven punten. Ook toen deden zich weder moeilijkheden voor. Eindelijk kon

aan burgemeesteren magtiging tot de bedoelde vereeniging worden gevraagd. Leden van *Beth-Jacob* (namelijk Salomon Pareyra, Raphaël Lopez de los Rioz, Mosche Lousado, Jacob Henriquez, Salomon de Mercado en Abraham de Ishak de Fonseca) verzetten zich echter zeer tegen deze vereeniging. Zij werden door burgemeesteren gehoord en de bezwaren gewogen, maar... te ligt bevonden. De gevraagde magtiging werd verleend. Men kwam nu tot eene bepaalde regeling omtrent de voorwaarden waarop de vereeniging zou plaats hebben. O. a. werd bepaald dat Imanuel Abendana, voorlezer der gemeente *Beth-Jacob*, als zoodanig bij *Honendal* zou worden overgeplaatst, met behoud van zijne gewone jaarwedde en zijne emolumenten. De acte betreffende de vereeniging, gepasseerd voor den Notaris Sythoff, residerende te 's Gravenhage, was van den navolgenden inhoud.

»Op *huyden den 12 Januarij 1743*. *Saturdag* avond omtrent negen ure compareerden voor mij Johannes Sijthoff Notaris Publiccq, bij den Hove van Holland geadmitteert en te 's Gravenhage Resideerende ter presentie van de naar genoemde Getuygen de Heeren Benjamin Teixeira, parnas, en Jeoseph Abrabanel, beyde ten Effecte van het navolgende geauthoriseerd door het meeste gedeelte van de Portugeesche Joodsche Gemeente, Congrégerende in de Kerke genoemd *Beth-Jahacob* alhier in den Hage, ten eenre, en de Heeren Imanuel Israël Suasso, parnas, Moses van Jacob de Pinto, penningmeester, en Isaac Nunes Henriques, alle geauthoriseerden ter Effecte van het navolgende van de geheele Gemeente van deselve Portugeesche Joodsche Natie Congrégerende in de Kerke genaemt *Honendal* ten andere zijde.

Te kennen gevende de Heeren Comparanten, dat zij geconsidereert hebbende de nuttigheid dat bejide voorz. Portugeesche Joodsche Kerke alhier, met elkanderen vereenigd en tot eene Generale Kerkvergadering gebragt mogten worden,

de Representanten van de laetstgenoemde Kerke aan die van de eerstgenoemde daartoe Propositionen hebben gedaen. Dat dienaengaende over en weder vriendelijke Conferentien gehouden zijnde, De Heeren Comparanten het werk der voorz: Vereeniging, met elkanderen, Ter Eere Gods, hadden getroffen, zooals zij dien volgende dan ook waren geaccordeert en overeengekomen op de navolgende wijze:

10. Eerstelijk dat de Effecten, die tot de Kerke *Beth Fahacob* behooren en aen haer in Eijgendom toebehoorende zijn en die zij in staat is om te kunnen overgeven, tot de Kerke *Honendal* zullen overgaan, en daerinne werden geincorporeert, alles met de eijgenste Conditien, op welk een gedeelte der voorz: Effecten gedonateert en legateerd geworden zijn.

20. Dat alle de Ledematen en Congreganten van de Kerke *Beth Fahacob*, als zoodanige in de Kerke van *Honendal* zullen worden geadmiteert en aangenomen zoo ook tot Ledemaeten, die geenen, die zulks tot nu toe niet zijn.

30. Omme de gemeente Armen en Bedienden van de Kerke zoo jegenwoordigh als in het toekomende naer behooren te kunnen onderhouden is geaccordeert en besloten, dat alle Persoonen van de Portugeesche Joodsche Natie, getrouwt zijnde of boven de Vijf en twintig jaren oud, zoo die geenen die jegenwoordigh hier ter Stede zijn gestabileert als die geenen, die zulks in 't toekomende zullen koomen te doen (uitgezondert de zonanigen die van de Kerke bestaen) zullen moeten zijn en blijven Ledemaeten van de Voorz: Geunieerde Kerke van *Honendal*, en haar zelve moeten stellen of quotiseeren op zonanigen sommen als zij vermeenen zullen jaarlijks met gemak te kunnen betaelen, en in gevalle zij nalatig mogten zijn zulks, binnen den tijd van zes maenden te doen, zo zullen de Regenten van de Kerke, in der tijd in Functie zijnde, bevoegt zijn dezelve nalatige Persoonen met moderatie te Tauxeeren, zoo als die dan ook gehouden zullen zijn

jaerlijx, zonder tegenspreken, te voldoen, 't geene waar op dezelve zullen zijn gequoteert, zoo ook de Offertes en verdere Regten de voorz Kerke Competeerende.

40. Zal het *Beth Ahaim* of Kerkhof, ten opzigte van de Portugeesche Joodsche Natie gecontinueerd werden zonder eenig onderscheid. (1)

---

(1) Wij achten het niet ongepast hier het volgende over de *Port.* begraafplaats aanteteekenen.

Den 23 Chesjwan 5528 (= 1768) werd in eene vergadering van den Port. kerkeraad medegedeeld, dat verschillende aanzienlijke leden der gemeente het verlangen te kennen gegeven hadden, dat een bewaarder der begraafplaats zou worden aangesteld. In verband hiermede werd nu voorgesteld voor hem op die begraafplaats eene woning te doen bouwen, hetgeen met algemeene stemmen werd goedgekeurd. Parnassim werden met de uitvoering belast. In die zelfde vergadering werd uiteengezet dat het wenschelijk was een steenen muur te doen optrekken, ter vervanging van de houten heining, die zeer bouwvallig was. Tevens werd besloten, te onderzoeken of het niet mogelijk zou zijn, meer terrein voor de begraafplaats te verkrijgen. Van wege de Hoogduitsche Isr. gemeente was aangeboden voor de kosten bij te dragen. Dit werd echter niet aangenomen om »dependencien" tusschen beide gemeenten te voorkomen.

In Adar 5528 werd in eene vergadering van den kerkeraad medegedeeld, dat de Heeren van de »Graaflekhydt" aan deze kerkelijke gemeente uitbreiding harer begraafplaats hadden toegestaan, onder voorwaarde dat die gemeente jaarlijks f 22— meer recognitie zou betalen. Het bovenvermeld plan tot het bouwen van een steenen muur werd toen goedgekeurd. Of dit plan echter ten uitvoer werd gebracht, betwijfel ik. Eerst eenige jaren geleden is eene houten heining door een steenen muur vervangen. Een vroegeren muur heb ik niet gekend.

Tevens werd toen nog nader het plan besproken om een' bewaarder der begraafplaats aan te stellen, en dit plan door de meerderheid bekrachtigd.

In eene volgende vergadering (20 Nissan) werden tot bewaarders aangesteld *Ishac da Silva* en diens zoon *Selomoh*. Kort daarna werd met de zustergemeente voor den Notaris *Sythoff* eene overeenkomst gesloten ter zake van de rigting die eene verdere uitbreiding der kerkhoven van beide gemeenten zou moeten hebben.

In de vergadering van den kerkeraad van 12 Chesjwan 5529, waarin de heer *Abraham Boas* als parnas der zustergemeente tegenwoordig was, werd aan die gemeente voor eenige jaren toegestaan, hare lijken te laten

5°. Dat aengesien verscheyde Persoonen en Huys-gezinnen charityten van beyde Kerken genieten dezelve charityten , op de eigenste voet zullen werden gecontinueerd, ten eynde door de Vereeniging dezer twee Kerken de Armen niet komen te verliesen.

6°. Dat Imanuel Abendana jegenswoordigh fungeerende als Voorzanger in de Kerke *Beth Jahacob* , in die qualiteyt zal worden aangenomen in de Kerke van *Honden-dal* op het Tractament van . . . enz. Dat denzelven Im. Abendana benevens Cohen Rodriguez , den dienst beurtelings zullen waarnemen den eene de eene week , en den andere de volgende week , en dat ieder de helfte van de te doene Offertes zal genieten, zoodanig dat de Functien van de *Ketubots* , *Sibha Berachots* en *Nehila de Kipur* , mitsgaders de *Emolumenten* aen een Geleerde in de Joodsche wet te dier zake Competeerende en daer uit profluerende, bij den voorn. Daniel Cohen Rodriguez alleen waargenomen en geproffiteerd zullen worden, zoodanig nogtans dat alle de Offertes door beyde de Hazans ieder voor de helfte geproffiteerd zullen werden.

7°. Dat gelyk tot eene Kerke geen twee Kosteren van noden zijn , alsnu den geene, die voorn Post in de Kerke

---

dragen door eene poort in den nieuwen muur , onder voorwaarde dat diezelfde gemeente nogtans geen regt op »den weg» zal kunnen doen gelden en evenmin op het huisje , waarin de dienst voor de afgestorvenen wordt verrigt , en zij voor hare eigen kosten een zoodanig huisje te haren behoefte zou doen bouwen.

Van het register der begraafplaats zijn , eenige jaren geleden , door den Heer opper-rabbijn *Ferares* en twee zijner zonen, — de Heeren *S.* en *R. D. Ferares*, — twee keurig nette nieuwe en bijgewerkte exemplaren vervaardigd en voor het archief der gemeente ten geschenke aangeboden.

Krachtens kerk-reglement is in stand gehouden de overoude Jofwaardige gewoonte, die in deze gemeente steeds bestaan heeft, om bij het begraven niet op rang of stand te letten. De armsten liggen dan ook soms naast de rijksten begraven.

Beth-Jahacob is waarnemende, genaemt Jacob Elegot Osorio tot koster van de Kerke van *Honendal* zal worden aengenomen en aan denzelven gegeven... enz.; en dat Jacob Castello, die jegenswoordig de bedieninge als Koster van de Kerke van *Honendal* is waarnemende, zal worden aengesteld tot *Hazan* van de *Hebra* en dat enz..

8°. Dat de Doctor Cardoso, die bij de Kerke *Beth Jahacob* tot nu toe is geëmployeert geworden, om de Armen in haere Ziekte te bedienen in die zelve qualityt zal werden aengenomen bij de Kerke van *Honendal*, op het Salaris van... enz.

Eyndelijk is besloten dat deze Conventie aen de Ed. Agtb. Heeren Burgemeester en Regeerders dezer Stede zal werden gepresenteert, en versogt dat haer Ed. Agtb. dezelve met hare Hoge Autorityt mogen gelieven te confirmeren; zoo als te gelijk aan haer Ed. Agtb. versogt zal worden omme naer 't voorbeeld van andere Hollandsche steden, waer inne Portugeesche Joodsche Kerken gevonden werden, niet te permitteeren, dat buyten de Kerke van *Honendal* eenig gebed bij tien of meerdere Persoonen te gelijk mag werden gehouden, uitgenomen de zoodanige Gebeden die ten tijde van Sterven of houden van Bruyloften, volgens de gewoonte van de Joodsche Natie in de Huysen van Particulieren werden gedaan, en ook bij een enkel geval; wanneer daartoe Consent van Parnassins zal zijn versogt en verkregen.

Aldus gedaen en gepasseert in 's Gravenhage, ter presentie van Lambert van Alphen en Abraham van Nunes als getuygen, die de minute, benefens de Comparanten en mij Notaris mede hebben ondertekent.

Quod Attestor

Was getekent

J. SYTHOFF, Not. Pub.

1743.

De Heer Benjamin Teixeira, parnas als geautoriseert van de Kerk *Beth-Jacob*,

De Heer Imanuel Israël Suasso, parnas als geautoriseert van de Kerk *Honendal*,

De heer Mozes van Jacob de Pinto, penningmeester als geautoriseert van de Kerk *Honendal*,

De Heer Isaac van Isaac Nunes Henriques als geautoriseert van de Kerk *Honendal*,

De Heer Jeoseph Abrabanel, als geautoriseert van de Kerk *Beth-Jacob*."

De acte van Approbatie en Confirmatie van de Ed. Agtb. Heeren Burgemeesteren van 's Gravenhage luidde als volgt:

»Schout en Burgemeesteren van 's Gravenhage geëxamineert hebbende de Requeste aan haar Ed: Agtb: gepresenteert bij ofte van weegen Benjamin Texeira, parnas en Jeozeph Abrabanel beyde geauthoriseerd door de meeste gedeelte van de Portugeesche Joodsche Gemeente congregerende in de Kerke genaamt *Beth-Jahacob*, staande in het Nieuwe Voorhout alhier;

En Imanuel Israël Suasso, parnas, Mozes van Jacob de Pinto penningmeester, en Isaac van Isaac Nunes Henriques, alle geauthoriseerden van de geheele gemeente voor deselve Portugeesche Joodsche Natie congregerende in de Kerke genaamt *Honendal*, staande op de Nieuwe Uitlegginge (1) alhier, Ende geleth op het versoek in deselve gedaan, ook gesien het Accoord door de Supplianten respectieve in haere qualiteiten voor den Notaris Johannes Sythoff en getuigen alhier op approbatie van haar Ed: Agtb: den 12 Januarij 1743 gepasseert, aan dezelve Requeste geannexeert, mitsgaders mondeling gehoort eenige opposanten van de voorz. Kerke genaamt *Beth-Jahacob*

---

(1) »Nieuwe Uitlegginge." Deze woorden in ruime beteekenis te nemen: nog heet de »Nieuwe Uitleg" de gracht achter de Jan-Evertstraat.

(na dat zij voor haer Ed: Agtb: een en andermaal waren geciteert) dewelke haar aan het goedvinden van haar Ed: Agtb: hebben onderworpen, hebben naar voorgaande Deliberatie het Voorz: Accoord geconfirmeert, gelijk hetselve geconfirmeert wordt mits deesen, ende dienvolgende geordonneert gelijk mede geordonneert werd mits deezen, dat de voorsz: Kerk in het Voorhout genaamd *Beth-Jahacob* voortaan zal gesloten werden ende blijven; zonder dat daarin eenige Dienst meer zal gedaan werden, op dat beyde de voorsz: Joodsche Kercken, met elkander vereenigt en tot een Generale Kerkvergaedering, Namentlijk *Honendal* genaamt, gebragt werden; Actum ter Caemere van Burgemeesteren voornoemt den 25 Januarij 1743.

Ter ordonnantie van deselve.

(*Was geteekent.*) MICH. TEN HOVE.

1743."

De Heer Benjamin Teixeira, president van *B.-J.*, werd benoemd tot president der beide vereenigde gemeenten: *Honendal*. Den 14 Sjebath 5503 (= 1743) werd voor het laatst dienst gedaan in de synagoge van *B.-J.*

Den daaropvolgenden dag had de plegtigheid der vereeniging plaats, zijnde ingaanden שבת בשורה. De voorlezer Abendana werd met veel sympathie en hartelijkheid door zijnen nieuwen ambtgenoot Cohen Rodriguez (1) ontvangen. De drie deuren der Arke waren geopend, terwijl ook overigens alles als op den vreugde-dag der wet was ingerigt. In toepassing op de vereeniging werd o. a. gezongen Ps. 133 »Ziet hoe goed en liefelijk het is als broeders eendragtig zamen wonen" enz. Voorts werd ook gezongen het gedicht dat in 1726 ter gelegenheid van de inwijding der synagoge was vervaardigd. Des anderen daags werd gelezen uit een wetsrol van Ishak Nunes Henri-

---

(1) Deze oefende sommige rabbinale functien uit onder den titel van *More-Din*.

quez, die met prachtige ornamenten aan *Beth-Jacob* ten geschenke was gegeven door Raphael Cardoso, destijds te Brussel wonende. Negen personen werden voor de Boeken-Mozes opgeroepen; de voorlezer Rodriguez als Cohen. Er werd dien dag geofferd voor de armen en de gebouwen, te zamen ruim 721 gl.; voor de beide voorlezers, te zamen 372 gl.; voor den adjunct-voorlezer (*Hazan de hebra*), Jacob Nunes Castello, 123 gl.; voor den koster, 100 gl. en 10 st. De *Amsterdamsche Dingsdagsche Courant* van 12 Februarij 1743, No. 19 (1), meldde omtrent deze plegtigheid het volgende uit den Haag:

»De vereeniging van de twee Portugeesche Joodsche kerken hier ter stede onlangs getroffen zijnde so hebben de hoofden en congreganten van de kerk in 't Nieuwe Voorhout, zig voorleden vrijdag namiddag tegen het aangaan van den Sabbath na de Kerk op de nieuwe Princegragt (Princessegracht) begeven, alwaar deselve met veele ceremonien wierden gerecepieert, en in welke kerk te dier occasie een extraordinaire dienst en soort van dankfeesten bijwezen van zeer veele persoonen van distinctie is gehouden, zijnde de giften die den volgenden saturday in de voorz. kerk in aenmerkinge van de vereeniging zijn geschied een aanzienlijke Somme bedragende, hebbende de heeren burgemeesteren dezer stad op het verzoek van de geheele Portugeesche Joodsche natie alhier goed gevonden dat de kerk in 't Nieuwe Voorhout voortaan zal blijven gesloten.» (2)

Den 22 Sabbath werd door den voorlezer Abendana

---

(1) Uitgegeven door Hendrik Linsen bezijde de beurs bij het Amsterdamsche Post-Comptoir.

(2) De koperen lichtkroonen van *Beth-Jacob* zijn eigendom geworden van de Nederlandsch-Israëlietische gemeente te 's Gravenhage en strekken nog tot een waar sieraad van haar tegenwoordig bedehuis in de Wagenstraat alhier. Zij zijn thans voor eene verlichting door middel van gas ingerigt.

voor het eerst als zoodanig in de synagoge over de Maliebaan dienst gedaan. Hij zong even als op den »vreugde-dag der wet'' en droeg te dier gelegenheid het volgende gedicht voor, vervaardigd door Aron da Costa Abendana.

שירה חדשה הודינו לא
כי נועדו יחדו המקהלות
אל בית קהל חונן דל בתהלות
מקדש מעט לבני כל ישראל

אנא יא ברך בשלום
את עמך ותפלתם קבל
ותקבצם מיכל פנות תבל
אל עיר ירושלים. א עילום

יחד לבבנו באמונתך
ושלח משיחנו בישיבתך
בזכות אבותינו ובצדקתך
מהר הביאנו לנות ביתך

EENIGZINS VRIJE VERTALING :

Met een nieuw lied zij God gedankt en hoog geprezen,
Want der gemeenten-bond heeft aller ziel verblijd!
Van *Honendal* is 't Huis van het Gebed verzezen,
Den kindren Israels ten heiligdom gewijd!

ô Eeuwge! uw milde gunst wil Vredes zegen schenken
Aan 't volk, dat u behoort; ô neem zijn zielsbêe aan:
Ja, wil 't van elke streek der wereld tot u wenken,
Doe 't naar Jeruzalem, d' aloude Burgt-Stad, gaan!

Wil onze harten trouw in uw geloof verëenen,
En hij die ons verlost daag' door uw bijstand op!
Om onzer vaders wil, moog' het uw gunst verleenen,
Ontsluit uw heilig Huis, ons danklied rijs' ten top!

Ook op den sabbath werd op onbekrompen wijze geofferd. Als Bijlage II vindt men hiërachter eene opgave van de namen der personen, die na de vereeniging plaats in de synagoge hadden.

Zij die de vereeniging tot stand bragten, hadden alle

reden zich daarover te verheugen. Ook hier weder bleek de waarheid van de gulden spreuk »eendragt maakt magt». De luister en bloei der gemeente nam ^{er} zeer toe, terwijl haar maatschappelijk aanzien in de zelfde mate vermeerderde.

De staatkundige toestand was intusschen in geheel Europa zeer ongunstig. Daarop een vluchtigen blik te werpen achten wij, in verband met hier later volgende mededeelingen, niet te onpas.

De dood van Karel VI, in 1740, was het sein geweest tot een algemeenen oorlog. Door de Pragmaticke Sanctie had hij de meeste mogendheden van Europa zoeken over te halen, de opvolging zijner oudste dochter, Maria Theresia, te erkennen.

Naauwelijks was de Keizer echter overleden of Spanje, Frankrijk, Beieren en Pruisen besprongen als het ware de erflanden des Keizers. Ofschoon overtuigd dat het pligt en belang was de Koningin van Hongarije, Maria Theresia, te hulp te komen, waren de Staten hiertoe weinig genegen.

Zij besloten haar voorloopig met geld te ondersteunen, en versterkten herhaaldelijk de landmagt. Door de weifelmoedigheid der Republiek, kon Engeland ook slechts halve maatregelen nemen. Doch na dat daar een krachtig ministerie was opgetreden, trokken 16000 Engelschen in de Zuidelijke Nederlanden en bezetteden de voornaamste steden van Vlaanderen. De Republiek werd zeer in het naauw gebragt. Aan den eenen kant drong Engeland op hulp aan voor Maria Theresia. Aan de andere zijde dreigde Frankrijk met oorlog zoo wij hulp verleenden. Eindelijk werd besloten eene legermagt naar Duitschland te zenden, doch daarmede werd zoo gedraald dat zij voor den krijgstogt geen dienst kon doen.

De Koning van Frankrijk was zeer krijgsvanchtig geworden. Hij rigtte de wapenen tegen de Oostenrijksche Nederlanden en bemagtigde daar verschillende steden. Nog vele andere vielen later in de magt der Franschen. Troepen

van bondgenooten moesten de Nederlanden verlaten. Brussel, Antwerpen, Bergen in Henegouwen, Namen, Charleroi vielen in de magt van Frankrijk, — dat zich eindelijk van geheel de Zuidelijke Nederlanden meester maakte. Het volk, als altijd, de tegenspoeden van den krijg aan het verraad der regenten toeschrijvende, kwam in oproer en wilde een eind maken aan het stadhouderloos bestuur, waaronder men nu leefde.

Zeeland koos tot Stadhouder dien van Friesland, namelijk Willem Karel Hendrik Friso, en dra werd dit voorbeeld door de gewesten Holland, Overijssel en Utrecht gevolgd. Pogingen werden nu aangewend om het voortdringen van den vijand te beletten. Doch de uitkomst beantwoordde niet aan de verwachting. De slag bij Lafeld werd verloren en Bergen op Zoom, dat zich acht weken dapper geweerd had, bemagtigd.

Men besloot de stadhouderlijke waardigheid ook erfelijk te maken in de vrouwelijke linie. In de schatkist werd eene milde gift van vijftig millioen gulden gestort; ook werd een nieuw verbond met Oostenrijk en Engeland gesloten.

Eerst in 1748 kwam men tot rust. In dat zelfde jaar begaf de nieuw gekozen Stadhouder, Willem IV, zich naar Amsterdam, om, daartoe door de staten gemagtigd, meestal nieuwe regenten aan te stellen en de nog opgewonden gemoederen tot bedaren te brengen.

„Groot was steeds de getrouwheid der Nederlandsche Joden aan hunne Vorsten, voorbeeldeloos hunne verknochtheid aan het huis van Oranje, dat hen te allen tijde op de meest edelmoedige wijze beschermde, en een band van wederkeerige gehechtheid had doen ontstaan, die onverbreekbaar mag genoemd worden.”

Wat offervaardigheid voor het dierbaar vaderland betreft, — daarvan hadden in het bijzonder de Ned.-Port. Israëlieten, ook in de onmiddellijk vooraf gaande oorlogsjaren, weder in ruime mate doen blijken.

P. gegane

De nieuwe Stadhouders gaf hun dan ook van zijne warme sympathie blijk, toen hij, in 1748 te Amsterdam gekomen, namens het kerk-bestuur der Port-Israël. gemeente werd begroet, waartoe in eene deputatie o. a. werd gekozen het toenmalig lid van dat bestuur, de beroemde Isaac de Pinto, over wien straks nader.

Even als wijlen Willem III, koos ook de tegenwoordige Stadhouders Port. Joden tot zijne vertrouwelingen, waaronder Isaac de Pinto eene eerste plaats bekleedde. (1)

In hetzelfde jaar werd de synagoge der Portugesche Joden te 's Gravenhage met een bezoek vereerd van Z. D. H. den Stadhouders, diens gemalin en de Koninklijke Prinses.

Kosten noch moeite werden gespaard om de ontvangst zoo luisterrijk mogelijk te doen zijn. De dag van het bezoek der vorstelijke personen was voor de gemeente een gelukkige dag. Was reeds onder de gemeente-leden de vreugde groot, dat de stadhouderlooze regering had opgehouden, en dat weder een telg uit het huis van Oranje

(1) »*Tulpenburg*, eene gewezen hofstede der familie de Pinto, nabij Amsterdam, werd menigwerf door Willem IV, en geregeld door de staatslieden des tijds, bezocht. Eens heeft de Stadhouders op *Tulpenburg* overnacht." (*Jaarboeken voor de Israëlieten in Nederland*, jaargang III [pag. 159], 's Hage, 1837.)

»Ce Prince (Willem IV) & son auguste famille firent l'honneur au Sieur de Pinto, un des principaux Portugais d'Amsterdam, de souper chez lui, & d'y coucher une nuit, à *Tulpenbourg* sa campagne." (*Privileges, dont les Juifs Portugais jouissent en France depuis 1550* [avertissement, pag. IX], Paris, 1777.)

Nog dit over het geciteerde (minder juist, althans minder volledig, in beide voorgaande citaten vermeld) avondmaal en nachtverblijf van Willem IV bij de Pinto.

Willem IV, met zijne Doorl. familie en met talrijk gevolg, heeft ook, in Augustus 1750, twee of drie dagen en nachten doorgebracht te *Tulpenburg*. De vorstelijke familie was daar toen de gast van Isaac de Pinto's vader en diens gezin. Dit prachtig lustoord, met zeer uitgestrekte aanhoorigheden, behoorde destijds aan dezen de Pinto.

als Stadhouder aan het hoofd der regering was gekomen, — die vreugde steeg als het ware ten top toen de synagoge, kort na deze gebeurtenis, werd vereerd met een bezoek van den beminden Vorst en zijn Doorluchtig gezin.

De *Gazette de la Haye* van Lundi 12 Aôut 1748 (uitgegeven te 's Gravenhage, bij Antoine de Groot), deelde hieromtrent het volgende mede :

»Le même matin: Samedi 10 Aôut 1748, Leurs Alt. S. et R. prirent à l'ordinaire le plaisir de la promenade au Mail, et après avoir dejeûné chez le Gén. Baron van der Duyn, elles se rendirent sur les 10 h. à la sinagogue des Juifs Portugais pour voir les cérémonies de leur culte. Elles furent reçues à l'entrée par les Parassims Nunes, Pinto et Osorio et par Mrs. Da Costa et Suasso, comme Députés extra-ordinaires, qui les conduisirent à l'endroit de la sinagogue, ou on leur avoit préparé un superbe siège en guise de Canapé, couvert de velours cramoisi, richement garni de galons et de franges d'or et dont le dossier, en brochure d'or relévéé, représentoit en chiffre les noms de Leurs Alt S. et R., surmontés d'une couronne. Après qu'elles s'y fussent assises, on commença à chanter des Hymnes et l'on fit toutes les cérémonies ordinaires, qui furent suivies d'une Prière pour le Souverain, pour Leurs Alt. S. et R., pour le Prince héréditaire, pour la Princesse Caroline, ainsi que pour S. M. le Roi de la Gr. Brétagne et pour toute la Maison Royale, et pour conclusion on chanta encore des Hymnes." »

Een kort berigt van dit bezoek vinden wij ook in: 10. de *Leydsche Maandagse Courant* (1) van 12 Augustus 1748; 20. de *Haerlemse Courant* (2) van den volgenden dag en

---

(1) Uitgegeven te Leyden bij Anthony de Kloppe op de Breede-straat.

(2) Gedrukt te Haerlem bij Izaak en Johannes Enschede, stadsdrukkers.

30. in het *Supplément à la Gazette d'Utrecht* van 13 Augustus 1748 (1).

Al de ledematen en congreganten, die de kerk-dienst bijwoonden, moesten een oranje sjerp om het lijf en oranje cocardes op steken of hoeden hebben. De leden der gemeente, die van deze cocardes niet voorzien waren, konden ze voor rekening van den penningmeester, Benyamin Aboab Osorio, bekomen.

Eene deputatie van dames voor de ontvangst der Doorluchtige bezoekers, bestond uit: Mevrouwen Ribca, weduwe van Benj. Señor Teixeira, Sarah, echtgenoot van Benyamin Da Costa en Rachel, echtgenoot van Moses de Pinto.

De drie deuren van de Boeken-Mozes-kast waren gedurende de kerkdienst geopend.

Er werd bij die gelegenheid ruim 300 gulden geofferd. Eene afzonderlijke offering had plaats voor het heil en welzijn van de Doorluchtige bezoekers.

Gedurende al den tijd dat zij in de synagoge waren — ook gedurende het voorlezen uit de Boeken-Mozes — stond de geheele gemeente. Aan den kant van den Stadhouders (2) stonden de parnas Moses de Pinto en de gedeputeerde Imanuel Israël Suasso; en aan de zijde van Hare Koninklijke Hoogheid, de parnas Ishak de Ishak Nunes Henriquez, de gabay Benyamin Aboab Osorio en de gedeputeerde Benyamin Da Costa.

Bij het gebed voor Vorst en Regering (*Hanoten*) werd nu voor de eerste maal het navolgende gezegd:

»A los Grandes, y Poderosos S.Srs. Estados de Hollanda y Westfrisland; A los S.Srs. Estados de Las demas Provincias, Deputados en la Junta de los Altos, y Poderosos Estados Guenerales, y Conseso de Estado, A su Sereni-

(1) Uitgever: niet vermeld.

(2) De canapé voor de hooge bezoekers was geplaatst in het afgeschut gedeelte binnen welke parnassim anders zitten.

sima Alteza el Señor Principe de Oranje y Nassau , Stadhouder Hereditario, Capitan, y Admiral Gueneral de las Provincias Unidas I Alteza Real, Su Esposa, El Principe Moço, I La Princesa, Por Gecomiteerde Raade, Cortes de Justicia, I Dignisimos S.Srs. del Majistrado de la Haya, etc., etc.

Alvorens de synagoge te verlaten, namen de vorstelijke personen, daartoe uitgenoodigd, een Boek-Mozes in oogenschouw. Zij verlieten de synagoge met hetzelfde ceremonieel als bij het binnentreden.

Deze geheele plegtigheid is ook door den reeds gemelden de Fonseca in alle bijzonderheden geboekstaafd. Zijn verhaal bevindt zich in het archief onzer gemeente. Het wordt vooraf gegaan door eene vertaling der gebeden, tijdens de zwangerschap en bevalling van hare Koninklijke Hoogheid de Prinses-gemalin van Willem IV, in onze synagoge uitgesproken.

Daarbij is gevoegd de *'s Gravenhaegsche Maendagse Courant* van 11 Maart 1748, waarin o. a. het volgende voorkomt.

„De Portugeese Jooden hebben mede niet nagelaten hunne vreugde op dien zo heugelijken dag (der bevalling) te betuygen, met bij 't ingaen van hunnen sabbath in de synagoge (die tot 's nagts ten één uur geheel geillumineerd was), tussen 't Middag- en Avond-gebed Lofzangen te doen en daer op te laeten volgen Psalm 16, 67, 75, 117, 118, 128, 136 en 144, en voorts het ordinaire Gebed voor de Hooge Overigheid, Syn Doorl. en Haere Koninkl. Hoogheeden en derzelve Doorl. Familie, inzonderheyd ook voor den jong-geboeren Prins, enz.”

Ook van de Haagsche Portugesche gemeente geldt wat van de Amsterdamsche gezegd is, namelijk dat men vele tijdperken uit de geschiedenis des vaderlands als het ware kan opmaken uit het verhaal der synagogale nationale dank- en bede-dagen. Verkeerde eene Prinses in gezegende om-

standigheden: — biddag. Was het scheepje goed van stapel geloopt: — dankdag. Bij bedoelde bevallingen werd den koster gelast een paar maal 's weeks, namens de gemeente, naar de gezondheid van kraamvrouw en jong-geborene te gaan informeren.

Wij gewaagden hiervoren met een enkel woord van Isaac de Pinto (1).

In het bestek dezer geschiedkundige mededeelingen omtrent de Portugesche Joden in den Haag, behoort zeer zeker deze illustratie zijner stamgenooten, als »grondig geleerde, keurig schrijver, diepdenkend wijsgeer, schrandder staatsman en ervaren staatshuishoudkundige».

Na het staatstooncel verlaten te hebben en kort na dat hij te Parijs onderhandelingen over een vredesverdrag gevoerd had, koos hij 's Gravenhage tot zijne woonplaats, om daar rustig de werken te kunnen schrijven, waartoe hij reeds lang te voren de bouwstoffen had verzameld.

Wij kunnen ons voorstellen, hoe zeer den Portugesche Joden in den Haag het berigt moet verheugd hebben, dat zich daar zou vestigen de geleerde, die zich steeds had doen kennen ook als wakker en ijverig verdediger van de belangen zijner geloofs- en vooral van zijne stamgenooten, toen met andere ingezetenen nog niet maatschappelijk gelijk gesteld.

Reeds het volgende was voldoende om hem de grootste populariteit onder hen te doen verwerven. Toen de vernuftige maar niet altijd onbevooroordeelde Voltaire in een zijner werken zich tegen de Joden allerhatelijkst had uitgelaten, nam Isaac de Pinto voor hen den handschoen op, en wist den vernuftigen franschen wijsgeer zóó in het

---

(1) Zie over Isaac de Pinto's leven en werken: *Jaarboeken voor de Israël. in Ned.*, jaargang III (1837), bladz. 157—196; voorts *Michaud's Dict. biograph.*; enz.

naauw te brengen, dat hij later zijn vergrijp tegen de waarheid openlijk erkende en aan de Pinto schreef:

»De regelen waarover gij u beklaagt, zijn vinnig en onregtvaardig. Er zijn onder u zeer kundige en zeer achtenswaardige lieden; uw brief strekt mij daarvan ten overvloed tot bewijs. Ik zal zorgen dat in den nieuwen druk het blad verbeterd worde. Wanneer men verongelijkt heeft, dan moet men dat herstellen; en ik heb ongelijk gehad, dat ik een geheel volk de ondeugden van verscheidene bijzondere personen heb toegeschreven.»

Zag men Isaac de Pinto vroeger te Amsterdam als parnas (kerk-bestuurder) fungeren, en zelfs daar een geschrift (zijn eersteling) in het Portugeesch uitgeven, tot verbetering van de organisatie zijner gemeente (1), — hier, in den Haag, daarentegen, schijnt hij zich met de P.-I. kerkelijke aangelegenheden weinig of niet bemoeid te hebben.

In zoo verre zagen zich zijne Haagsche stamgenooten welligt eenigszins teleurgesteld. Doch dit nam niet weg, dat hij, overal waar het pas gaf, voor achteruit gestelde Israëlieten, zoowel hier te lande als elders, met woord en pen optrad, hunne verdediging met kennis van zaken op zich nam, en zelfs een maal door de Portugesche Israëlieten te Bordeaux als voorspraak bij den Franschen Maarschalk en Staatsminister de Richelieu werd ingeroepen, ten einde vroeger aan die geloofsgenooten verleende regten te handhaven. Hij volbragt die taak met den besten uitslag, en de Maarschalk betuigde I. de Pinto de bijzondere hoogschatting, die hij voor hem gevoelde; hij verklaarde, dat de Port.-Isr. gemeente van Bordeaux geen meer afdoende voorspraak bij hem had kunnen kiezen: »un solliciteur plus efficace auprès de moi». En wel mag bovendien worden aangenomen, dat de betrekkingen, die hij met zijne ge-

---

(1) *Reflexões politicas tocante a constituição da Nação Judaica etc.*, Amsterdam, 5508—1748.

f.
hebben
meente-leden onderhield, dat zijn verkeer in hunne gezelschappen, waarvan hij het licht- en midden-punt uitmaakte, veel invloed heeft gehad op den maatschappelijken toestand der Portugesche Joden in den Haag. Aldaar overleed hij, zeventig jaar oud, den 13 Augustus 1787, en hij werd op het kerkhof dezer gemeente begraven (afd. 18, graf 13), naast zijne echtgenoot, wijlen Rachel Henriques, vier jaren te voren ontslapen.

(Isaac de Pinto, geboren te Amsterdam, uit het huwelijk van David de Pinto met Leä h Ximenes Belmonte, was — even als alle nu nog in leven zijnde de Pinto's in Nederland — in regte linie herkomstig van (zie hiervoren, bladz. 11 en 39) Don Gil Lopes Pinto alias Abraham de Pinto (achter-kleinzoon van den in Spanje geboren en in Portugal gestorven Don Rodrigo Alvares Pinto), anno 1588 te Lissabon geboren en in 1668 te Rotterdam overleden.

»Telg van een oud, aanzienlijk en geëerd Spaansch-Portugeesch geslacht, dat vermaagschapt was aan de edelste »familien en dat de hoogste betrekkingen heeft bekleed, »— mogt ook Isaac de Pinto, in zijn vaderland en in »den vreemde, steeds hoog in eere staan; hij mogt dit »vooral wegens zijne uitstekende bekwaamheden en voor- »treffelijke eigenschappen.

»Ook heeft hij, door woord en daad, als echt en uitnemend vaderlander uitgeblonken. De ontvanger-generaal »van Hogendorp getuigde, — het was doelende op »1748, toen de Franschen vóór de poorten van Holland »stonden: — de Staat is gered door Isaac de Pinto.»)

De Baron Manuel Lopes Suasso (zoon van, zie hiervoren, Don Francisco Lopes Suasso) was ook een verdienstelijk Haagsch Portugeesch Israëliet. Innig was hij aan zijn kerkelijke gemeente verknocht. Veel deed hij niet alléén ten haren behoeve, maar ook voor zijne geloofsgenooten in het algemeen. In

1754 viel hem de eer te beurt in zijn vorstelijk hôtel, alhier, Koning Stanislas August van Polen te mogen huisvesten. Tien jaren later deed de Baron S. ten gunste zijner geloofs-genooten in Polen, bij dezen Vorst stappen. De hieromtrent gevoerde briefwisseling vindt men hierachter, als Bijlage IV.

Nog bekleedde de Haagsche Portug. gem. eene gewigtige plaats onder hare Portug. zuster-gemeenten in Europa; maar toch kan men zeggen dat zij in de tweede helft der vorige eeuw het toppunt van haar bloei had bereikt. Even als groote vereenigingen van menschen en volken, hebben ook kerkelijke gemeenten tijden van opkomst, en afwisselenden staat van bloei en afnemng. Gelukkig, waar edel streven de liefde voor het hoogere niet doet verflauwen. En zóó was het ook hier.

Door intellectuele ontwikkeling en groote fortuinen stonden verschillende geslachten nog geruimen tijd hoog op den maatschappelijken ladder. Schitterend waren hunne hôtels, fraai en smaakvol hunne buiten-goederen in den omtrek der stad. Wat de laatsten betreft, wijzen wij alléén op (het nu onlangs ten deele gesloopte) *Carolinenburg*, van de familie Teixeira, aan den Bezuidenhoutschen weg, aldus geheeten, zoo wij wél hebben, naar Prinses Carolina, dochter van Willem IV, die, gelijk later de kinderen van Willem V, daar eene geliefkoosde uitspanning vond. Zóó zeer stond ook de genoemde familie ten hove in aanzien, dat Prins Willem V, met zijne gemalin, de kerkelijke voltrekking van het huwelijk en het daarop gevolgd huwelijksfeest van Jacob Franco Mendes en Sarah Teixeira hebben bijgewoond, alhier, op 20 Maart 1771 (1). Eenige

(1) Het hôtel van David (vader van voorn. Sarah) Teixeira, waarin het huwelijksfeest plaats vond, was, zoo als mij medegedeeld werd, in de *Lange Houtstraat* gelegen. Van andere zijde wordt beweerd, dat dit hôtel gelegen was aan den *Boschkant*, en hoogst waarschijnlijk is geweest het huis dat nu nog daar naast de Roomsche-Catholijke kerk staat.

jaren vroeger, ter gelegenheid van het huwelijksfeest van Moses de Pinto en Elisebah de Pinto, — gevierd in het hôtel der ouders van de jong-gehuwde vrouwe, het gebouw (zie hiervoren, pag. 34, noot 2) waar thans het Provinciaal Gouvernement van Zuid-Holland (1) is gevestigd, — was Willem V ook tegenwoordig, en opende toen het bal met genoemde Elisebah de Pinto.

Gelijk de de Pinto's en de Teixeira's mogten ook de Suasso's menigwerf de eer genieten, dat de vorstelijke personen de luisterrijke feesten, door hen gegeven, met hunne tegenwoordigheid vereerden, en dat zij wederkeerig ook ten hove genoodigd werden.

Maar de tijdsomstandigheden, de lotswisselingen van het vaderland-zelf, deden ook langzamerhand den glans dezer gemeente tanen. Het is aan het innerlijk leven, dat in haar was, toe te schrijven, dat zij niet onder den algemeenen achteruitgang des lands geheel ten val kwam. Die achteruitgang moest, uit den aard der zaak, bijzonder ook haar treffen.

Immers, de gebeurtenissen bij en door den oorlog tusschen Groot-Brittanië en Noord-Amerika, straks gevolgd door den kortstondigen maar fellen krijg tusschen eerstgemeld rijk en Nederland, schokten onze bezittingen in Oost- en West-Indië, en deden de Oost- en West-Indische Compagniën kwijnen. In beide waren de Portugesche Israëlieten dermate betrokken, dat parnassim, die op eene algemeene vergadering der O.-I. Compagnie als gemagtigden van onder-

---

(1) Dat hôtel, met grooten tuin (die tuin is thans eigendom van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden), stalling, enz., werd door de familie de Pinto, naar ik meen in 1825, verkocht aan de Provincie Zuid-Holland. Ik meen voorts, dat die verkoop plaats had voor de som van 36,000 gulden, na dat het perceel gedurende omstreeks één eeuw in het bezit der familie de Pinto was geweest. Ongeveer één eeuw vóór den vermelden verkoop had zij het gekocht van de Douairière-Baronesse Albrecht Nicolas van Schagen, Heer van Goudriaan.

scheiden Portugeesch-Israëlietische deelhebbers optraden, vele millioenen gulden aan aandeelen vertegenwoordigden. Blijkbaar hadden de Portugesche Joden, van hunne komst hier te lande af (en wij hebben de gronden daarvoor vroeger aangestipt) veel voorliefde voor die instelling gehad. Zij koesterden daarin groot vertrouwen, te meer, omdat aan haar hernieuwden bloei en ontwikkeling Isaac de Pinto, op eene zeldzaam onbaatzuchtige wijze, de beste krachten zijns levens had gewijd. Deze scherpzinnige publicist, die in de goede verstandhouding tusschen Nederland en Groot-Brittanië, en dienvolgens ook van hunne wedijverende O.-I. Maatschappijen, den grondslag van welvaart, over en weder, zag, had al het mogelijke gedaan om die overeenstemming te bevorderen. Hij was ook degeen geweest, die, om kracht en eenheid aan de achteruitgaande Nederl. Compagnie te geven, den Prins-Stadhouder Willem IV tot *Directeur-generaal* had doen benoemen. En nu waren de vruchten van zijne werken, door krijg en rijzende tweespalt, meer en meer verloren gegaan: dit had zijne laatste levensjaren verbitterd, ofschoon hij nog altijd had blijven waarschuwen, zoo als uit zijne briefwisseling met prof. van Goens — in October 1874 eerst bekend geworden — kan blijken.

De oorlog van 1780 had aan de fortuinen van de Portugesche Joden een gevoeligen slag gegeven; en de opgevolgde gebeurtenissen, waarbij de O.-I. Compagnie geheel te niet ging, maakten de daarin geslagen bressen nog grooter. Kan het dan bevreemden, dat ook deze gemeente ruimschoots hare beproevingen had, vooral tijdens de donkere dagen, die Nederland beleefde en die zijn zelfstandig bestaan, van Oranje eenige jaren gescheiden, eerst deed wankelen, daarna verliezen?

Vele aanzienlijke familiën en ook deftige burger-familiën verhuisden van hier naar elders, vooral naar Amsterdam; het getal behoefstigen vergrootte en, had de gemeente het

zich altijd ten pligt gesteld voor hare eigene armen te zorgen, op het laatst der eeuw was zij genoodzaakt, hoewel hare bestuurders er noode toe overgingen, bij de stedelijke regering verlot te vragen om ook openbare inzamelingen van liefdadigheid te mogen doen. Dit werd haar gereedelijk toegestaan.

Toch, te midden van dit verval, waren er lichtpunten, die het ons een streelend genoegen is mede aan te wijzen.

Op geestelijk en wetenschappelijk gebied was, onder ouderen en jongeren, wakkerheid en heilzaam streven.

Behalve leden van reeds genoemde familiën, zien wij, tijdens of na Isaac de Pinto, met vrucht werkzaam de godsdienst-leeraren Saruco, Belinfante en Léon, den wiskundige Lindo (1), den geleerden Martinez, den letterlievenden Osorio, de Almeida's, in wie de herinneringen van het krijgsmans-leven en zee-beploegen, — aan dat geslacht en het hun verwante Silva Solis eigen, — levendig bleven (2); godgeleerdheid, taal- en letterkunde, zoowel Oostersche als Westersche, en andere oefeningen bleven in die kringen in groote eer, en lenigden zelfs als het ware eenigzins de rampen van den tijd; — de burgerstand trad

(1) Lindo stond Isaac de Pinto bij in de finantiële berekeningen, ten behoeve van zijne, den Stadhouder of der O.-I. Compagnie onderworpen, plannen. (Zie ook *Tableaux indicateurs des origines et progrès des assurances sur la vie, précédés d'un aperçu historique* par M. Henriquez Pimentel (bladz. 6), La Haye, M. M. Couwée, 1869.) Later is L. naar Engeland vertrokken, alwaar zijne nazaten op Isr. wetenschappelijk gebied met lof bekend zijn. Van E. H. Lindo heeft men o. a. *The History of the Jews of Spain and Portugal*, London, 1848. Vroeger heeft ook eene P.-I. familie Lindo te Maarssen gewoond.

(2) »In den Engelschen oorlog van 1781 heeft Almeida, hoewel slechts een kaper kommanderende, in den slag van Doggersbank, veel toegebracht tot de overwinning, door den schout-bij-nacht Zoutman behaald. Gemelde Almeida bewam een destijds bestaand militair eereteken ter belooning." (*Aanmoediging aan de Holl. Isr. tot het betreden van de krijgsveld*, door M. C. B., Amst, 1809, bladz. 23.)

meer op den voorgrond, en bereidde den overgang voor tot nieuwe regelingen in de gemeente, tot het opkomen van een meer Nederlandsch element, dat in het kerkelijke voor het Portugeesch van lieverlede in de plaats trad.

Selomoh Saruco en David Léon waren kweekelingen van het in de vorige eeuw zoo bloeiend P.-I. Seminarium te Amsterdam. Sadiék C. Belinfante was leerling van den geleerden Nieto, opper-rabbin der Portug.-Isr. gemeente te Londen.

In Bijlage III hierachter vindt men voor het overige een staat van de opvolgende leeraren bij deze gemeente en eenige aantekeningen over hunne geschriften; zoo mede een staat betreffende de voorlezers, voor zooveel die is kunnen worden opgemaakt.

In het jaar 1786 vereenigden zich eenige jonge gemeenteleden, — alle »liefhebbers en beoefenaars der Hebreeuwsche en Hollandsche talen'', — om de gebeden der Portugesche Israëlieten in laatstgemelde taal te vertolken. Nog waren de Portugesche, en Spaansche talen nevens de Hebreeuwsche in de kerkdienst, de eerste vooral tot het houden van leerredenen, in zwang, en bleven dit tot in het begin der tegenwoordige eeuw. Men eerbiedigde daarin het oud gebruik, maar er hadden zich voor lang reeds stemmen doen hooren, die naast de Hebreeuwsche gebeden, het Nederlandsch voor leerredenen hadden verlangd, en zelfs vindt men in gedrukte stukken de bewijzen, dat de gebeden, uitgesproken bij gelegenheid van gebeurtenissen, voor Oranje en Nederland merkwaardig, in 't Hollandsch, een enkele maal zelfs in het Fransch, vertaald werden. Het langdurig verblijf hier te lande had de kennis van de Portugesche en Spaansche talen onder de gemeenteleden in het algemeen doen afnemen, en ten slotte stierf die bij de meesten uit. De behoefte aan vertalingen in het Nederduitsch had zich doen gevoelen, ook voor de Hebreeuwsche gebeden, die inzonderheid door de vrouwen niet of minder

verstaan werden. Vroeger was daarin door goede Spaansche of Portugesche overzettingen voorzien, in welke talen ook de geheele Bijbel dikwijls vertaald werd (1).

Ter eere van onze gemeente mag gezegd worden, dat bij de nieuw opgekomen behoefte in dezen, een kern van jonge lieden opstond, die ter vervulling van de veelzins moeilijke taak de handen aan het werk sloeg, en deze taak krachtig volvoerde.

Bedoelde jonge lieden waren:

Manuel Saruco Abendana,

Mozes C. Belinfante,

Aron van M. Lopez da Costa,

Abraham Suasso da Costa,

Abraham Belinfante,

Benjamin van M. Lopes Suasso Jun.,

Jacob van M. Lopes Suasso, en

Jacob Buzaglo.

Later hebben zich bij de vereeniging aangesloten:

Isaac Saruco Jun.

Joseph Lopes Suasso,

Joseph van Aäron de Pinto,

David Léon (opper-rabbijn der gemeente), en

Salomon Belinfante. (Allen thans overleden.)

Het gezelschap nam den naam aan van תלמידי צדיק (leerlingen van Sadiëk, den *rechtvaardige*), als hulde aan de nagedachtenis van den overleden leermeester Sadiëk Cohen Belinfante. Daar in de Isr. gebeden vele bijbelteksten zijn opgenomen, kwam den jeugdige vertalers de voorlichting van diens opvolger in het leeraarsambt, David Léon, zeer te stade. De vertaling kwam te 's Hage, bij Lion Cohen, van 1791 tot 1793, in vier deelen in het licht, en daaraan viel veel

(1) Zie nopens verscheiden, vooral de oudste dier vertalingen: »Iets over de verdiensten der Israëlieten als boekdrukkers, bepaaldelijk van den bijbel en andere Hebreuwsche drukken», *Isr. Jaarboekje*, 1858, bladz. 3.

bijval te beurt, zoo als blijkt uit eene uitgebreide lijst van inteekenaren, aan het hoofd waarvan stond de Erfprins van Oranje-Nassau, later Z. M. Koning Willem I (1).

De tijdsomstandigheden en moeilijkheid van de onderneming in aanmerking nemende, mogt men de vertaling wèl geslaagd oordeelen, en ondervond zij ook buiten het Israëlietisch gebied, bv. in de *Vaderl. letteroefeningen* en andere beoordeelende tijdschriften, eene billijke waardering. De geheele uitputting van de oplaag en de hoogere vlugt van de Nederlandsche taal- en letterkunde deden later de behoefte aan eene nieuwe vertaling erkennen, waarin de begaafde S. J. Mulder te Amsterdam, in 1837, op lofwaardige wijze voorzag.

In het zelfde jaar, waarin de vijandelijke heirbenden tegen ons vaderland optogen, doch nog werden afgeslagen, — in het veel bewogen jaar 1793, — werd hier een werk van liefde voor godsdienst en voor vaderlandsche taal volbragt; — in dat jaar namelijk gaf M. C. Belinfante zijn eerste geschrift uit voor de opleiding van de Isr. jeugd in de Nederlandsche taal (*Geschenk voor de Israëlietische jeugd*), dat, sedert herdrukt en vermeerderd, zijne waarde nog behouden heeft; — in dat zelfde jaar ook rezen de lofzangen binnen de muren van den tempel der P.-I. gemeente in den Haag (den 10 April 1793), op den plegtigen dankdag, door »H. Ed. Gr. Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland" uitgeschreven, »om de Goddelijke Voorzienigheid te danken wegens het ontruimen des vijands van het grondgebied der Republiek"'.

Bij die gelegenheid werd het »gebed voor 's Lands overigheid enz. volgens de laatste Resolutien van Hunne Ed. Gr. Mog." uitgesproken, en wel door den voorlezer Isaac

---

(1) Zie het Aanhangsel van Mulder's »Gebeden der Nederl.-Port. Israëlieten, op nieuw in het Nederduitsch vertaald."

Saruco Junr (1), alsmede eene kernachtige dankzegging gedaan, die door den opper-rabbijn David Léon in de Hebreuwsche taal was opgesteld.

Nog geen twee jaren later hadden de gebeurtenissen plaats, die in de gevolgen den lande zeer zware offers kostten, en, gelukkig slechts kortstondig, ons volksbestaan vernietigden. Wij stipten boven reeds aan hoe de Haagsche Portugesche gemeente bijzonder ook onder die gevolgen leed; zij bleef kwijnende tot dat de dageraad van Neêrland's herstel met Oranje aanbrak; vele ledematen verhuisden naar elders; sommige geslachten stierven uit. Men had in den loop des tijds, de regering van den welwillenden Koning Lodewijk als eene verademing beschouwd, doch met het eigenlijk Fransch bestuur geen vrede (2), en er waren, zoo als ons door geloofwaardige lieden verhaald is, aanzienlijke personen, vooral dames, die steeds de synagoge verlieten als daarin het gebed voor Keizer Napoleon I werd uitgesproken.

De keer in 's lands zaken, met hoe veel rampen en schokken ook gepaard, had zeker een gewichtig voordeel: t. w. de volkomen staatkundige en burgerlijke gelijkstelling der belijders van alle gezindten. Maar op kerkelijk administratief gebied gaf dit bij de Israëlieten nog tot veel moeilijkheid aanleiding.

Hadden zich te dezer zake ook in den boezem dezer gemeente bezwaren voorgedaan, — gelukkig bleef, over en weder, inschikkelijkheid bestaan en de eenheid dier gemeente, nu en later, bij alle persoonlijk verschil van meening, behouden.

Hoe leergraag de jongelingschap was, bleek dadelijk, toen bij de nieuwe orde van zaken o. a. de Latijnsche

---

(1) Deze voorlezer was bekend door zijne buitengewoon warme Oranjegezindheid, en had zich hierdoor ten tijde van het Fransch bestuur aan groote gevaren blootgesteld.

(2) Volgens de *Geschiede der Joden* van Prof. Graetz zou de Raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck den Joden zeer gunstig gezind geweest zijn.

school in deze stad voor alle gezindten werd opengesteld. Van het zes-tal Israëlietische jongelingen, die dadelijk als leerlingen dier inrigting werden toegelaten, behoorden er vier tot de Portug. gemeente alhier, en daaronder wijlen Aäron de Pinto Jun., die later met veel lof de lessen in de geneeskunde ter Leydsche hoogeschool volgde. Na tot Doctor in de geneeskunde te zijn gepromoveerd, was hij te 's Hage geruimen tijd als zoodanig werkzaam. (1) Hij was de eerste Israëliet, die aldaar de betrekking van stadsgeeneesheer bekleedde. Als zoodanig werd hij benoemd den 1 van Lentemaand 1810.

Wijlen M. C. Belinfante, over wien hiervoren reeds gesproken werd, bleef intusschen steeds nuttig arbeiden. Na aan de taak van de vertaling der gebeden het ruimste aandeel te hebben gehad, bleef hij werkzaam voor de godsdienstige en maatschappelijke opleiding der Israëlietische jeugd en de beschaving en ontwikkeling zijner geloofsgenooten in het algemeen. Geheel zijn aanleg en zijne veelzijdige kundigheden leidden hem daartoe. Had hij zijne eerste, degelijke, opleiding van zijnen vader erlangd, — als jongeling zette hij eenige jaren zijne studiën voort bij een geleerd bloedverwant (Dr. de Meza, te Koppenhagen, grootvader van den bekenden Deenschen Generaal van dien naam). Vooral in oude en nieuwere talen had hij zich bekwaamd, zoodat hij het daarin, en in al wat geschiedenis en letterkunde betreft, zeer ver bragt. Hij was vooruitstrevend, zeer onbaatzuchtig en human. Innig vertrouwd met het Portugeesch-Spaansch, gelijk ook met het Hoogduitsch-Israël. element, werd hij als het ware een vraagbaak van de beide Israël. gemeenten alhier, wier vereenigingspunt hij tot in zijne laatste dagen bleef. Hij had de baan gebroken op het gebied van het onderwijs der Israëlietische jeugd in de land-taal, op de toenmaals afzonderlijk bestaande Portugeesch-Isr.

---

(1) Een geneesheer de Sola had zich uit Amsterdam hier neergezet, doch in 1817 verplaatste hij zich naar Curaçao, alwaar hij overleed.

armen-school; hij sloeg andere verbeteringen op dat gebied voor, doch de tijdsomstandigheden en gehechtheid van vele gemeente-leden aan het oude, legden hem beletselen in den weg. Hij liet zich echter niet afschrikken, trad zelfstandig en met goed gevolg als paedagoog (1) op voor kinderen van min en meer vermogenden der beide gemeenten alhier, en leverde nu en later verscheiden geschriften, wier degelijkheid en practische rigting nog altijd worden op prijs gesteld. Zijne bijzondere verdiensten op dit gebied werden door de *Maatschappij tot nut van het algemeen* in het geschiedverhaal harer eerste 25-jarige werking erkend. Hij bevorderde de staatkundige en maatschappelijke gelijkstelling zijner geloofsgenooten, doch drukte hun bij gelijkheid van regten, ook gelijkheid van pligtsvervulling, steeds op het hart. Hij voegde steeds de daad bij het woord. Zóó was hij een der stichters van de maatschappij *Arbeid en Vlijt*, de eerste vereeniging ter bevordering van ambachten onder de Israëlieten hier ter stede en hier te lande; zoo waren hij en Mozes Efraïm (2) de eersten die vrijwillig de wapenen voerden voor 't vaderland. Hij schreef later (in 1809) de reeds gemelde »Aanmoediging aan de Hollandsche Israëlieten tot het betreden (van de voor hen geopende loopbaan) van de krijgsveld», — eenvoudig geschrift, op theologische en historische gronden steunende. Het zou ons te ver voeren, indien wij al de penne-vruchten van dezen voor zijne geloofsgenooten werkzamen man wilden opgeven: de *Bijdragen betreffende den maatschappijken staat der Israëlieten* (1806—1807), het eerste Isr. tijdschrift

(1) Vroeger bestond te 's Hage eene school van den Heer D. Henriques, tevens opzichter der Port.-Isr. begraafplaats aldaar. Die school was voor kinderen der Port. gemeente, van beider kunne. Behalve in de godsdienst en in het Hebreeuwsch, werd daar ook onderwijs gegeven in de Spaansche, Nederduitsche en Fransche talen, het rekenen, enz.

(2) Het is door een' mij onbekenden schrijver in het *Vaderland* van 23 Julij 1875, No. 171, in herinnering gebracht.

hier te lande (1), de reeks *Israël. Almanakken*, het *Isr. Mengelwerk*, kortom tal van leerboeken, enz., getuigen van zijn nuttigen en krachtigen arbeid, waarin hij gedurende vele jaren in zijn jongsten broeder, Jacob, een trouwen en bekwamen medewerker vond. Onder de vele vaderlandsche en vreemde geleerden, die hem over de geschiedenis der Israëlieten raadpleegden, behoorden Isaac Da Costa en de abt Grégoire (2), die van zijne mondelinge of schriftelijke inlichtingen dankbaar gebruik hebben gemaakt. M. C. Belinfante, den 24 Sept. 1761 te 's Hage geboren, overleed aldaar den 9 Junij 1827 (3).

Gedurende het Fransch bewind werd, naar de nieuwe synagogale organisatie, de Heer D. Léon tot consistoriaal opper-rabbijn benoemd.

Toen in 1813 de zon van Nederland's wedergeboorte doorbrak, bij den wederkeer van Oranje en van een nieuw tijdperk van vrede, van welvaart en bloei in land en stad, heerschte ook in den boezem dezer gemeente eene echt vaderlandsche stemming. Het is niet figuurlijk gezegd, dat vreugde-tranen in de oogen blonken van onze voorouders, die zich ter synagoge van de P.-I.-gemeente, alhier, in het gebed voor het stamhuis en het herrezen vaderland vereenigden.

---

(1) Zie *Schets over de Isr. tijdschriften sedert M. Mendelsohn*, in het *Tijdschrift der Maatschappij tot nut der Isr. in Ned.*, deel I, bladz. 231, door J. J. Belinfante.

(2) Zie nopens den abt Grégoire, o. a. het *Isr. Jaarboekje*, 1862.

(3) Het Hebreuwsch grafschrift voor M. C. Belinfante, door wijlen M. Alvarez, in leven hoofd-onderwijzer bij de Isr. godsdienst-school alhier, opgesteld, zegt in korte maar kernachtige bewoordingen wat Israël, wat vooral de Israëlietische jeugd, in den overledene verloor. De geleerde M. Lemans schetste in de Amsterdamsche letterk. maatschappij tot *Nut en Beschaving*, waarvan M. C. B. een der stichters was, in 1828 diens leven en werken; en een ander zijner vrienden, Dr. Sommerhausen, herdacht hem en zijn broeder, later, in de *Isr. Annalen* van Dr. Jost, 1840, No. 15, en in de *Archives Israélites*, 1847, No. 5.

Plegtig werden nu en later de heugelijke dagen herdacht die men beleefde; o. a. had den 20 Julij 1814 eene kerkdienst plaats om de Voorzienigheid te danken wegens het sluiten van het traktaat van vrede en vriendschap, op den 30 Mei 1814 te Parijs, tusschen de hooge bondgenooten en den Koning van Frankrijk.

De opper-leeraar D. Léon had de gevoelens, die de gemeente bezielde, in warme bewoordingen ontboezemd. De gewigtige dagen van 1815 gaven tot nieuwe uiting van gelijke dankbaarheid aanleiding.

De zelfde geest als vroeger bezielde de gemeente; maar in stoffelijken zin was zij niet meer de zelfde als weleer, ofschoon verscheidene der gezinnen, die zich naar elders hadden verplaatst, hier terugkeerden. Het centraal bestuur van het Isr. kerk-genootschap en zijne algemeene reglementaire bepalingen, ondergingen nu, bij de veranderde orde van zaken, eene wijziging (bij Kon. besluiten van 12 Junij 1814, N°. 58, en 6 Julij 1817, N°. 40). Ten gevolge dier verordeningen werd door den Koning eene »Hoofd-commissie tot de zaken der Israëlieten in Nederland" benoemd, wier leden één maal in het jaar te Amsterdam moesten bijeenkomen; terwijl gecommiteerde leden, te 's Hage wonende, als het permanent collegie zouden worden beschouwd.

Tot dat collegie behoorden achtereenvolgens de Heeren Jhr. M. Salvador (1), I. Henriques de Castro en

(1) Daartoe door de *Natie* geroepen, heeft hij ook behoord tot de »*Groote vergadering*», zamengesteld uit »*600 der aanzienlijksten*», om stem uit te brengen over het *Ontwerp eener grondwet voor de Vereenigde Nederlanden*, en tot *beëediging* en *huldiging* van den Souvereinen Vorst (later Koning Willem I), in Maart 1814, te Amsterdam. (De kennisgeving der bedoelde opdracht van de natie is uitgegaan van den *Commissaris-generaal voor de binnenlandsche zaken*, namens den Vorst. Eene nadere oproeping tot comparitie werd gedaan door den *Algemeenen secretaris van staat* A. R. Falck.)

Jonkh. M. S. (in 1748 in Engeland geboren en in 1824 te 's Hage overleden) was nakomeling van Josua Jesurun Rodrigues alias Salvador (anno 1631 kerk-bestuurder te Amsterdam en in 1639

Mr. A. de Pinto, leden dezer gemeente. De tweede was president, de eerste en derde waren vice-president der gemelde Hoofd-commissie.

In gevolge de nieuwe verordeningen, werd door de »provisionele parnassijns en notabelen der *Portugeesch-Nederlandsche Hoofd-synagoge te 's Gravenhage*», een reglement voor hunne gemeente ontworpen, dat den 12 December 1814 door den Souverein werd »goedgekeurd en gesanctionneerd».

(Dit reglement en de algemeene organisatie der Israëlieten hier te lande hebben sedert, ook na de huldiging van het beginsel van scheiding der kerk van den staat, wijzigingen ondergaan, terwijl eindelijk, weinige jaren geleden, in Nederland twee Isr. kerk-genootschappen, het Nederl.-Portugeesch-Israëlietisch en het Nederlandsch-Israëlietisch, georganiseerd werden. De algemeene besturen daarvan hebben beide hunnen zetel te Amsterdam.

De Portug.-Isr. gemeente te 's Gravenhage had nu een bond gesloten met die te Amsterdam, en een lid als vertegenwoordiger ter Hoofd-commissie van het Portug.-Israëlietisch kerk-genootschap, aldaar, benoemd. Beide gemeenten echter bleven van elkander onafhankelijk.)

Het zou ons te ver leiden, wilden wij de geschiedenis der gemeente na het jaar 1815 in bijzonderheden vermelden; enkele mogen volstaan.

Den 15 Julij 1826 overleed de Heer D. Léon, die hier gedurende veertig jaren het opper-leeraarsambt vervuld had. Daar de tijd van dit overlijden nagenoeg zamen viel met dien van het honderd-jarig bestaan der synagoge, werd, piëteitshalve, besloten de herinnering daaraan niet feestelijk te vieren. (Zie wegens de plegtige lijk-dienst en ter-aarde-

---

kerkeraads-voorzitter aldaar), stamvader der Salvador's. (Josua J. R. is bekend geweest als een zeer verdienstelijk man. Zijne bijzondere godsvrucht en liefdadigheid verschaften hem den eere-naam van *Redder: Sauveur: Salvator: Salvador*, — later geslachts-naam geworden.)

bestelling van den overledene , hierachter , Bijlage III.)

e.
twee

Het eigenlijk leeraarsambt bleef nu geruimen tijd vacant. De dienst werd door de beide voorlezers, de Heeren A. I. Ephratty en S. H. Pimentel, vervuld. Eerstgemelde is nog in leven. Hij is ongeveer 60 jaren in dienst en heeft den leeftijd van bijkans 85 jaren bereikt. De tweede overleed in 1857.

Bij ontstentenis van een leeraar verliepen er vele jaren, zonder dat eene leerrede in deze synagoge werd uitgesproken. Over het geheel werkte dat gemis ongunstig. Ook ontstond een geschil, eenigzins van administratieven aard, dat echter, door den verzoenenden geest, over en weder, beëindigd werd.

In 1835 werd bij ons, met toestemming van het toenmalig kerk-bestuur, eene rede gehouden door wijlen A. C. Carillon, predikant bij de Port.-Isr.-gemeente te Amsterdam, en wel voor het eerst in de Nederlandsche taal. (Die rede is te Amsterdam in het licht gegeven.)

In 1837 werd den voorlezer S. H. Pimentel, alhier, door het kerk-bestuur opgedragen eene rede in de landtaal te houden, ter nagedachtenis van H. M. de gemalin van Koning Willem I, bij de lijk-dienst in onze synagoge in October van laatst gemeld jaar; welke rede kort daarna in druk is verschenen. Mr. C. P. E. Robidé van der Aa schreef in zijn »*Gedenkschrift*» over de overleden Vorstin (Amsterdam, G. J. A. Beijerinck, 1838), met betrekking tot die lijk-rede, o. a. het volgende: »Ziet, zoodanig was de taal van een' man, voor wien het licht des christendoms nog niet was opgegaan, doch die tot eene natie behoort, welke door trouwe vervulling harer staatsburgerlijke verplichtingen zich zoo voordeelig boven velen verheft, die zich wel naar Christus noemen maar te dikwerf vergeten, dat Hij bevolen heeft *den Keizer te geven wat des Keizers is en Gode wat Godes is.*»

In 1842 werd tot opper-rabbijn der Ned.-Portug.-Isr. ge-

meente, alhier, beroepen de Heer J. van J. Ferares, rabbinaal adspirant en adjunct-predikant bij de Ned.-Port.-Isr. gemeente te Amsterdam, wiens vader (1) bij laatstgemelde gemeente gedurende meer dan eene halve eeuw met eere het leeraarsambt heeft bekleed. De hier beroepene had zijne theologische studiën te dezer stede voltooid onder de leiding van den Heer J. A. Lehmans, in leven opperrabbijn der Ned.-Isr. gemeente alhier. (2)

De intreê-rede van den Heer J. v. J. Ferares werd vooraf gegaan door eene bevestigings-rede, gehouden door den Heer A. M. Chumaceiro, destijds rabbinaal adspirant en adjunct-predikant bij de Portugeesch-Israëlietische gemeente te Amsterdam, thans emeritus opperrabbijn van de Port. zuster-gemeente te Curaçao. Beide leerredenen zijn in druk verschenen. Van af eenigen tijd na het overlijden van den Heer Lehmans tot 1847, — toen de Heer B. S. Berenstein tot opperrabbijn van het synagogaal ressort der Nederl.-Israel. gemeente alhier werd beroepen, — is dit opperrabbinaat door gemelden Heer Ferares ad-interim bekleed. Een hernieuwd bewijs voor de steeds bestaande goede verstandhouding tusschen beide Isr. gemeenten hier ter stede.

---

(1) Wijlen de Heer J. van E. Ferares. Ter gelegenheid van zijn gouden bruiloft, in 1846, werd hij door wijlen Z. M. Willem II met de ridderorde van den Nederlandschen leeuw begiftigd.

(2) De Heer J. v. J. Ferares had te voren in de synagoge der Port.-Isr. gemeente alhier eene lijkrede gehouden, ter nagedachtenis van zijnen leermeester, wijlen den Heer J. A. Lehmans, wiens zoon, wijlen de Heer J. Lehmans, in leven opperrabbijn van het synagogaal ressort van Nijmegen, onlangs is overleden. Zoo ter zake van die leerrede, als in het algemeen »wegens zijne medewerking om door uit te geven leerredenen »in de Nederduitsche landtaal, te bevorderen dat zoodanige binnen de »synagogen in die taal mogen worden gehouden», werd den Heer J. v. J. Ferares, in 1842, door de »Hoofd-commissie tot de zaken der Israëlieten in Nederland» toegekend de zilveren eerepenning, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 8 Maart 1836, N°. 23.

(1842)

Leerredenen werden van nu af, zonder uitzondering, in de landtaal gehouden. Even zoo hadden thans afkondigingen en bekendmakingen in de synagoge in die taal plaats. Een zangkoor werd ter synagoge ingevoerd. Het stond eerst onder leiding van den Heer S. de Bas, later, vele jaren, van den Heer M. Bles, en is nu sedert een paar jaren onder directie van den Heer J. H. de la Fuente; alle begaafde en degelijke toonkunstenaars. Het koor-personeel bestaat uit jongens, behoorende tot beide Isr. gemeenten alhier.

Als van meer algemeene strekking mogen wij niet onvermeld laten, dat inzonderheid uit den boezem dezer gemeente als het ware is voortgekomen de Maatschappij tot nut der Israëlieten in Nederland, wier voorzitter van haren aanvang af (1849), door achtereenvolgende herkiezing, was en is gebleven de Heer Mr. A. de Pinto. Het plan tot oprigting dier maatschappij werd het eerst ontwikkeld in eene vereeniging tot *onderlinge bevordering van godsdienst-zin en godsdienst-beschaving* (voorzitter: de Heer M. L. de Pinto), alhier; welke vereeniging uit eenige Portug. Israëlieten (meest leden onzer Haagsche P.-I. gemeente) was zamengesteld, doch nu niet meer bestaat.

Niet talrijk is thans de gemeente. Volgens de officiële opgaven telde zij op ultimo December 1874: 81 leden van het mannelijk en 114 van het vrouwelijk geslacht, te zamen 195 personen.

Is dit mogelijk de helft van het aantal in haren bloeitijd, het is toch nog grooter dan in 1815 toen het getal tot 162 gedaald was, en dan in 1827 toen het 137 bedroeg. Sedert is het, met tijden van betrekkelijk aanzienlijke vermeerdering, meest vooruit gegaan. In 1850 telde de gemeente 202, in 1854 — 289, in 1860 — 320 leden; in 1870 was het aantal weder gedaald, en wel tot 210.

Moge de getal-sterkte der gemeente bij vergelijking met vroeger dus zeer zijn afgenomen, zij bezit ongetwijfeld, —

het zij in het algemeen gezegd, daar wij ons van aanwijzing van nog levende tijdgenooten onthouden, — nog hoogst voortreffelijke intellectuele krachten, en, welligt, is zij in dit opzigt veeleer meer voor- dan achteruit gegaan.

Wat de overledenen in het laatste tijdvak betreft, noemen wij slechts enkelen: A. L o p e s S u a s s o, bevorderaar van wetenschap en kunst bij uitnemendheid (1); Dr. R. L o b a t t o, uitstekend wiskundige, die van 1816 tot 1843 hier gevestigd en eenigen tijd voorzitter van het kerk-bestuur was, en later tot Hoogleraar bij de Delftsche Academie benoemd werd; voorts den op jeugdigen leeftijd reeds talent-vollen schilder M a u r i t s L é o n, die juist aan het Isr. godsdienstig element de onderwerpen voor zijne schoone penseel-voortbrengselen ontleende.

Eene harer voortreffelijkste vrouwelijke ledematen verloor de gemeente in het jaar 1871, door het overlijden (op 84-jarigen leeftijd) van Mevrouw de douairière M. de P i n t o J u n., geboren Jonkvrouwe Sara Salvador, eene dochter Israël's in den meest verheven zin des woords, eene voorbeeldige opvoedster harer kinderen. Zij had de gemeente lief, maar wederkeerig had de gemeente ook haar lief, om den adeldom harer ziele en hare reine godsvrucht.

Moge in onze gemeente het eigenlijk kerkelijk leven minder krachtig zijn dan weleer, — er heerscht steeds bij allen de zelfde geest als toen (2), om van harte en naar vermogen haar zinspreuk, het embleem HONENDAL, trouw te blijven: een weldadige zin, die nooit naar gezindte, noch naar meening vraagt, en uit de bron der liefde opwelt.

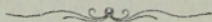
(1) Hij vereenigde steeds een kring van letterkundigen en geleerden om zich, o. a. wijlen Mr. M. J. van G i g h, Lobatto, Helvetius van den Bergh en den nog levenden dichter E. M. Calisch.

L. J. G. G. G.
J. G. G. G.

(2) In de *Guide ou nouvelle description de La Haye et ses environs*, in 1785 te 's Hage door de *Société des Libraires* uitgegeven, wordt (bl. 69) de weldadigheidszin der Haagsche Joden in het algemeen zeer geroemd

Er bestaan ook, gelukkig, altijd in deze gemeente die onderlinge welwillendheid en verdraagzaamheid, welke, het zij kleinere of grootere, gemeenten in stand houden.

Moge nimmer de sloopende hand worden gelegd aan het gebouw, door onze voorouders met tal van opofferingen ter eere Gods gesticht. Onwankelbaar blijve steeds onder de leden onzer gemeente het geloof aan een God, de eerbied en de piëteit voor het voorgeslacht, en het streven naar weldadigheid in den meest onbekrompen zin.

B I J L A G E N.

Bijlage I.

---

1. NAMEN DER GEHUWDE MANNELIJKE CONTRI- BUERENDE LEDEMATEN VAN H O N E N D A L. (Aug. 1726.)

Abraham Nunes Henriquez.

Aharon Israël Suasso.

Benyamin da Costa (Gabay: penningmeester), 2 dochters.

H. H. R. (opper-rabijn) David Nunes Torres.

Hazan (voorlezer) Daniel Cohen Rodriguez, 1 dochter.

David de Fonseca (adjunct van den penningmeester, vrijwillig en ongesalarieerd).

Gabriel de Souza Britto, 3 zoons en 1 dochter.

Jahacob Pereyra Mendes, Doctor.

Jahacob de Pinto, 3 dochters en 1 zoon.

Jahacob Senor Henriquez.

Jehudah de Mordechay Senior, 1 zoon en 1 dochter.

Immanuel Israël Suasso.

Immanuel Jesurun Rodrigues (alias S a l v a d o r), weduwnaar, 4 dochters.

Ishak Israël Suasso (te Londen wonende), 3 dochters.

Ishak de Ishak Nunes Henriquez.

Ishak Nunes Castello, 3 zoons en 1 dochter.

Ishak de Abraham Mocatta.

Moseh de Pinto (Parnas: kerkbestuurder), 1 dochter.

Moseh Israël Suasso, 6 zoons en 1 dochter.

Selomoh de Medina, 1 dochter.

Selomoh da Gama, 1 zoon.

Semuel Nunes Henriquez.

---

2. NAMEN DER ONGEHUWDE MANNELIJKE
CONTRIBUERENDE LEDEMATEN VAN 13
JAREN EN DAARBOVEN, DIE PLAATS IN
DE SYNAGOGE VAN HONENDAL HADDEN.
(Aug. 1726.)

Abraham Israël Suasso.
Abraham Señor Henriquez.
David Rodrigues Monsanto.
Ishak Jehudah Senor Henriquez.
Jahacob Nunes Castello (Samas: koster).
Joseph Semah Arias.
Mordechay Senor Henriquez.
Mordechay de Jehudah de Mordechay Senior.
Moseh de Jahacob de Pinto.
Moseh de Semuel de Pinto.
Moseh Abenacar Veiga.
Semuel Jesurun Rodrigues (alias Salvador).

3. NAMEN DER GEHUWDE EN ONGEHUWDE
CONGREGANTEN VAN 13 JAREN EN DAAR-
BOVEN, DIE PLAATS ALS VOREN HADDEN.
(Aug. 1726.)

Abraham do Porto, ongehuwd.
Abraham Rodriguez Carion, ongehuwd.
Benjamin Fernandez Marquez, 3 zoons en 3 dochters.
David del Sotto, ongehuwd.
Immanuel Lopez Almeyda, ongehuwd.
Joseph Bueno Bibas, 2 dochters.
Moseh do Porto, ongehuwd.
Nathan Cohen, 1 zoon en 1 dochter.
Semuel Cohen de Valencia, ongehuwd.

Bijlage II.

NAMEN DER PERSONEN, DIE NA DE VEREE- NING (VAN BETH-JACOB MET HONENDAL) PLAATS IN DE SYNAGOGE HADDEN. (Anno 1743 (a).)

(De met (*) aangewezen personen behoorden vroeger tot de gemeente
Beth-Jacob.)

Joseph de Pinto.	*Moseh Louzado.
Jacob. Israël Suasso.	*Benjamin Senor Texeira (c).
David del Sotto.	Jacob de Pinto.
Ioseph Semah Arias.	*Ishak da Veiga Henriquez.
*Jacob Henriquez.	Moseh de Semuel de Pinto.
*David Rodrigues Monsanto.	*Jacob Abrabanel Aredez.
Joseph de Jacob Pereyra.	*Mordechay de Jehudah Senior.
David de Fonseca.	Moseh de Jacob de Pinto.
Aron <u>Manrique.</u>	Abraham de Mos. Israël Suasso.
Jacob de Mos. Ish. Henriquez.	*Abraham de Ish. Texeira.
*(Hoogduitsch Isr. rabbijn.)	Joseph Suasso de Lima.
*Sebatay Effraty.	David de Jos. de Pinto.
*Ishak Talano.	*Jacob de David Henriquez.
*Jacob de Mos. Henriquez.	*Abraham <u>Campaniana.</u>
*Mordechay Talano.	Moseh Israël de Andrade.
*Elihezer Bar Colonimos (b).	Abraham Martins.
*Joseph Moresco.	Jacob de Mos. Israël Suasso.
*Joseph Marache.	*Benjamin de Ish. Texeira.
*Elihezer de Leão.	Aron de Mos. Israël Suasso.
Abraham Sr. Henriquez.	Moseh de Souza Britto.
Abraham Fernandes.	*Abraham Vaz Nunes.

(a) Eene eigenlijke lijst van contribuerende leden en congreganten van
1743 kan hier niet gegeven worden.

(b) Zeker een Hoogduitsch Israëliet.

(c) Hier en verder, lees: *Teixeira.*

- Joseph Israël de Andrade.
 Imanuel Namias Torres.
- *Jacob Louzado.
 Selomoh Azulay.
 Abraham Lopez Cardozo.
- *Aron Ricardo.
 Aron da Costa Abendana.
- *Selomoh Louzado.
 Benyamin de Mos. Isr. Suasso.
- *Selomoh Campaniana.
 Abraham de David Nunes Castello.
 David Im. Lopez Almeyda.
- *Ishak Vaz Nunes.
 Ishak Martins.
 Imanuel de Mos. Israël Suasso.
- *Jacob de Ish. Texeira.
- *Selomoh de Mercado.
- *Jacob de Mos. Isr. Henriquez.
 Ishak Israël Suasso.
 Benyamin da Costa.
 Abraham Israël Suasso.
- Ishak de Ish. Nunes Henriquez.
 Imanuel Israël Suasso.
- *Joseph Abrabanel Aredez.
- *David Texeira.
 Ishak de Mos. Js. Suasso.
 Benyamin Aboab Osorio.
 Ishak Ju. Sr. Henriquez.
 Imanuel Isr. de Andrade.
- *Ishak Monsanto.
 Ishak Lopez Cardozo.
- *Mosch Cardozo Coutinho.
- *Ishak de Souza Britto.
 Moseh Abenacar Veiga.
 David Israël de Andrade.
- *Is. de Mos. Sr. Henriquez.
 David Nunes Carvalho.
- *Ishak de Michael Senior.
- *Abraham de Ish. de Fonseca.
 David Azulay.
- *Ishak Velosinos.
- *Moseh Israel Mello.
- *Selomoh Pereyra.
- *Rephael Lopez de los Rioz.
- *Semuel Texeira Henriquez.
- *Jacob Antunes.
 Is. Nunes Castello.
 Abraham Azulay.
- *Ishak de Fonseca.
- *Semuel Vaz Nunes.
 Benyamin Fernandez.
 Jacob Lopez Cardozo.
- *Joseph Effraty.
- *Mordechay Campaniana.
 Jacob Morales.
- *Jacob Escarlino.
- *Elihezer Talano.
- *Cohen Sigale.
- *Michael Talano.
 Elihezer Cohen (a).
 Ishak Cerff (a).
 Jacob Nunes Castello (b).
 Jacob Elgot Osorio (c).

(a) Zeker een Hoogduitsch Israëlïet.

(b) Hazan de hebra (adsistent-voorlezer).

(c) Samas (koster).

De beide voorlezers, waarvan er één tevens rabbijn was, zijn hier niet vermeld. Beiden hadden hunne plaats op de *theba* (voorlezers-gestoelte).

De voorgaande naam-lijsten (Bijlagen I en II) zijn letterlijk overgenomen uit het, op bladz. 33 vermeld, handschrift van *David de Fonseca*.

Bijlage III.

I.

OPPER-LEERAREN EN LEERAREN

DER

PORTUGESCHE ISRAELIETEN TE 'S GRAVENHAGE.

NAMEN.	JAAR VAN DE BENOEMING.	JAAR VAN HET OVERLIJDEN.
David Nunes Torres (1).	1708 (5468) voor <i>Beth-Jacob</i> , en 1717 (5478) voor <i>Honendal</i> .	1727 (5488).
Daniël Cohen Rodriguez, tevens <i>voorlezer</i> (2).	(Niet officieel be- kend.)	1751 (5511).
Selomoh Saruco, tevens <i>voorlezer</i> (3).	1752 (5512).	1784 (5544).
Sadiëk Cohen Belinfante a.-i. (4).	1783 (5544).	1786 (5547).
David Léon, later ook <i>voorlezer</i> .	1786 (5547).	1826 (5586).
(Onder de Fransche tusschen-regering <i>consistoriaal opper-rabbin</i> (5).)		
Jacob van Jacob Ferares, Ridder der orde van den Neder- landschen leeuw.	1842 (5602).	

Op den dooden-akker dezer gemeente is begraven een rabbin Abraham Serror, voor wien op den namiddag van den verzoendag zielsgebed in onze synagoge wordt uitgesproken. Deze was uit Palestina in Nederland gekomen, om voor pieuse doeleinden giften in te zamelen, doch overleed te 's Gravenhage.

(1) Men heeft van hem twee Portug. leerredenen (*Darasiot*), 5450.

(2) Men heeft van hem eene Portug. leerrede (*Daras*), 5480. — Hij kwam op noodlottige wijze om het leven.

al. d. d. e.

(3) Zijn mede-sollicitant naar de betrekkingen van rabbijn en voorlezer was wijlen Sem uel Oeb van Amsterdam, aan wien, na zijne proefbeurt, door parnassim eene medaille werd uitgereikt.

Aan S. Saruco, dezen tijdgenoot en bijzonderen vriend van Isaac de Pinto, is door mij eene herinnering gewijd, bij gelegenheid van het leggen van een nieuwen zerk op zijn graf, den 29 Mei 1859, op de begraafplaats der N.-P.-I. gemeente alhier. (Zie mijne *Toespraak*, opgenomen in het *Ned.-Isr. Jaarboekje* voor 1859—60.) Daaraan is het volgende ontleend: »Selomoh Saruco, wiens vader geruimen tijd het rabbinaat en voorlezerschap bij de voormalige Portugeesch-Joodsche gemeente te Maarssen bekleedde, (en van Menachem ben Saruq (a) afstamde), mogt in der daad een waardig nakomeling zijner uitstekende voorouders genoemd worden. Hunne verdiensten strekten hem niet om zich daarop te verhoovaardigen, maar als zoo vele goede voorbeelden ter navolging. Reeds vroegtijdig gaf hij vele blijken van helder oordeel en van scherpzinnigheid." — Hiervoren is reeds gezegd, dat het toenmaals zoo bloeiend Seminarium der Port. Joden te Amsterdam zijne kweekschool was. — »Met ijver wijdde hij zich daar aan de godgeleerde studiën toe, onder de leiding en tot voortdurende tevredenheid van beroemde leermeesters. Niet minder waren zijne vorderingen in verschillende andere takken van wetenschap en ook in kunsten, bepaaldelijk in vreemde talen, in Hollandsche litteratuur en in de toonkunst. Zonder overdrijving kan gezegd worden, dat hij, in vergelijking met andere Joden van die dagen, wat algemeene beschaving des geestes betreft, zijn tijd jaren vooruitgestreefd was. Die voortreffelijke aanleg en vorderingen bleven niet onopgemerkt. O. a. werd hij door zekeren David Aboab Osorio aangezocht, om zich te belasten met de opvoeding van acht kinderen, die onder voogdij stonden van den Heer Immanuel Lopes Suasso alhier; — een voorstel dat, na eenig beraad, werd aangenomen. Ruimschoots werd den Heer Saruco nu gelegenheid aangeboden, om den opgegaarden schat van kennis, bij de vervulling van zijne nieuwe en zwaarwigtige taak, in toepassing te brengen."

Na vermelding van de vereeniging der toen bestaande Port. gemeenten alhier, en de ontstane vacature van leeraar en voorlezer, herinnert de toespraak verder, dat zich schier eenparig de keuze der leden van de gemeente op Selomoh Saruco vestigde, die inmiddels het toenmaals ter vervulling van een rabbinaat vereischt diploma verkregen had.

»Twee-en-dertig jaren mogt S. zijn dienstwerk verrigten. Hij overleed den 16 Mei van het jaar 1784, op 72-jarigen leeftijd. Werkzaam en nuttig was zijn leven. Daarvoor getuigen o. a. eene menigte keurige

(a) O. a. aangehaald door Aben-Esra in zijn comentarium (afd. van den Pentateuch: Qui-tetse).

2. J. West Biblioth. Judaica III. 248-250.
 מנחם בן סרוק אלטורטיס אלקרטיס
 in Kordova [Lortosa] Menachem Ben Saruq
 (zwischen 940 and 1040 Legend)
 gedrukt in London 18
 p. 30 Catal. For. Malb. 18

Spaansche handschriften (a) van den overledene, over vele diepzinnige onderwerpen, als: onsterfelijkheid der ziel, de Spreuken Salomo's, verklaring der Psalmen, enz.; maar ook van practischen aard, gelijk o. a. eene Hebreeuwsche handleiding betreffende de kerkdienst, vertoogen over de inenting en voorts eene hoogst belangrijke briefwisseling met vele geleerden, zoowel hier te lande als elders, bepaaldelijk in Safet, Jeruzalem, enz., in welke laatste plaats, ter synagoge, vele jaren zielsgebeden voor den waardigen man werden uitgesproken. De zoo even vermelde handschriften zijn voldoende, om den schrijver in zijn leven en levenswandel te leeren kennen; verdere biographische bijzonderheden zijn dan ook schier onnoodig.

•Bescheidenheid was oorzaak, dat de zoo even genoemde letter-vruchten niet door de drukpers algemeen gemaakt werden.

•Edel als mensch, deugdzaam en zorgvol als echtgenoot en vader: dit waren — volgens het getuigenis zijner tijdgenooten — de hoofd-trekken van 's mans wezen en zijn; — uitstekende hoedanigheden, welke bij hem daarenboven gepaard gingen met eene voorkomendheid in den omgang, die den man van fijne beschaving kenmerkt, en een nederigen zin, stempel van ware geleerdheid.

•Niet alléén de kroon der wet, en — in zekeren zin — mede die des priesterschaps, sierde zijnen schedel, maar bovenal ook de schoonste van het drietal: de kroon eens goeden naams.

•Schoon is eene zoodanige harmonie tusschen edele gaven van hart en geest. Zóó veel goeds, zóó veel edels is niet vergankelijk, blijft in herinnering voortleven; en wel is hier van toepassing: *„Het aandenken des braven blijft ten zegen!“*

(4) Geboren te Amsterdam, den 27 Junij 1732. Zijn vader, een begaafd man in de Isr. theologische wetenschap, zette zich met der woon te Londen neder, alwaar hij in 1775 overleed. Hij had degelijke gronden gelegd tot de opleiding in het zelfde vak van zijn zoon S a d i e k, die zijne studiën in Engeland volbragt, onder de leiding van D a v i d N i e t o, Port. opperrabbijn te Londen en degelijk schrijver. — Omstreeks 1760 vestigde S a d i e k zich te 's Hage, alwaar zijn kunde en karakter hem een welkom onthaal deden vinden. Er zijn nog verscheiden handschriften in het Spaansch, Portugeesch en Engelsch van hem voorhanden, die hem als den grondigen geleerde en den beschaafden man doen kennen. Niet minder

(a) Deze en de andere handschriften van den overledene (mijn overgrootvader van moeders zijde) zijn in mijn bezit. (De echtgenoot van den tegenwoordigen opperrabbijn der N.-P.-I. gemeente alhier, Mevrouw J u d i t h F e r a r e s geboren de L i m a, is van hare moederszijde achter-kleindochter van wijlen S. S a r u c o.)

blonk hij uit door bescheidenheid en edelaardige gevoelens, door zucht tot bevordering van verdraagzaamheid en eendragt. Met woord en daad predikte hij vrede. Geen wonder dat zijn naam, bij allen die hem gekend hebben, in liefdevol aandenken is gebleven, en dat zijne kinderen, kweekelingen en vrienden, na zijn verscheiden, den onderlingen band wilden behouden, die onder het vaderlijk oog des meesters gelegd was. Gaf ook hij, wars van vertoon, geen zijner letter-vruchten in het licht, hij kweekte jongeren, die in zijn geest bleven voortarbeiden.

(5) Geboren in April 1740 te Bayonne (a) uit een geslacht dat, gelijk de familiën zijner voorgangers, verscheiden voortreffelijke geestelijken had opgeleverd, mogt hij de eerste leiding genieten van zijn vader, een der leeraren aan het Port.-Isr. Seminarium in genoemde stad, een man practisch van rigting, en tevens vol gloed. David Léon had waarschijnlijk de eerste hoedanigheid juist inzonderheid te danken aan zijn vader, wiens geest men kan leeren kennen uit een geschrift, met zijn ambtgenoot R. J a h a c o b d e S e l o m o h H i s q u i a u S a r u c o , in het Portugeesch uitgegeven. Wij bedoelen het godsdienstig leerboek, onder den titel van: »*Avisos Esperituaes e Instruçoens Sagradas*, Amsterdam, na officina de Gerhard Johan Janson, em Caza de Israël M o n d o v y , Anno 5526 (1766)”, dat langen tijd, vóór dat het Hollandsch bij het godsdienst-onderwijs in de Portug. gemeenten, hier te lande gebezigd werd, algemeen op school en in huis in zwang kwam. Het verdiende het zeker en heeft in zijn tijd veel goeds gesticht. D. L é o n 's beroep herwaarts (b) toonde, dat hij met onderscheiding zijne studiën had voltooid; de gebeden, die hij bij verschillende gelegenheden in het Hebreuwsch vervaardigde, en de godsdienstige gedichten, die aan zijne pen in deze taal ontvloeiden, getuigden van warmte en diep indringen in Bijbel en Talmud, eveneens als de leerredenen (*Darasiot*), die hij van tijd tot tijd in het Portugeesch hield. Dat hij met zijnen tijd medeging, bleek al dadelijk uit zijne deelneming aan de taak van de vertaling der gebeden van den Port.-Isr. ritus in het Hollandsch, en uit verdere feiten. Hij mogt de gemeente veertig jaren voorgaan en beleefde daarin die moeilijke tijden, welke wij hiervoren geschetst hebben. Hij ontsliep den 15 Julij 1826. De 's Gravenhaagsche (stads-) *courant* gaf, in haar N°. 87 (van 21 Julij 1826) aldus berigt wgens zijne ter-aarde-bestelling:

(a) Zijne ouders schijnen, naar mij medegedeeld wordt, vermoedelijk als geheime Joden, nog in Spanje gewoond te hebben, — *zeer* veel tijd na de *algemeene* verbanning der Joden uit dat land. Tijdens de vlugt zijner ouders uit Spanje naar Holland werd hij te Bayonne geboren.

(b) Zijn mede-sollicitant naar de betrekking van rabbijn der N.-P.-I. gemeente alhier was wijlen . . . A z u l a y .

»Op laatstleden Maandag, den 17 dezer, heeft met de bij dergelijke gelegenheden gebruikelijke plechtigheden, de begrafenis plaats gehad van den weleerwaarden heer D. LÉON, in leven opper-rabbijn der Nederlandsch-Portugesche-Israëlitische gemeente alhier. Het lijk werd in de synagoge op eene lijkbaar gezet, en zijn aldaar twee redevoeringen gehouden, als eene in de Hebreeuwsche taal, door den opper-rabbijn der Nederlandsch-Israëlitische gemeente alhier, den weleerwaarden heer L E H M A N S, en de tweede in de Nederduitsche taal, door den weleerwaarden heer C A S R I È L, opper-rabbijn te Rotterdam, die met Parnassijnen, voorzangers enz. tot dat einde alhier was aangekomen. Het stoffelijk overschot, gevolgd door een twaalfstal rijtuigen, — waarin waren gezeten de voornoemde Rabbijnen, benevens de Parnassijnen en Ouderlingen der beide gemeenten alhier, — werd bij het graf geplaatst, wanneer door den weleerwaarden heer B A S S A N, hiertoe uit Amsterdam ontboden, eene treffende, zielroerende lijkrede over I Kon. I werd gehouden, waarna het lijk in het graf werd gelegd. De aandoening van al de aanwezenden was bovenmate, en in weerwil van den grooten toevloed van aanschouwers, is alles in de beste orde afgeloopen. Op aanstaanden Zondag, den 23, ten 7 ure des avonds, zal in de Portugesch Synagoge, een plechtige lijkdienst over dit, voor die gemeente zoo treurig sterfgeval plaats hebben.»

Die rouw-dienst werd ten bestemde tijde gehouden.

(?)
I Kon. 2.
10. En
David
ontsliep
met zijne
vaders
en werd
begraven
in de stad
Davids.

2.

VOORLEZERS (1)

DER

PORT-ISR. GEMEENTEN TE 'S GRAVENHAGE.

NAMEN.		JAAR VAN DE BENOEMING.	JAAR VAN HET OVERLIJDEN.
Bij Honendal.	Jahacoh Abenacar Veiga.	5459 (1698).	5485 (1725).
	Daniël Cohen Rodriguez.	(Niet officieel be- kend.)	5511 (1751).
Eerst bij Beth-Jacob, later bij de vereenigde gemeente Honendal.	Immanuel Abendana.	Idem.	5530 (1770).
Bij Honendal.	Selomoh Saruco.	5512 (1752).	5544 (1783).
	Isaac Saruco Jun.	5535 (1775). Na van 5530 (1770) adscient-voorle- zer te zijn ge- weest.	5575 (1814).
	David Léon.	5575 (1815).	5586 (1826).
	Abraham Israël Ephratty.	5586 (1826). Na van 5578 (1818) adscient-voorle- zer te zijn ge- weest.	^{geb.} 5551 (Feb. 1794. ^{jaar} 5638 (21 Jan. 1878)
	Samuel Henriques Pimentel.	5586 (1826). In 1839 ook tot secretaris der ge- meente benoemd.	5617 (1857).

(1) Men geeft den voorlezer (*Hazan*) ook wel den titel van *Saliag Tzieboer* (afgezant der gemeente), om dat hij in het lezen en bidden de gemeente voor God vertegenwoordigt.

- (1) Samuel H. v. het Amsterdam, Hazan te Haag 1826.
Spoedig daarop geh. m. Nizzan de Silva get 1857
- (2) Mosch H. D. een enig kind, geb. (?) 1827, get. lobat
Schaverdams boek, in Haag oct. 1876, einde Dec. 1876.
verhuidd in Loenen Oct. van 1902 die 30 latingen
- (3) Samuel H. D. een enig kind, geb. in Haag 1853
get. in Loenen 22 Dec. 1877. (5637.) oud 22 jaar.

BRIEFWISSELING TUSSCHEN
Z. M. STANISLAS AUGUST, KONING VAN POLEN,
EN DEN
BARON MANUEL LOPES SUASSO.

I.

La Haye, ce 10 Octobre 1764.

Sire !

Dieu vous a donné la couronne de Pologne, pour sceller le bonheur d'une nation illustre et généreuse. Quel bonheur pour moi d'avoir eu votre Majesté sous mon toit en 1754 et d'avoir vu journellement ses qualités royales chez le Baron de Creu'ningen à la Haye, et de pouvoir joindre ma voix, toute foible qu'elle est, aux acclamations de joie de vos peuples et des nations étrangères, et de vous offrir aux pieds de votre throne l'hommage de ses sentiments les plus purs, et les plus respectueuses félicitations. Le Roi le plus grand et le plus heureux est celui qui fait le bonheur du plus grand nombre d'autres hommes. Telle est, Sire, l'espérance fondée que conçoivent du règne de V. M., avec tous vos fidèles sujets, mes frères les Juifs, qui en font partie. Si quelque fois la passion a ci-devant ébranlé la vérité même pour les persécuter, leur malheur et leurs craintes doivent cesser au moment qu'un Monarque aussi éclairé et aussi magnanime que V. M., dont l'ame forte est au dessus des préjugés, tient le sceptre sous lequel ils respirent. L'amour de l'humanité, qui brille dans V. M. et qui est la plus belle qualité du héros, m'est un sûr garant qu'elle ne dédaignera pas de jeter sur eux un oeil de grace, en les faisant participer au bonheur général de la Nation Polonoise et jouir d'une vie tranquille et paisible dans leur état d'humiliation. Ils élèveront au Très Haut, avec tous leurs frères répandus sur le globe de la terre, des coeurs remplis de gratitude, de zèle et d'amour, pour implorer ses bénédictions les plus précieuses sur l'Oint, que l'Eternel a établi sur eux.

Jose, Sire, les recommander, et moi-même avec eux, à la clémence de V. M., en Lui renouvelant l'hommage du plus profond respect, avec lequel je suis,

Sire,

de Votre Majesté,

le très obéissant serviteur:

(Geteek.) MANUEL LOPES SUASSO.

2.

Monsieur le Baron Suasso.

Croyez Monsieur, que la lettre que vous m'avez adressée en date du 10 d'Octobre, m'a fait un vrai plaisir, en me procurant le souvenir d'un homme aussi véritablement estimable que vous l'êtes. Certainement je suis convaincu de la vérité de cette maxime, que quand une société d'hommes, habitans d'un pays quelconque, n'auroit d'autre qualité que celle d'être nombreuse, de la elle mérite les égards du Souverain, à plus forte raison quand, ainsi que la nation dont vous êtes, occupe une partie aussi considérable du commerce et de l'industrie d'un pays qu'elle faite en Pologne, plus encore celle dont elle peut être à mon royaume, et je sais que pour la deployer elle doit jouir de la protection que les loix et l'attention du législateur peuvent donner. Je souhaiterois au reste, que tous ceux qui vous apellez vos frères vous ressemblassent. Ils seroient tous et chacun en particulier bien assurés de la bienveillance de celui qui vous recommande, Monsieur le Baron Suasso, à la sainte et digne grace de Dieu.

Fait à Varsovie, ce 7 de Novembre 1764.

(Geteek.) STANISLAS AUGUSTE,

Roi.

o "Des que ce Prince fat sus le thron
i'cappela auprès de lui Mad. Geoffrin, qui l'nomma
sa mère et lui écrivit, "Maman, votre fils est roi"
Chaudon & Lardiere N. D. 1764. a 200 1/2 m. 1/2 p. 1/2

Vorenstaande briefwisseling is letterlijk terug gegeven, voor
zoo verre het niet te duidelijk schrift kon ontcijferd worden.

Poniatowski, fam. liana. Sz. volq. pog. h. s.
K. u. D. Stanislas Auguste de laitie Koning van Polen.
K. u. D. Jan 1732. Le 20 Rozy n.
K. u. D. 8 Sept 1764. ~~Konink van Polen 25 Nov. 1764~~
K. u. D. 8 Sept 1764. ~~Konink van Polen 25 Nov. 1764~~
de Grodno op 25 Nov. 1795.
Dahl. T. Bar van Rusland
gat hem een jaergeld te Petersburg
waerby ingestoren 12 Febr. 1798.
2. E. L. H. A.
o. St. H. A. K. u. D. ge kroont. Warschau. 2. Nov. 1764.

Op 25 November, beide den dag zijner kroning, 1764.

den dag van zijn teoonsafstand, 1795.

Dicton. Hist. Russ. 1843-1847. "Stanislas II" Catherine II, qui en 1764 avait tant contribué à placer sur le trône Stanislas l'en fit de même descendre 31 ans après. Appelé par ses ordres à Giedno, ce fut le jour anniversaire même de son couronnement, quo com. et heureux prince se vit contraint de souscrire le traité de partage C. de la Pologne et de donner son assentiment à la destruction de son royaume.

Chaudon. Delandine Nouv. Dict. Hist. 3278.

Le jeune Polonais doué de la plus belle figure et de grâces naturelles, voyagea en Allemagne et vint en France, où l'amitié de l'ambassadeur de Suède lui procura des relations agréables. Les dattas qu'il contracta à Paris le firent mettre en prison; mais il en fut délivré par la générosité de Mme Geoffroy. ^{de la Fayette} Partit de France pour aller en Angleterre; il s'y lia avec le chevalier Stanbury, qui obtint par la cour de Londres à l'ambassade de Totensbaarg, l'ammona avec lui en Russie, Lesté, Coilliant, adélicieux, il ne tarda pas à plaire à la grande duchesse, qui fit Catherine II. Celle-ci parvint à l'empereur employa son influence, pour faire monter son protégé sur le trône de Cologne, après la mort d'Auguste III. Cette influence était d'autant plus puissante, que cette souveraine avait fait passer le maréchal de Romanzoff, sur les bords de la Vistule avec 50,000. hommes et par là dans la Pologne, l'Esthonia et la Livonie et qu'en ambassadeur Rayserling dominait à Curworie.

2. vol. pag. 293 int. avec deux gravures sur Catherine II

9 Corne. - ... 1729. J. H. K. 1762. m. 1796. d. aussi en Hollande à la Haye. 1754, chez le Baron Manuel Lopez Suasco

Non icht. covit l'arabte van d'oude. Koning. v. G.
 en. Dol. n. B. d. H. ¹ l'ouat la qualite's, las
 propres a la faire aimer dans une societe
 privee, qu'a lui don nos la droit de
 commander aux hommes et de les l'entre,
 Intenit et spirituel, il parlait et ecrivait
 les 7 principales langues de l'Europe.
 Stanislas, dit un autre medecine (1804)
 en flamme un moment par ceux des Polonais,
 qui s'indignaient de voir leur patrie
 sous un joug etranger, mais effraye
 bientot par les Russes, ne fit que
 hater la chute de son pays, en
 tentant quelques uns de ces efforts inutiles,
 qui sont toujours pernicious, lorsqu'on
 n'a pas le courage de les soutenir.
 En fin, domine, repousse par tous les
 partis etrangers et Polonais, il suc-
 comba sans exciter d'interet, meme
 de pitie, et devint une nouvelle preuve
 de cette verite trop souvent prouvee,
 que, sur la throne la faiblesse et l'indolence
 font toujours les pires de tous les
 vices.

Aantoe Koningin gemaakt na
 Fontange Bezigt. 2. p. 88.
 want overliden van zijn oude
 leermester. A. J. E. Prating,
 na 56 jaarg. Oude bymijne adms dood
 Gouda. 23 Jan. 1878.

K. v. G. 25 Nov.
 1764. Koninginmaking door C. H.
 1795. Koninginmaking door C. H.
 Aantoe v. J. B. d. J. gob.
 te Hage 25 Nov. 1809,
 te Gouda is 25 Nov. Malloster dag (R. C.)

Nov 25. naarden R. C. kalender. Naamdag
 L. Catharina. Naam d. y. r. n. o. s. d. e. h. a. r. i. n. a.